

Starka kvinnor ur den skånska historien

Digital medlemsbok 2022

Anna Jönsson

Anna Olsson

Herta Larsson

Anne Brahe

Systrarna Karlsson

Olga Persson

Helga Persson

Ester Nennes

Anna-Greta Persson

Birgit Norling

Johanna Larsdotter

Anna Sofia Magnusson

Anna Månsdotter

Nilla Nilsdotter

Abela Juliana Silfverskiöld

Ester Ekelund

Anne Pedersdatter Galt

SKÅNES HEMBYGDSFÖRBUND

Innehåll

Inledning	3
Anna Jönsson, lärarinna och rösträttskvinna, av Olavi Olson	4
Anna Olsson, lärarinna och skribent, av Sven Jensén	8
Anne Brahe på Löberöds slott, av Ingela Jarlsson	13
Ester Nennes, lärare och författare, av Johan Brinck	16
Arbetarkvinnor från Ekeby berättar, av Ann-Margret Wendt	21
Herta Larsson, av Sigvard Svensson och Lena Andersson	26
Kurirhustrun från Össjö gård, av Ingegerd Ericsson	28
Konstnärinnan Anna-Greta Persson, av The ese Oleskog	30
Anna Månsdotters och Nilla Nilsdotters brev, av Stig Östensson	37
Birgit Norling, 1913–1998, av Gunilla Kärrdahl	45
Ester Ekelund, en kvinna med stort engagemang, av Ingegärd Persson	48
Systrarna Karlsson i Broby, av Sven Jensén	53
Anna Sofia agnussons liv som egnahemsinnehavare i Ringsjöbygden, av Robert Norrman	59
Mordet på Broby ålderdomshem, av Sven Fjelkestam	65
Reformationens kvinnor, av Carin Gyllander och Lena Holmgren	73
Ett brutet anställningsavtal på Össjö gård, av Ingegerd Ericsson	75

Inledning

Skånes hembygdsförbund har under en tid diskuterat att göra en digital medlemsbok som ett komplement till den fysiska boken – ofta en bok som tilldelats Lengertz kulturpris – som årligen delas till medlemsföreningarna.

Hembygdsförbundets styrelse gav 2020 en arbetsgrupp i uppdrag att ta fram en digital medlemsbok, som skulle finnas som en nedladdningsbar PDF-fil på hemsida och dessutom vara möjlig att skriva ut med god upplösning. Arbetsgruppen har bestått av Johan Brinck, Ängelholm, Ingegerd Christiansson, Arlöv och Össjö, Tho d Kristiansson, Munka Ljungby och Sven Jensén, Broby.

Den digitala boken skulle ha ett tema. Gruppen enades om att berättelser om starka eller på annat sätt bemerkansvärda kvinnor var en god idé, inte minst med tanke på 100-årsjubileet för den kvinnliga rösträtten. Vi eftersträvade en spridning över tid och skiftande sociala bakgrunder: såväl pigor som adelsfruar får plats. Den mest spektakulära historien i vår presentation är kanske den om två mordanklagade kvinnor på ett ålderdomshem i Broby.

Ett syfte med boken är att visa upp något av rikedomerna i Skånes hembygdsförbunds medlemsföreningars olika skrifter. Hembygdsförbundets kansli har gjort artikelregister över utgivningen, vilket gjorde det möjligt att hitta lämpliga artiklar.

Lund den 6 april 2022

För Skånes hembygdsförbund

Johan Brinck

Ingegerd Christiansson

Sven Jensén

Tho d Kristiansson

Ursprungligen publicerad i boken "Hässleholmskvinnor i kampen för rösträtt" utgiven av Lokalhistoriska arkivet i Hässleholm 2021.

Anna Jönsson (1879-1950) Lärarinna och rösträttskvinna

av Olavi Olson

En stark röst i rösträttsfrågan var småskollärarinnan Anna Jönsson i Hässleholm. Hon var medlem av stadens rösträttsförening, den socialdemokratiska kvinnoklubben och blev år 1921 invald i stadsfullmäktige. Föräldrarna Jöns Johansson och Bengta Rosvall var statare på Sjörreds gård som tillhörde Hässleholmsgården¹. Fadern var även mjölnare när familjen bodde en tid i Tyringe.

Under två perioder bodde familjen "inhyses", alltså inneboende, i Hässleholms qvarn som också tillhörde gården. Fadern var också här antecknad som mjölnare². Så småningom blev det ett eget torp under Hässleholmsgården.

Under tiden hade dottern Anna blivit piga på huvudgården. Hon hade ett mindre handikapp, hon var låghalt. Detta kunde hindra henne från att bli lärare som hon önskade. Anna beskrivs som läshungrig och fick till sitt handikapp ett vikariat i Hässleholms småskola 1895. Tjänstgöringsbetyget är bra.

På Hässleholmsgården uppmärksammade man att Anna hade lätt för att lära och godsägaren Casper

Hässleholms folkskola. Tidigt 1900-tal. Framsidan mot Skolgatan. Backen med skid- och kälkåkande barn är övre delen på Andra avenyn. Foto: Herman Piil

Ehrenborg bekostade därför Annas utbildning till småskollärarinna vid seminariet i Kristianstad⁴. Här tog hon examen 1896. Vid 20 års ålder, 1897, flyttade Anna Jönsson till Kvistälånga⁵ och fick en tjänst som småskollärarinna vid närbelägna Grantinge skola⁶. Här var hon anställd fram till 1905. Det innebär att hon bör ha varit med vid invigningen av Grantinge nya skola år 1900⁷.

1906 fick Anna en ordinarie tjänst vid Hässleholms folkskola. Den nya skolbyggnaden här invigdes 1905 och den äldre från 1875/1886 användes nu som småskola. Om Anna var den småskollärarinna som flyttade in i den del av skolan som hon bostad för småskollärare vet vi inte men det kan mycket väl ha varit så. Anna Jönsson engagerade sig i Hässleholms lärarförening och där kom hon att bli talesperson för småskollärarinnorna. Hon hade ofta anledning att framföra småskolans problem. Kring 1918-1919 bildades ett särskilt förbund för småskollärare.

I Hässleholm var det Anna Jönsson som ledde organisationen av en lokal avdelning för småskollärare⁸.

Hässleholms väderkvarn före 1910. Här var Anna Jönssons far under en period inskriven som mjölnare

År 1913 valdes Anna Jönsson till ordförande för Föreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt i Hässleholm och hon fungerade även som lokalföreningens representant i centralstyrelsen för Landsföreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt. Som ordförande för Hässleholms socialdemokratiska kvinnoklubb 1921 blev hon tillsammans med några andra klubbmedlemmar nominerad på arbetarekommunens lista inför valet till stadsfullmäktige. Det var bara Anna Jönsson som valdes in och hon blev alltså klubbens första medlem i stadsfullmäktige och en av de första kvinnorna över huvud taget i fullmäktige⁹. Förutom Anna Jönsson valdes fröken Karin Ekström, Moderta valmansföreningen detta år till fullmäktige.

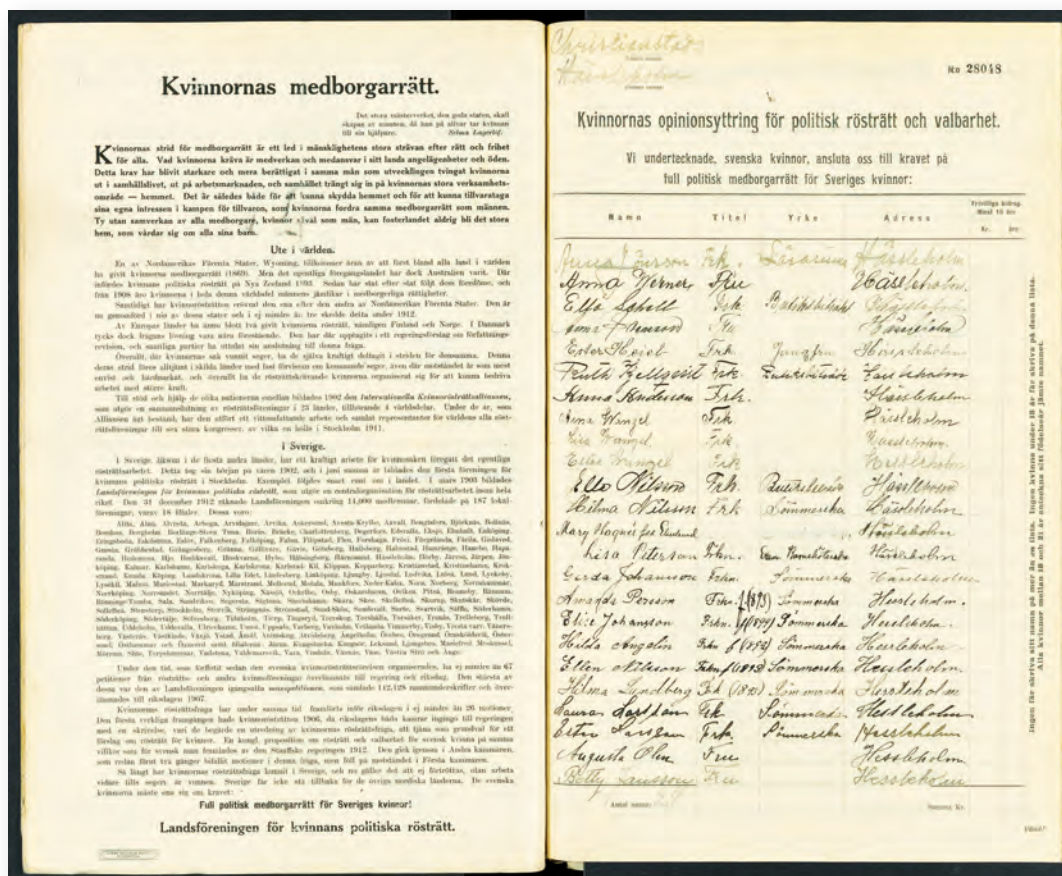
Tidigare hade fru Astrid Nilsson varit invald i stadsfullmäktige 1918–1919. Anna var kvar i fullmäktige fram till 1926. ”Hon lär ha förekommit titt och rätt på talarlistorna och hennes egna partikamrater var inte alltid fullt tillfreds med hennes inlägg” står det i en kortfattad biografi i boken *Skola och skolfolk i Göinge*¹⁰.

I boken *Folkskolans lärarekår i Lunds stift 1925* framgår att Anna Jönsson skaffat sig en b ed utbildning och hade intresse för bland annat sång, musik, teckning och målning¹¹. Hon var en flitig kursdeltagare och gjorde vidsträckta resor på kontinenten.

Hon var kunnig i det internationella hjälpspråket esperanto, som inte är officiellt språk i någon stat utan tagits fram för att öka förståelsen mellan människor i olika länder. Intresset för esperanto förde henne till kongresser i Krakow, Bern och Paris och gav henne ett vidsträckt kontaktnät.

I samband med 60-årsdagen kunde man läsa i tidningen att Anna bland annat varit i Wien som statsstipendiat för att studera den fria undervisningen vid folkskolorna där. I Schweiz deltog hon i kurser i teckning, sång- och talteknik. I samma artikel finns ett omdöme om Anna som lärare:

Hennes pedagogiska skicklighet är erkänd och omvittnad och den fasthet med vilken hon leder de ungas fostran har skaffat henne målsmännens förtroende och

Namninsamling 1913

ANNA JÖNSSON, Hässleholm.

Född i Stoby, Kristianstads län. Småskollärrarinneexamen i Kristianstad 1896. Vik. vid Hässleholms folkskola 1895, ordin. lärarinna vid Kvistalånga och Grantinge småskolor under åren 1897—1905 och vid Hässleholms småskola sedan 1906. Genomgått kurs i teckning och målning i Karlskoga, tecknings- och hembygds kurs i Hässleholm, lekkurs vid Nääs, kurs i sång och musiklära i Lund, kurs i tonbildning och fraseri i Göteborg. Undervisar i slöjd. Led. av stadsfullm.

Ur Folkskolans lärarekår i Lunds stift 1925

elevernas – när de väl blivit så stora att de lärt sig förstå innebörden därav – beundran och tillgivenhet¹².

”Lärarinnan Anna Jönsson med elever” är den korta bildtexten till ett foto i Västra Göinge hembygdsförenings arkiv. Mer troligt är att bilden kan hänföras till arbetarekommunens sagostundsverksamhet. Särskilt under 1930-talets första år ordnades en rad olika aktiviteter för äldre barn – teater, musikkår, utfärder,

läger med mera – som påminner om senare tiders Unga Örnar, en organisation som dock inte formellt fanns i Hässleholm vid denna tidpunkt.

Under 1930- och 1940-talen hittar vi småskollärarinnan Anna Jönsson folkbokförd i kvarteret 83b¹³, tomt nr 6 i Hässleholm.13. Det motsvarar Viaduktgatan 26, numera Torsgatan i Hässleholm.

”Nog hade hon humör fröken Jönsson”, ansåg en tidigare elev, ”men där var fart och fläkt ver hennes arbete i skolan. Det smittade av sig på oss ungar”¹⁴.

Anna Jönsson var lärare i Hässleholm fram till 1939 när hon gick i pension. 1949 när Anna Jönsson fyllde 70 år uttalade hon sig rakt på sak om den rådande ordningen:

”Det daltas alldeles för mycket med barnen och det är föräldrarnas eget fel att barnen därigenom blir loja och oartiga. Lär dem artighet och goda seder!”

Anna Jönsson

Referenser

- 1 Stoby kyrkoarkiv. Husförhörlängder SE/LLA 13369/ A20 (1878–1980).
- 2 Persson, Stig. *Människor och torp i Sjörröd och Mölleröd*. Hässleholm 2000.
- 3 Johansson, Ivar. *Skola och skolfolk i Göinge*.
Hässleholms lokalavdelning av Sveriges lärarförbund. Hässleholm 1972, s. 165
- 4 Persson, Stig. *Människor och torp i Sjörröd och Mölleröd*. Hässleholm 2000.
(i boken nämns Anna som Anna Johansson)
- 5 Stoby kyrkoarkiv. Husförhörlängder SE/LLA 13369/A1/24 (1881– 1899).
- 6 Johansson, 1972, s. 115.
- 7 Stoby socken. Minnesskrift. Ernst Edvard Persson. Hässleholm 1954, s. 155.
- 8 Johansson 1972, s. 165.
- 9 Årsberättelse för Hässleholms Socialdemokratiska Kvinnoförening.
Hässleholm 13/4 1921.
- 10 Johansson 1972. s 166.
- 11 Folkskolans lärarekår i Lunds stift 1925. Skånetryckeriets förlag.
Malmö 1925, s. 604.
- 12 Tidningen Norra Skåne 1939-03-21.
- 13 Arkiv Digital Hässleholm (L) Alla 18. 1941–1948.
- 14 Tidningen Norra Skåne 1949-03-22

Ursprungligen publicerad i Göinge hembygdsförenings årsbok 2010

Anna Olsson (1895-1971) Lärarinna och skribent

av Sven Jensén

Anna Olsson (f. Oredsson) i Emmislöv

Man såg ofta hennes initialer, AO, i ortens tidningar, Kristianstadsbladet och Norra Skåne. Artiklarna handlade oftast om Göinges lokala historia och ibland om en form av samhällskritik. Jag tänker på Anna Olsson i Emmislöv, som jag personligen mötte under min småskoletid i Västraby skola, där Anna tjänstgjorde som en mycket initiativrik och dynamisk småskolelärarinna, som inte lämnade någon oberörd. Jag träffade henne också då och då senare i livet och fick vid dessa tillfällen alltid höra något nytt om bygdens historia. Anna försåg mig också med en del bilder från Göingebygden.

Anna Ingeborg Olsson föddes i Vånga socken mellan Arkelstorp och Näsrum den 10/12 1895, där hon växte upp på en gård Filkesboda. Hennes föräldrar hette Bengta och Ored Thomasson. Modern Bengta kom från Skärnsås Norregård, som Anna skrivit en artikel om i tidningen Byahornet.

Den 20/12 1925 gifte sig Anna med Elof Olsson från Emmislöv, som var en mycket betrodd man inom socknen. Elof var bl a ordförande i tröskföreningen, i Emmislövsortens elektriska andelsförening och Emmislövs fattigvårdsstyrelse. Därmed lämnar jag mer eller mindre Elof Olsson i denna artikel. Det nygifta paret bosatte sig på Emmislöv på gården Emmislöv 10:3, som var Elofs föräldrahem, vilket han tog över 1925. Gården har alltid benämnts "Bråttoms", vilket jag saknar förklaring till. Numera är gården inkluderad i Nymölla 5:1 och således har fastigheten Emmislöv 10:3 upphört.

Anna Olsson var en mycket engagerad person, när det gällde såväl hembygden som skolan. Hon var också engagerad i Röda kors-verksamheten och Lotta-rörelsen. Anna var den drivande kraften i Emmislövs kyrkliga syförening, vilket hon höll på

*Familjen Anna, Elof och Erik Olsson.
Bilderna har lånats av Carin Olsson.*

med så länge hon orkade. Hon var i övrigt en mycket uppskattad person med hög social kompetens.

Anna och Elof fick en son Erik, den 30/7 1927, som övertog gården. Erik gifte sig med Carin f. Oredsson. Erik Alvar Olsson dog 1/2 1980 efter en längre tids sjukdom. Elof dog den 8/9 1970 och Anna dog på Brobysjukhuset den 20/3 1971.

I ett litet hus bredvid Anna och Elof bodde Elofs syster Hanna Oktavia Olsson, som föddes den 26/8 1899 och dog den 14/2 1977.

Anna som lärarinna

Anna Olsson utbildade sig 1914 till småskollärarinna och började sin lärinne bana i Viby utanför Kristianstad, där hon verkade i 11 år. Anna bodde under denna tid på skolan i en lärarinnebostad. Så småningom kom hon till Östaröd norr om Glimåkra och fick fast tjänst där 1944. Å 1930-talet tjänstgjorde Anna Olsson som vikarierande småskolelärarinna i Emmislövs skola och Anna Söderberg, som var granne med Anna och Elof under många år, minns henne mycket väl och tyckte mycket bra om henne. Hon vikarierade också i Broby och Västraby. Anna Olsson blev ordinarie lärarinna i Västraby skola 1948, där hon undervisade klasserna 1 och 2 som gick tillsammans i den gamla B-skoleformen med i vårt fall sammanlagt 18 elever – nio i vardera klassen.

Anna som lärarinna i Västraby skola. Barnen på bilden är åren 1947 och 1948. Bilden hämtad ur Göinge hembygdsförenings arkiv.

Jag minns med glädje alla roliga saker vi hittade på, såsom pyssel i jultid med färgat papper och björnklistor med sin oförglömliga doft, skolutfärder till bl.a. Ven och Köpenhamn samt hur vi pyntade skolsalen till examen i juni. Vissa andra minnen har etsat sig fast från min skoltid. Ett av dessa minnen är, att Elof brukade hämta Anna vid skolan i sin T-ford. Sedermera byttes T-forden till en Volkswagen ("bubbla").

Anna kunde bli arg i sin lärarinneroll. En gång fick jag faktiskt en örfil för att jag hade räknat för långt hemma.

Anna, Ingrid (Carins och Eriks dotter född 1963), Carin och Elof. Bilden har lånats av Carin Olsson.

När Anna gick i pension 1959 kunde hon se tillbaka på en 44-årig lärargärning. Hennes pensionering inföll alltså samtidigt med Västraby skolas upphörande.

Anna Olsson fotograferade en hel del och tack vare det, har jag några bilder utöver de obligatoriska skolkorten. Jag fick nämligen vid ett tillfälle för många år sedan några svartvita foton av henne och dessa kommer till glädje i den här artikeln. Dessutom har jag fått bilder i färg av Annas svärdotter Carin.

Anna Olsson som skribent

Som ovan nämnts skrev Anna ofta i lokalpressen, som en typ av ordförmedlare, där hon var en form av radskrivare med en ringa ersättning per rad. Hon hade ett genuint intresse för hembygden och författade gärna artiklar om denna i tidningarna. Hon skrev också i andra tidningar, såsom "Byahornet", som är en tidning för skånsk hembygdsrörelse. Hennes artiklar, som ofta sträckte sig över en hel tidningssida, skulle utan vidare ha platsat i vår hembygdsförenings årsbok. Så har också varit fallet vid fyra tillfällen i Göinge hembygdsförenings årsbok, där Anna Olsson presenterade dikter vid två tillfällen samt om "när ljuset kom till byn" och om "fröklängning". Begreppet fröklängning innebär, att man torkar kottar så att de öppnar sig och tar ut fröerna med sina vingar.

Därefter avvingas fröerna och hålls torra vid låg temperatur.

Anna Olsson skrev också ett flertal artiklar från sin barn- och ungdoms hembygd i Vånga, vilka publicerades i Oppmanna-Vångas årsbok många år efter hennes död. De hade då i ett flertal fall varit publicerade i Kristianstadsbladet under Annas livstid. Det är mycket värdefullt att artiklarna finns bevarade i de något mer beständiga och under längre tid lästa hembygdsböckerna, då de har ett stort lokalhistoriskt intresse.

Anna Olsson kunde vara ganska frän i sitt skrivande genom att verka som samhällskritiker. Bland annat yttrade hon sig i en artikel i Kristianstadsbladet om rivningarna av Riksdagsmannagården, Valbergs hörna och Axel Svenssons Kafé (Hallenbergs) i Broby på 1960-talet. Hon menade att det var en oförsvarbar förstörelse av kultur och idyll, vilket hade en tydlig adresslapp till beslutsfattarna i dåvarande Broby kommun.

Anna Olsson skrev historia medan den ännu pågick och det gör nog ofta journalister. Som exempel på detta kan nämnas när Anna skrev om nerläggningen av telefonstationen i Västraby i Emmislövs socken 1959. Artikeln speglar stationens historia från start till mål och lämnar inte mycket övrigt att önska mer än fler foton med hög kvalitet, vilket sällan inträffar i dagspressen p.g.a. papperskvaliteten.

Ibland är historieskrivningen i tidningarna inte av bestående värde, då den skrivs ner i all hast och är dåligt underbyggd. Skrivs mer för att skapa sensation än att förmedla något substantiellt och viktigt. Skandalen får ofta företräde framför den verkliga sanningen. Anna skrev också en annan typ av artiklar, som skulle vara debattinlägg i sig eller skulle skapa debatt.

Anna skrev utöver större artiklar, såsom *Det Emmislöv (Knislinge med mera)* som fordom var också kortare och längre krönikor. Som exempel på krönikor hade hon en mycket trevlig sådan, som rubricerades *Från Emmislövs horisont*. I den skrev hon om ämnesområden som gårdsauktioner, symöten, elföreningen, industriell utveckling, kommunala konflikter och skolfrågor. Det kan vara av vikt att citera ett par ställen i Annas krönikor.

Anna dokumenterade det mesta som hände i Emmislöv i ord och bild. Här har hon tagit en bild i affären i Emmislöv. Sonja Andersson visar sortimentet för en kund. Bilden är tagen på 1950-talet. Pojken på bilden tror jag heter Jonny Nilsson. Foto: Anna Olsson

Om den gamla skolan i Västraby, som lades ner efter vårterminen 1959 skrev hon den 4/6 1960:

Det värsta problemet tycks vara Västraby skola, som fortfarande spökar i paragrafer och beslut och upprörda sinnen väcker gamla förlegade minnen till liv och får de som makten hava att gnuggs geniknölarna nästan till leda. Så länge den användes för sitt ursprungliga ändamål var det ingen, som ägnade den en tanke. Det lönade sig inte ens att hålla tak på den. Och så blir den nu "efter sin död" plötsligt uppmärksammas och berömd och värdefull så det är ingen mätta på det. Stackars gamla skola! Inte på många år, åtminstone inte sen vi inför livades med den stora kommunen har den rönt sådan omtanke och välvilja.

(Emmislöv slogs ihop med Broby 1952 = förf. anmärkning),

Och om det kommunala käbblet i Broby skrev Anna den 7/2 1961:

I de större städerna håller de på med kommunala konflikte . Och varför ska Broby vara sämre. Även där håller man sig med s. k. konflikter i kommunal egi. Av en liten gnista har blivit en stor eld. Tänk att det som från början bara rörde sig om en liten nyckel kan bli en nyckelhistoria av stora mått. Men nog tycker de flesta, att det låter unde ligt, när en tjänsteman avstänges från sitt arbete och ändå får behålla full lön under lång tid. Något fel i systemet måste det vara. Näja, Broby får väl utmärka sig på något sätt så det inte glömmes bort.

En rolig episod som berättas

Anna kunde visst svara för sig, men en gång blev hon faktiskt svaret skyldig. Den originelle Nils Persson (Isaka-Nisse kallad) från fågatan i Emmislöv cyklade ner till Anna och Elof för att tala med Elof

om någonting. När han kom in på gården syntes bara Anna. Han frågade om det inte fanns någon hemma. Anna menade att hon var där och kanske kunde ta emot ett besked. Isaka-Nisse bara tittade på henne och sa helt lugnt: ”Jag talar inte med kärringar om väsentligheter.” Han satte sig därefter på cykeln och lämnade gården. Anna lär inte ha sagt ett ord.

Anna som fotograf

Anna Olsson fotograferade mycket av vardagens händelser i stort och smått. Objekten kunde vara såväl hennes älskade katt Sotis eller den mång-blommiga Amaryllisen hemma i fönstret som ”Säckapolisen” i Osby eller Emmislövsungdomarnas ”Fort Lincoln” vid Linebäck. Anna hade förvisso ingen avancerad fotoutrustning men hennes bilder är mycket värdefulla i samband med beskrivningar av företeelser i hembygden.

Mannen med cykeln och kärran heter Nils Persson (Isaka-Nisse). Han är i samspråk med Ingvar Nilsson och Karl Andersson. Isaka-Nisse var en mycket originell man, som sa vad som föll honom in och det fick Anna Olsson erfara. Bilden, som är tagen ca 1950, har förvärvats från Roland Persson i Broby.

Man kallade honom "Säcka-polisen". Foto: Anna Olsson

Anna Olsson fotograferade lokala företeelser och då inte minst vad barn och ungdomar hittade på. Här har några barn i bygden byggt ett Fort Lincoln på Emmislöv 3. Foto: Anna Olsson på 1950-talet

Efterlämnade papper

Anna efterlämnade 167 maskinskrivna sidor, vilka hon kallar *På gamla vägar och stigar i Göinge*. I en del fall är kapitlen publicerade i tidningar och årsböcker. Troligen fanns det enligt svärdottern Carin Olsson tankar hos Anna att sätta ihop texten till en bok. Kanske det sker i framtiden, då en samlad text av en skribent kan ge en mycket bra helhetsuppfattning.

Tidningsartiklar (ett urval):

Om August Steen när han fyllde 80 år 1955
Det Emmislöv som fordom var i fle a artiklar
Om affä en i Emmislöv
Om biblioteket i affä en i Emmislöv
Om tröskan i Emmislöv
Om Ovar Olssons gård Emmislöv 11
Om fotografen Ohm i Emmislöv
Om riksdagsmannagården och Axel Svenssons kafé i Broby

Artiklar i Göinge hembygdsförenings årsbok

Fröklängning i Broestorp 1983

När ljuset kom till byn 1980

Dikter 1981

Känner du Göinge 1947

Annas artiklar i Oppmanna-Vånga hf:s årsbok publicerade åren 1989-2008

Årtalen inom parentes anger det är artikeln publicerades i tidningen (oftast Kristianstadsbladet).

1996 Husförhör och kummindofter

1997 Auktionen i Kasseboda i gamla goda tiden

1997 Några minnen från Mjönäs, när baronen styrde allt

2000 Den gamla kvarnen vid Edre ström

2001 Diverseaffär med anor i kärsnäs

2001 Från forna tiders Mickelstorp (1963)

2004 Smäskolan i Filkesboda (1961)

2005 Midsommar på Ferön

Ursprungligen publicerad i Frostabygden 2017

Anne Brahe på Löberöds slott

– en av 1600-talets mäktigaste kvinnor *av Ingela Jarlsson*

Anne Brahe. Målning i Gårdstänga kyrka. Foto: Ingela Jarlsson

Anne (Anna) Brahe föddes 1576 på Vittskövle slott, dotter till Hendrich Brahe och hans hustru Lene Thott, i ett kåne som då ännu var danskt. Anne blev tidigt faderlös. År 1587 fick den elåriga Anne Brahe ärva godset Löberöd, som ursprungligen hennes farmor Anne Bille hade fört med sig i boet, då hon gifte sig med Jens Axelsen Brahe till Vittskövle.

När Anne Brahe var tretton år friade en av Danmarks mest inflytelserika män, Steen Sehested, till henne. Han var riksmarskalk, länsman på Varbergs slott och en av Danmarks skickligaste härförare. Född 1553 var han betydligt äldre än Anne. De gifte sig 1592; hon var då sexton år.

Steen Sehested hade Frosta härad i förläning och 1604 köpte han Hviderups gods, inte långt från Löberöds gods. Maken var långa tider borta i krigstjänst och Anne Brahe fick ta stort ansvar för driften av de båda egendomarna. Steen Sehested deltog i de danska styrkorna under Kalmarkriget. Han avled på Kalmar slott 1611.

När Anne Brahe blev änka var hon trettiofem år. Hon fortsatte att själv driva och kraftigt utöka de båda godsen under de följande tjugofyra åren. Redan 1620 hade hon låtit uppföra borgar i tidens renässansstil på både Löberöd och Hviderup.

Anne Brahe var viljestark och handlingskraftig. Hon inspekterade allt och lär ha styrt sina gods med järnhand. Ännu på 1850-talet lär man i trakten ha hotat barn med ”Var du snäll bara, annars kommer Anne Brahe och tar dig!”

Gårdstänga kyrkas gravkor i barockstil. Foto: Ingela Jarlsson.

Adel och godsägare hade på 1600-talet både "hals- och handrätt" och då fanns det skäl att darra.

Anne Brahe ansågs rättrådig, hon utdelade hårda straff, lät ingen köpa sig fri mot penningar och är djupt fruktad av sina anställda. Själv fruktade hon bara Vår herre.

Anne lär också ha visat stor hjälpsamhet mot de som drabbats av sjukdom, nöd, olyckor eller eldsvåda. Hon hade ett eget "Husapothek" med örter och medikamenter som hon delade med sig av till behövande. Anne Brahe hade inte fått några egna barn, men tog hand om elva av sina släktingars barn.

Hon lär också ha bekostat tjugotre bröllop, flera av dem för de anställda. Varje jul gav hon mat, öl och penningar till 400-500 fattiga som kom till godsén.

Träsnideriarbete i Gårdstånga kyrka, av Jacob Kremberg.
Foto: Ingela Jarlsson.

Efter sin makes död lät Anne Brahe uppföra ett gravkor i barockstil på Gårdstånga kyrkas norra sida. Under åren 1612-22 gav hon kyrkan en praktfull renässansinredning utförd av en av tidens främsta träsnidare; Jacob Kremberg från Lund, som anses vara en av norra Europas förnämsta.

Inte långt från kyrkan lät hon bygga ett hem för socknens och godsets gamla och fattiga. En inskriftstavla i sten över porten visar att Anne Brahe lät uppföra detta hospital 1619. Enligt ett samtida doku-

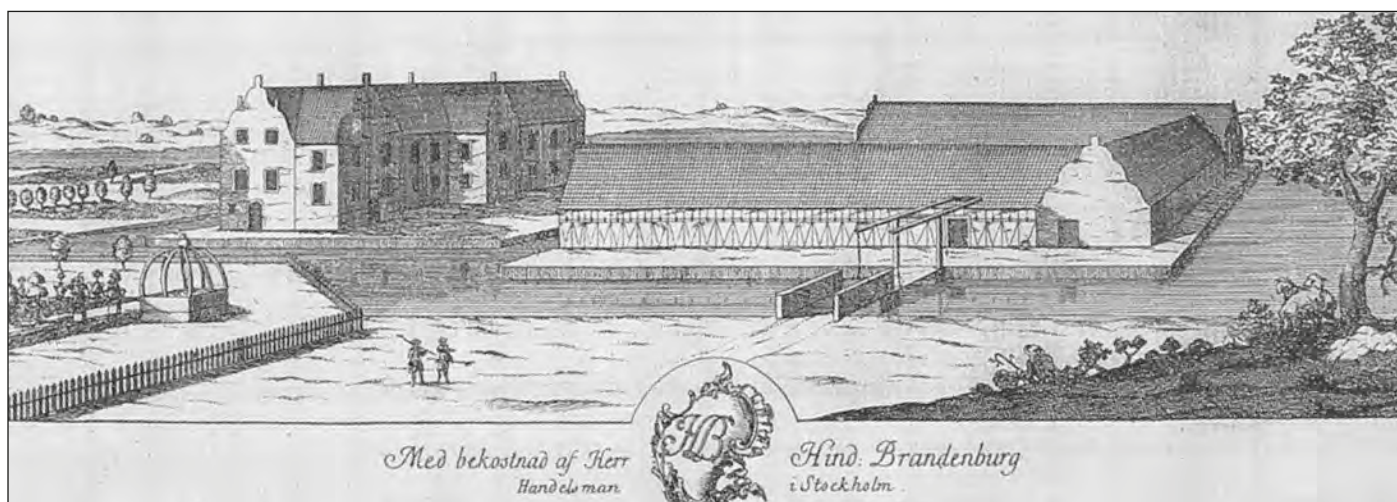
Gårdstånga ålderdomshem, "Spetalet". Foto: Ingela Jarlsson.

ment, undertecknat på Hviderup, avsattes också en större summa pengar till ved och underhåll "så länge världen står". "Spetalet", som de gamla sa, lär vara det första och äldsta ålderdomshemmet i Norden. Det var i bruk som detta ända fram till 1960-talet, därefter var det vandrarhem under några decennier, sedan en kortare tid kommunägt, men är idag privatägt och under restaurering.

En kvinna som Anne Brahe – så framgångsrik och mäktig, som kunde utföra sådana stordåd, verkade veta, se och höra allt – hon måste ha hjälp av övernaturliga krafter, ansåg folk i trakten

Det finns många sägner om Anne Brahe. Det berättas att hon en gång hade ridit runt sina ägor, vilket tog en dag och en natt. Men på hemvägen stupade hennes vita häst när de var nästan hemma på Löberöd igen. Den sägs sedan dess spöka där nuvarande Brahehagen eller Braheskogen finns. I en annan sagan berättas att Anne Brahe själv hade ridit omkring och strött ollon som sedan växte upp till bok- och ekskogen där.

Det berättas också att en man på 1850-talet vid ett kraftigt oväder sökt skydd för sig och sin häst på Löberöd. Då han tydligt kunde höra hovtramp utanför på gårdsplanen, frågade han gårdsförmannen om verkligen någon av deras hästar inte var i stall en sådan natt. Som svar fick han - "en hästen sätter ingen i stall!"

Löberöds slott, byggt 1620 av Anne Brahe. Från Burman/Fischer, Prospector ... (1756)

Det berättas att Anne Brahe under senare delen av sitt liv inte färdades någonstans utan att alltid ha tre ting med sig; sin bibel, sitt liklinne och en förteckning över sina anor.

Anne Brahe dog i stillhet på Löberöd år 1635, femtionio år gammal. Hela sitt liv hade hon varit djupt troende och låtit sin tolkning av bibeln leda sina handlingar. Begravningsakten ägde, liksom för hennes make, rum i en fullsatt Lunds domkyrka. Biskopens tal över henne finns bevarat och i det nämns både hennes goda och svåra sidor.

Anne Brahes systerson Henrik Ramel var den som fick äva egendomarna. Hviderups slott har sedan dess varit i släkten Ramel, medan Löberöd efter de

första 150 åren också haft andra ägare. Sedan 1997 ägs och drivs Löberöds slott åter av familjen Ramel, genom Knut Ramel. Löberöds nuvarande slottsbyggnad uppfördes 1799 av Hans Ramel och dess engelska slottspark skapades av paret De la Gardie under tidigt 1800-tal.

Mycket finns att berätta om Löberöds slott; dess kultur, natur och historia. Slott och park är privata, men för grupper av intresserade besökare kan jag ge guidningar i slottsparken.

Sedan snart tio år har jag min ateljé och utställning under vitkalkade valv, i ett hörn av de stora gråstensstallarna nära slottskyrkan. Om inte säkert från Anne Brahes tid – ändå en intressant miljö att besöka!

Löberöds slott, Ingela Jarlsson visar parken.

Ursprungligen publicerad i Ängelholmsboken 2020

Ester Nennes – lärare och författare

av Johan Brinck

*Ester Nennes, nyexaminerad från Högre lärarinneseminariet 1895.
Foto Rosén, Stockholm. (Lunds universitetsbibliotek).*

I Ängelholms havsbad finns ett kvarter som heter Nennes. Kvarteret ligger vid Sommarvägen. På en karta över Havsbaden kan man vid en fastighet på Sommarvägen se namnet "Fr. E. Nennes". Regeln när det gällde att sätta namn på nya kvarter i Havsbaden var, att kvarteret uppkallades efter den förste tomt-rättsinnehavaren. Det är alltså fröken Ester Nennes som gett namn åt kvarteret. Hon byggde sitt hus på Sommarvägen 13, troligen 1926. I varje fall finns en vindflöjel med detta årtal bevarad i huset.

Ester Nennes var född i Västervik 1871 som dotter till Carolina Sellman och kyrkoherde Magnus Nennes. Ester Nennes utbildade sig vid Högre lärarinneseminariet i Stockholm. Lärarinneseminariet hade tillkommit som ett resultat av Fredrika Bremers roman *Hertha*, som bland annat väckte frågan om högskoleutbildning för kvinnor. Efter seminariet fick Ester Nennes en tjänst som ämneslärare vid Elementarskolan för flickor i Landskrona. Hon efterträdde 1895 Selma Lagerlöf, när Lagerlöf övergick till författarskap på heltid. Lagerlöf lämnade Landskrona först hösten 1897, så hon och Ester Nennes har förmodligen träffats. Likheter mellan de båda saknas dock inte: båda engagerade sig i kvinnornas rösträttsrörelse, och även Ester Nennes blev skönlitterär författare. År 1901 blev Ester Nennes föreståndare för skolan. Det var hon tills hon av hälsoskäl lämnade denna 1911.

*Stugan på Sommarvägen 13 i Ängelholms havsbad.
Foto: Johan Brinck*

Under Landskronatiden engagerade sig Ester Nennes både i Fredrika Bremerförbundet och i den lokala Föreningen för kvinnans politiska rösträtt, FKPR. De första verksamhetsåren i FKPR framträdde hon med föredrag om *Den svenska kvinnorörelsens historia* respektive ett referat av professorn i statskunskap,

högerriksdagsmannen Pontus Fahlbecks bok *Stånd och klasser*. Från 1907 tills hon flyttade från Land - krona var hon föreningens ersättare i Centralstyrelsen. Därefter verkar hon inte ha varit aktiv i FKPR, varken i Norrtälje, där hon bodde fram till hösten 1913, eller under sin tid i Ängelholm. Hon kan givetvis ha varit medlem, men några medlemsregister finns inte be arade.

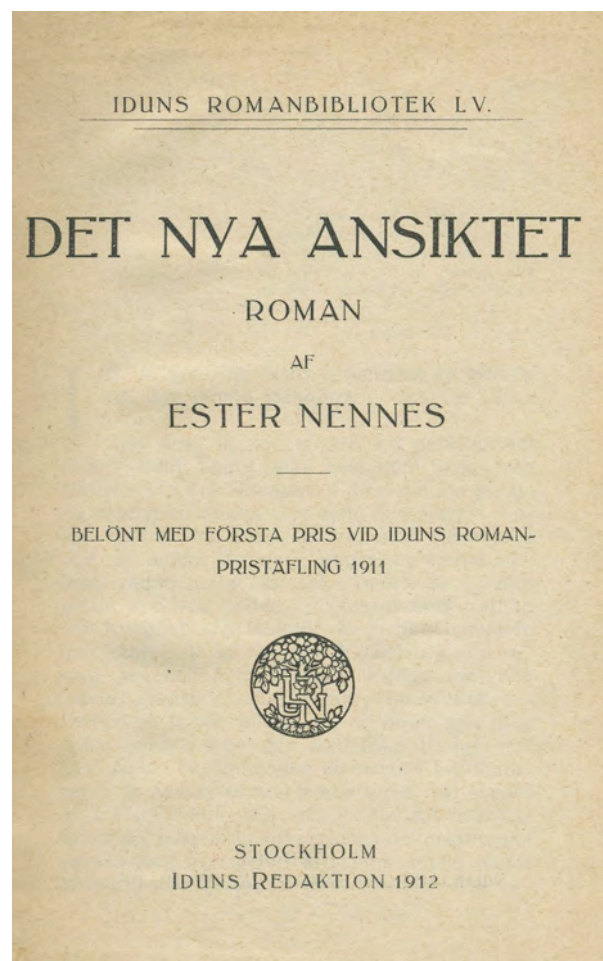
I november 1913 flyttade Ester nennes till Ängelholm, till en lägenhet i det då nybyggda huset på Storgatan 46, nuvarande SEB-huset. Lägenheten delade hon med samskolelärarinnan Karin Åhman, en tidigare kollega från Landskrona, som från 1912 undervisade i tyska och modersmålet vid läroverket i Ängelholm. Trots att Ester Nennes var utbildad lärare, verkar hon bara ha gjort ett kortare vikarieinlägg i slutet på 1910-talet.

Kritik mot LKPR

En förklaring till att Ester Nennes inte engagerade sig i rösträttsrörelsen efter 1911 kan finnas i en a tikel i Fredrika Bremerförbundets tidskrift *Dagny*, 1911. Där kritiserar Ester Nennes Landsföreningens för kvinnans politiska rösträtt (LKPR) centralstyrelse, CS, för att ha brutit föreningens neutralitet och tagit ställning för vänstern (de liberala och socialdemokraterna). Det handlade om ett uttalande som CS gjorde inför den höstens andrakammarval, där man ansåg sig inte ha något att hämta från den konservativa Lindman-regeringen eller högerpartierna. Landsföreningen ville bara stödja de partier som verkat för kvinnans rösträtt genom sina partiprogram och i riksdagen.

Storgatan 46. Ester Nennes och Karin Åhmans bostad i Ängelholm.

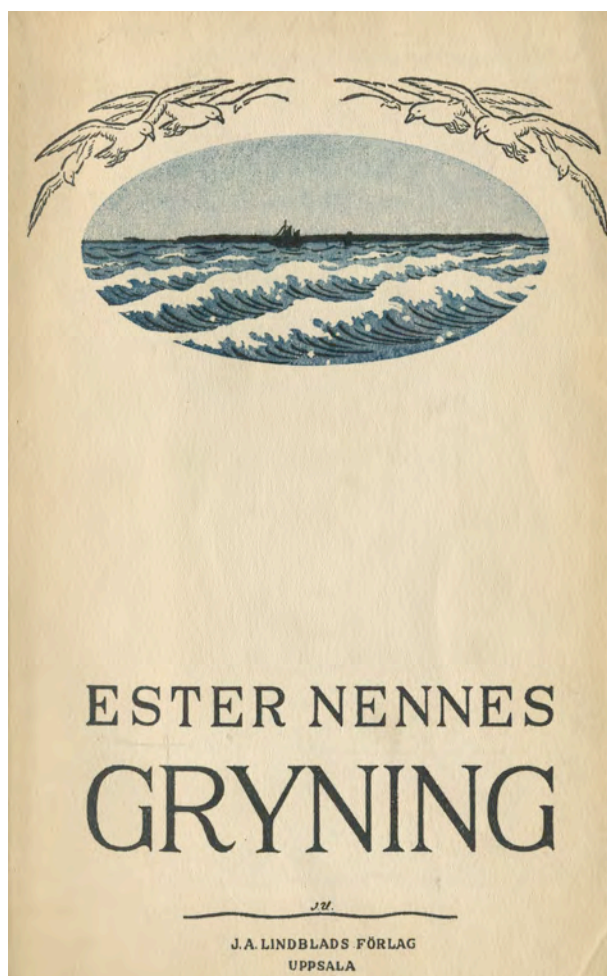

Titelsida till debutromanen.

Ester Nennes sympatiserade med Allmänna valmansförbundet, det dåvarande Högerpartiet, och menade att CS-beslutet riskerade att skrämja eller tvinga bort de högersinnade. De ledande kvinnorna i LKPR var i allmänhet liberala, men ordföranden Lydia Wahlström var konservativ, och avgick som en följd av beslutet.

Ester Nennes var 1924 kandidat på den kvinnolista som Moderata kvinnorådet satte upp inför riksdagsvalet, och femte namn på den moderata partilistan. I Ängelholm var hon under åren 1922, 1925 ledamot av stadens fattigvårdsstyrelse, och 1927 satt hon i folkskolestyrelsen.

Före flytten till Ängelholm had Ester Nennes gjort verklighet av en dröm hon haft sedan ungdomen, och som möjliggjordes när hon lämnade tjänsten vid skolan. Hon hade skrivit en bok, som dessutom fick delat förstapris i tidskriften Iduns romantävling.

Titelsida till *Gryning*

Boken hette *Det nya ansiktet*. Den gick som följetong i Idun och gavs ut i förlagets Romanbibliotek 1912. En vacker presentation av författaren, skriven av Iduns redaktör Elin Wägner, infördes i tidningen.

Romanen skildrar ur ett kvinnoperspektiv de tvång och begränsningar som kunde drabba en gift kvinna i början av 1900-talet. Det var en brytningstid, där även medelklassens kvinnor började vilja ta plats i samhället, och också hade möjlighet att göra det, men kunde stöta på hinder, inte minst eftersom en gift kvinna var omyndig och stod under makens förmyndarskap. Den unga Cecilia gifter sig med läkaren Kurt. De bor i en mindre stad, där Kurt har läkarpraktik. Cecilia får två barn att ta hand om, men har god markservice i form av barnflicka och hembiträde, och hon vill något mer med sitt liv. Kurt vill inte tillåta det och kan inte hantera situationen, utan lever ut sin frustration med våld och otrohet.

Boken behandlas utförligt av Kristin Järvstad i den litteraturhistoriska studien *Den kluvna kvinnligheten*. Järvstad skriver bland annat, att det ”nya ansiktet” är det ansikte den nya kvinnan visar fram. Cecilia vill bryta sig ut ur den gifta medelklasskvinnans begränsande roll som undersysselsatt, eller sysselsatt med meningslösheter, en roll som gjorde henne förkrympt och osynlig. Cecilia menar att det är kulturen som skiljer könen. De psykologiska olikheterna blir allt mer individuella och får allt mindre med könet att skaffa. Detta är enligt Järvstad en ovanlig åsikt i dåtidens feministiska litteratur. Ellen Key t ex menade att det är ”de djupast kvinnliga egenskaperna som skall frigöras av kvinnans frigörelse”.

Ester Nennes föregångare i Landskrona, Selma Lagerlöf, hade också 1890 fått Iduns pris för fem kapitel ur *Gösta Berlings saga*. Riktigt till Selma Lagerlöfs nivå nådde nu inte Ester Nennes, men hon satsade på sitt författarskap och gav ut ytterligare tre romaner, alla med kvinnor i huvudrollen: 1916 kom *Vingar*, 1919 *Gryning* och 1925 *Merit Martenius*. De två första fick hyggliga recensioner t ex i Svenska Dagbladet, alla tre omtalades positivt på många håll i landsortspressen. Carl Lind skrev i Engelholms Tidning en mycket uppskattande recension.

1917 publicerades ett upprop i Idun, undertecknat av kulturpersonligheter som författaren Mia Leche-Löfgren, spiritisten och författaren Lucie Lagerbielke och folklivsforskaren Louise Hagberg. Undertecknarna bildade föreningen Offe vilja, med syftet att till stöd för äldre behövande ”varje vecka aflägga en liten frivillig skattepenning åt dem: högst en krona, minst tio öre”.

Föreningen fick k onprinsessan Margaretas beskydd, och lokalavdelningar bildades ute i landet. Ester Nennes ställde sig i täten för en ”filialkommitté” som den kallades, i Ängelholm. Ett upprop spreds, undertecknat förutom av Ester Nennes av ett antal prominenta Ängelholmskvinnor:

Eva Adlercreutz, gift med lasarettsläkaren Carl Adlercreutz och någon period ordförande i Ängelholms Röda Kors-krets. När hon avled 1966 var hon hedersmedlem i högerkvinnoföreningen.

Hildegard Waldemarsson, hustru till handelsmannen Nore Waldemarsson.

Allie Brunnström, dotter till Rosalie och Axel Brunnström på Höghults gård, Vålinge. Allie Brunnström arbetade med humanitär hjälpverksamhet, bland annat genom att ta hand om krigsbarn från Centraleuropa.

Hilma Christiansson, aktiv inom Röda Korset och scoutrörelsen. Hon var syster till Bonde Nilsson och hustru till Edvin Christiansson. De båda herrarna drev Nilsson & Christiansson, NC, på Storgatan 72.

Maria Grönvall, kontorist vid Grönvalls läderfabrik och aktiv inom Ängelholms församlingsförening. Hon var syster till garvaren Wilhelm Grönvall och en av fyra systrar som byggde villan på Nybrogatan, som efter systrarna blev Restaurang Lergöken.

Rut Grönvall, brorsdotter till Maria Grönvall.

Ingrid Nilsson, den enda inte säkert identifierade

Ester Nennes var föreningen Offe viljas ordförande till 1927, då hon flyttade från staden. Några dokument som kunnat tala om hur aktiv föreningen var, finns så vitt bekant inte. Enda spår vi hittat är en tidningsnotis om föreningen Offe viljas årsmöte 1920, där det nämns att bland annat föreningen i Ängelholm rapporterat att man lämnat understöd till behövande.

Den politiska agitatorn

Ester Nennes var aktiv som resetalare med politiska föredrag vid valrörelserna, särskilt via Centrala Kvinnorådet och dess efterföljare Högerkvinnorna. Inför landstingsvalet 1922 höll hon ett anförande till kvinnorna, när många nu för första gången hade möjlighet att delta i ett val. Föredraget börjar:

"Det slår en då man ska hålla ett politiskt föredrag, avsett för kvinnor, hur annorlunda det måste läggas än om man skulle tala till män. För en svensk man, är det teoretiskt sett, solklart att rösträtten, den har man för att använda den - att han inte alltid omsätter denna insikt i handling, det är en annan sak. Annorlunda är det med kvinnorna. Fast år och dag gått, sen vi fick vår politiska rösträtt, hur många av oss stå inte ännu tveksam eller rent av ovillig inför den."

Föredraget talar sedan om hur kvinnan inte längre kan "dväljas i hemmets trygghet". Röstsedeln har gett henne ett nytt ansvar. Ester Nennes tar världs-

Albert Engströms tidning Strix presenterade 1913 en serie relativt milda karikatyrer av tecknaren Erik Lange, under rubriken "Jämlikar". Här är Ester Nennes i numret som kom ut den 12 mars.

krigets verkningar på matbordet och i garderoben som exempel på hur världshändelserna påverkar alla, inte minst kvinnorna. Längre fram argumenterar hon för kvinnans behov av att bilda sig och ta del av omvärlden. Då måste hon begära av mannen och de större barnen att göra "en personlig insats för att göra hennes samhällsgärning möjlig".

Till sist noterar hon att de socialdemokratiska kvinnorna är livaktiga, medan de borgerliga, och särskilt högerens, är sämre, då "dessa partiers kvinnor ha betänkligheter för att avge sina röster, av bekvämlighetsskäl eller fördöm". I ett senare tal, *Hemmet vår värld - eller världen vårt hem?* är hon ännu skarpare:

"De svenska kvinnorna se alltså nu sin dröms fullbordan. Utopien har blivit verklighet. Den politiska röstsedeln är vår. Om jag undantager några grupper av oss, de tanklösa, de efterblivna, de av självisk hemlycka själiskt tillstängda och parasitkvinnorna, de som leva på andras arbete och andras pengar och sätter egen njutning som livets enda mål så betrakta vi andra, vi som jag vågar säga livets anda blåser över, vi betrakta vår nyvunna skatt med glädje och tacksamhet".

Talet pläderar för "hemkvinnans" frigörelse, för att möjliggöra hennes politiska bildning. "Mannen han arbetar dagen ut, men kvinnans arbete tar aldrig slut".

Tanken leder till ett resonemang om kollektivushållning, t ex genom köp av kokersketjänster, i stället för att varje hemmafru ägnar sex timmar per dag åt spisen. Målet är att även kvinnan ska arbeta utanför hemmet. Pläderingen är stark, ironisk, humoristisk och vass: "Hemmet vår värld? Ja, 1000 gånger så. Världen vårt hem? Ja, och 1000 gånger så".

Längre fram på 1920- och 30-talen hade Ester Nennes politiska föredrag rubriker som *Skolfrågan och flickorna*, *Kommunismen i teori och praktik* och *samhället och demokratin*.

Två av Ester Nennes romaner skildrar kvinnor som lever det "efterblivna parasitliv" som hon kritiserade i talet Hemmet vår värld - eller världen vårt hem? Cecilia i *Det nya ansiktet* är olycklig, då hennes ombonade liv verkligen skulle ge utrymme för hennes vilja till engagerande och allmännyttiga insatser utanför hemmet, men hennes make förbjuder henne. I *Gryning* förfaller lyxhustrun Tony till att göra livet surt för sin omgivning. Hon lever ut alla sina nycker genom att intrigera, sprida rykten och förtala.

Folkbildaren

Ester Nennes hade ett förflutet som lärare, men efter flytten till Ängelholm inriktade hon sig på att bli författare, och kom att publicera en svit romaner som har kvinnor i centrum och bärs upp av samhällsdiskuterande och etiska teman.

Helt lämnade hon dock inte arbetet med att sprida kunskap. Ester Nennes kom att bli en aktiv folkbildare. På 1920- och 30-talen reste hon runt och höll föredrag om författare som Undset, Hamsun, Ola Hansson, Verner von Heidenstam, Lagerlöf, konstnärer som Zorn och Albrecht Dürer, välgörare som Mathilda Wrede och Florence Nightingale. Hon framträdde flera gånger i Ängelholm och Hjärnar , och på Kustsanatoriet KVK i Vejbystrand.

De sista åren

År 1927 flyttade Ester Nennes och Karin Åhman till Lund, där de fortsatte att bo tillsammans till Karin Åhmans bortgång 1936.

Ester Nennes avled i Lund 1953.

Porträtt publicerat i *Idun* i samband med segern i romanpristävlingen 1912.

Ursprungligen publicerad i *Gruftan*, 1994, nr 3

Arbetarkvinnor från Ekeby berättar

Efter en bandinspelning i Hembygdsarkivet i N. Vram år 1985

Intervjuare: Ann-Margret Wendt

Ann-Margret Wendt: Jag tycker att det är väldigt roligt, att efter att ha besökt gruvhusen i Bjuv och hört Tage Karlsson berätta, det var på tiden att jag kunde ta mina goda grannar från gruvhusen i Skromberga med mig hit till Hembygdsföreningen. Jag har med mig Helga Persson, som är en riktig ”inföding” och hennes lillasyster Olga, som också är en tvättäkta ”gruehusare”. Dom ska nu berätta för oss. Eftersom Helga är den som minns de äldsta tiderna i gruehusen, så ska hon få börja. Det blir en berättelse fritt ur minnet.

Mor Teolina på bänken utanför lägenheten i ett av ”gruehusen”.

Helga: Jag vill då börja med min mor och far. Min far var maskinist vid Skromberga-verken. Det var på den tiden allt gick med ångkraft. Då var vi ofta med honom i smedjan, och det var mycket intressant med den stora ångmaskinen, som han eldade. Då var det inte som nu, när man bara behöver trycka på en knapp. Jag kommer ihåg, att far hade det så fint i den stora maskinhallen. Han skurade golvet så rent, att man knappt fick gå in med tofflor. I fönst-

ren hade han blommor, så många trodde att det var en trädgårdsmästare, som arbetade där. Den stora ångmaskinen står nog inte kvar idag, men smedjan finns ju. Det är den stora fabriksbyggnaden vid auktionshallen.

I vår familj var vi många barn, femton syskon, som alla blev uppfostrade till att hjälpa till och arbeta. Tidigt fick vi komma ut och tjäna. Mor och far tyckte om barn. Senare tog dom också tre fosterbarn, som var små, så det var att hålla vaggan igång jämnt. Det var mycket barn på den tiden i gruvhusen.

För en familj var det mycket tragiskt därför att modern låg sjuk i lungsot, och barnen fick klara sig så gott de kunde. De hade en flicka som hette Ruth, som jag hade följe med till skolan, där vi satt ihop i samma bänk. Så kom vi ut och ”tjäna bonne”, men vi träffades när vi kom hem. En söndag när hon var aderton år kom hon hem till sin far och hade en liten pojke med sig, som hon skulle ta hand om. Men det var fattigt och besvärligt, och modern var död då, så det var inte lätt för en ung flicka att ta hand om barnet. När jag hälsade på henne sa hon så här: - Om jag hade någon som kunde passa min lille pojk, så skulle jag ut och ta plats igen. Men hon visste ingen. Men då gick jag hem till mor och frågade, om hon inte ville ta hand om Ruths lille pojk. Mor och far var gamla då, över sextio år, men dom tyckte, att alltid fanns det någon brödbit till honom också. De båda gamla tittade på varandra och så sa mor: ”Vad tycker du, far?” Och far svarade: - Ja, det kan vi gott göra. Gå du bara efter pojken, så går jag upp på loftet efter vaggan”. När jag sedan kom med den lille pojken, var vaggan redan bäddad. Pojken trivdes bra hos mor och far och de var glada att ha honom. En flicka, som kom från BB, hade de tills hon var sex år.

Tiden gick och jag blev nio år – det var strax efter första världskriget. Det var fattigt överallt och mat

fanns knappt. Vi var undernärda och sedan kom spanska sjukan och därefter en difteriepidemi. Då låg vi på ett sjukhus i Skromberga (där är pensionat nu). Där var överfullt med barn. Jag och två av mina bröder kom dit. Den ene som var fyra år dog. Den 25 februari 1917 föddes min syster, som nu sitter här bredvid mig. Hon kom tillsammans med en tvillingsyster och de var nummer tretton och fjo ton i barnaskaran.

Det är svårt att tänka sig hur fattigt det var. Ingen mat fanns och många munnar väntade att få något. En söndag minns jag särskilt. Mor blev sjuk på morgonen och Johanna barnamorska kom och så föddes en flicka på morgonen, men sedan blev mor riktigt dålig och doktorn skulle tillkallas. På den tiden fanns ingen doktor närmare än i Landskrona. Denne hette Little och han skulle komma med tåget. Det blev inte förrän långt fram på eftermiddagen, som man kunde hämta honom med hästskjuts på stationen i Ekeby. Jag vill minnas, att det var Sjöholm på Skrombergagården, som körde på den tiden. Där hemma blev jag och två av mina systrar nu utkörda för vi kunde inte få vara inne. Där stod vi, tre små tjejer utanför. Doktor Little hade en stor päls med krage uppfälld när han kom, för det var ju mitt i vintern. Sedan han klappat oss på huvudet gick han in. Efter att par timmar hade en flicka kommit till världen. Nu fick vi komma in efter att ha stått ute så gott som hela dagen utan mat och tillsyn. Men nu skulle det bli nöddop på de små och barnmorskan döpte. Men trots allt elände var vi ändå glada. Vi hade ju fått två systrar till.

Jag minns så väl tiden efter första världskriget. Särskilt svårt var det att inte ha potatis. När rovarna sedan tog slut fick vi foderbeto, som vi kokte. Men det var inte gott att äta sådana till alla mål. Min äldste bror "tjäna bonne" utåt landsbygden hos en snäll bonde. En söndag sa han till min bror: "Hör du du. Har din mor och far några panntofflor därhemma? Min bror fick ju s ara, att de hade dom inte haft på länge. Var på bonden sa: - "Spänn då för vagnen, så får du köra hem med en hektoliter panntoffl ." Ni förstår, att då blev det fest i "fattighuset".

Folk var snälla och många tyckte det var tragiskt att vi nu hade blivit så många i huset. Man samlade

ihop vad man kunde och det var mycket babykläder, man kom med. Jag kan se min mor där hon låg i soffan och hur hon ecklade upp sina paketer. Men så sa hon: - "Men inte en enda brödbit."

Trots allt gick livet vidare och vi överlevde, trots de svåra krigsåren. Jag minns, att mor hade många sockerkort med kuponger. Men vi hade inga pengar att köpa ut allt, men för kupongerna kunde man hos bönderna byta sig till lite bröd. Vi barn fick ut och tjäna så fort vi kunde få något arbete. Jag var inte mer än tio år när jag började hos skolläraren, där jag gick i skolan. Många gånger fick man skolka från lektionerna, för att arbetet fick ju gå fö e. Små till växten hade vi alltid varit, men vi har varit sega. Man fick gå ända upp ifrån g uvhusen ner till skolan när man skulle hämta vatten. När man var tio år var det nätt och jämnt att man kunde släpa med spannar. Sedan blev det jobb hos bönder när man var tolv år. Hos skolläraren fick jag börja tidigt på morgo en med att elda i kakelugnarna och göra andra småsysslor innan lektionerna började tjugo minuter över åtta. Då hade jag redan jobbat en dryg timme. När det sedan var raster fick jag komma in till lära ens och få en smörgås, som var värt mer än allt annat. Hos läraren hade jag ingen annan lön än maten.

Ann-Margret: Nu är det Olgas tur att berätta. Jag tycker du skall berätta om din far, som ju var en tusenkonstnär. Både Olga och Helga är mycket händiga människor, så jag har ofta undrat ibland var dom har fått sin finge färdighet ifrån. En dag när Olga och jag stod och pratade över häcken, berätta hon om allt vad hennes far hann med på sin så kallade fritid, när han kommit hem från fabriken. Det kanske du kan berätta för oss nu, Olga.

Olga: Min far kunde allting. Många hade på den tiden kolbackar och spannar av zinkplåt och annat som gick itu. Då gick dom till min far och fick löddat. Dom kom med litermått och mjölkkanor och annat. Far tog tjugofem öre för varje reparation. Man kom också med rakknivar som skulle slipas och ibland fick han sitta långt in på natten med en ra - kniv för att få den bra. Priset var alltid tjugofem öre. Det kom också gamla gubbar för att bli rakade och klippta. Då fick dom mors fö kläde på sig och så fick dom sitta i vårt kök på en stol. Priset var tjugofem öre.

Olgas och Helgas föräldrar, Nils och Teolina Svensson, med sönerna Edvin och Ernst överst samt dottern Augusta och sonen Erik. I mors knä sitter dottern Valborg.

Vi hade två rum och kök, men det ena rummet stod alltid som fin um. Där gick det inte att elda. Men i vårt vardagsrum och kök var det plats för många. Allt vad vi behövde ordnat därhemma klarade han, t ex reparerade han tofflor och ”balla ” dom. Då täljde han själv till små pluggar och spetsade till dom, och satte han en syl i lädret och spikade fast dom. Sedan sa han: - Nu kan ni ”slå kane” igen så mycket ni vill. Vi fick aldrig tofflor med spik i, så det gi fint att slå kane

Ann-Margret: Jag har ett minne av en av de mest kända profilerna i g uvhusen. Det var Johanna Sjöberg, som var en de första kvinnorna som kom dit. Hennes fästman hade flyttat in i de första ungkarls lägenheterna och där hade min far också bott som ungkarl. Det var innan de första gruvarbetarna hade bildat familj. Det går en historia, som jag har hört

om Johanna. Hon bodde i Tågarp, men hon tyckte att fästmannen levde väl mycket rullan där i ungkarlslägenheterna. Så hon kom travandes från Tågarp och sa till honom, att ”e de nåt du behöver här i livet så har ja de, så nu stannar ja här”.

Olga: När jag kände Johanna Sjöberg hade hon flyttat från ”immelriket,” upp till gruehusen. Himmelriket var förmansbostäderna. Hemma hos Johanna samlades alla ungarna på kvällarna. För det första gjorde hon en sorts ”knäck”, som hon la på ett papper, och kallade för ”blagor”. Dom kostade ett par öre att köpa. När det var fint äder samlade hon alla barnen och så gick vi till Ekeby skog, som då kallades Statten. Vi tog våra rullebörar med och tog risbuntor och plockade kottar, som mor skulle ha när hon bakade i bakstugan. Johanna var alltid först och ledde skaran. Vi samlade och samlade tills vi hade tillräckligt. En gång hade Sjöberg (Johannas far) huggit upp allt därhemma och tänkte, att nu hade han rymt upp och hade fint. en rätt vad det var sa han: ”Herre Jesus, kommer inte skräddaretösen med ett nytt lass!”. Så han fick börja igen och hugga

Olga på kuskbocken på Lunshus gårdsplan i Haberga. Herrarna heter Herman Hansson och Kalle Sjögren.

Ibland fick vi plocka blommor ända uppe i Stenestad, upp för backarna där. Vi plockade vilda blommor, som vi sedan satte i trädgården. Själv hjälpte jag ibland Anna-Tyra Björk, Ann-Margrets faster, som hade matservering för ingenjörer och tjänstemän. Hon hade brått med sitt och jag sprang ärenden till henne. Var kväll gick jag till Skrombergagården och hämtade mjölk till henne och för det fick jag tjug - fem öre i veckan. Så var det fru Teander, som jag gick

ärende till och fick då en stor ”smörma ” med riktigt smör på.

När Helga ”tjänste” på Folmertstorp gick jag dit, för jag hade ju ingen cykel, och hjälpte till i betorna och ”hösten”. För det fick jag 1:75 om dagen. Å et därpå, innan jag skulle gå och läsa, ”tjänste” jag där riktigt och då hade jag 15 kronor i månaden. Så det blev sämre än det första året. En piglön var ju inte mer än 15 kronor. Då var jag tolv år.

Mor Teolina framför döttrarna Olga, Augusta (gift Ipsenius) och Ellen. Olga och Ellen i konfi manddräkt.

Helga: Vi flickor tjänade själv ihop till åra konfi - mationskläder. Det var inte att tänka på annat. På den tiden fick de riktigt fattiga barnen, som beh vde komma ut och jobba, vara fri från skolan från april till första november. Under den tiden fick man spara dom kronor man kunde. Ett år köpte man kanske tyg till en kappa, ett annat år skor. När det var tid att gå och läsa hade man kläder till konfirmationen. et var ingen möjlighet för mor och far att ge oss sådana. Så man har fått sträva.

Olga: De två sista åren jag gick i skolan var far pensionerad. Då hade han 26:10 i månaden och vi var fyra som skulle leva på det. Far fick arbeta tills han var 68 år.

Helga: Jag kan berätta något om mor, hur tillvaratagsen hon var. Det var aldrig tal om att gå och köpa ett par strumpor, utan dom stickade hon själv. När fötterna var utslitna satte hon dit nya och det som klipptes bort skickades i väg till en fabrik där man gjorde garn. Det kallades för ”sockaverkengarn” och det vävde mor sedan tyg till klänningar av till oss. Mors vävstol var alltid igång. Satt hon inte och stickade satt hon i vävstolen och det var ingen åttatimmarsdag utan nästan dygnet runt. Jag tyckte att mor och far arbetade alltid. På kvällarna satt far i köket och ”ballade” tofflor åt oss och mor satt me sin stickning. Man såg aldrig att de var sysslösa, det förstår ni. Men dom var glada för sina barn och vi hade ett fint hem och en l cklig barndom. Mor och far intresserade sig för oss.

Mormor Teolina med dottern Olgas gosse, Olle, framför hemmet i ett ”gruehus”.

Jag kommer ihåg att mor vävde mattor åt andra och för det fick hon 25 öre alnen. Ibland fick hon gå ut i betstyckena och ungarna fick följa med, de som kunde.

Det jag har berättat nu var före 1920, för jag är född 1910 och mina systrar föddes 1917, så jag var sju år då dom föddes. De värsta åren var mellan 1917 och 20-21. Då var det sämst med mat och mycket annat. Efter 1925 blev det bättre.

Far kom till Skromberga i slutet på 1800-talet och min äldsta bror Edvin föddes här 1895. Som ungkarl hade far varit här länge.

Jag skulle tro att mor och far gifte sig 1894. Edvin var på sjön då han var ung, men sedan blev han statare på Gedsholm. Det var ett hårt liv där. Ni kanske minns hur stathusen såg ut på den tiden. Edvin hade en duktig fru, som var där uppe från Gedsholmen. Hon mjölkade tre gånger om dagen. Åtta barn fick dom så dom fick verkligen slita ont. Edvin slutade sedan och tog emot ett litet ställe uppe i Lunnom, men han sålde ut djuren senare och blev snickare vid Skrombergaverken. Då köpte han ett hus på Norrevärn.

Ann-Margret: Helga, jag skulle vilja, att du berättade om när du åkte till Båstad, så som du tidigare berättat för mig.

Jag var väl en åtta, nio år när det var utställning i Båstad och då bjöd Skrombergaverken alla sina arbetare på resan dit. Det kom ett tåg nere vid lastkajen, så man behövde inte gå ner till Ekeby station. Alla som steg på tyckte vi var så fina. Jävla hade vi fått ljusa, vita klänningar med prickar. Mor kunde inte följa med eftersom det fanns nyfödda barn i huset, men far följde med. Det var då jag hade på mig mina första skodon. Innan hade vi bara haft trätofflar. Far hade varit nere i brukshandeln och köpt vars ett par svarta Svecia-kängor till oss, så vi tyckte att vi var så fina. Det var mitt i sommaren, men vi hade hemmastickade svarta strumpor i våra nya kängor.

Med på resan var många stiliga pojkar, minns jag. De var i 19-20-årsåldern. Dom hade halmhattar och vita byxor och så hade dom breda skärp med spänne framtill. Vi tyckte dom var så fina. Ågra av dom reste sedan till Amerika. Jag kommer ihåg Engelbrekts

Edvin, som var på Gedsholm, med hustrun Ingeborg och barnen Ellen, Iris och Åke.

Frank, Jöns Bengts Frans och Erik Sjöberg. Vi tyckte att dom liknade riktiga jazzgossar. Jag kan se dom för mig ännu.

Ett annat minne jag har är från den tiden vi fick elektriskt i gruvhusen. Då kom det upp en stolpe med en lampa på. Där om kvällarna, när den tändes, dansa vi ringdans, både pojkar och flickor. Det kunde vi hålla på med i flera timmar. På vintern slog vi "kane" nere vid tvättstugan. Där var en bra backe på den tiden. Vi pumpade vatten som frös till om natten och blev en fin is. Där slet vi upp våra tofflar. Så lekte vi gömme och hade roligt. Jag tror knappt ungdomen nu har så roligt som vi hade. När vi var femton år fick vi gå och dansa i folkets hus och där var vi varenda lördag och söndag.

Hur fattigt och eländigt det än var, kunde vi ändå ha roligt och roligt har det alltid varit att bo i "gruehusen". På den tiden var det många ungar här i varenda hus. Leksaker hade vi inte men vi roade oss själva.

Ursprungligen publicerad i Österlent 2017, nr 2.

Herta Larsson

av Sigvard Svensson och Lena Andersson.

Herta Larsson med sina elever.

Herta Larsson är den tommarpsflick , som både gått i Tommarps gamla skola och undervisat där som utbildad lärarinna. Herta gick tre år i gamla skolhuset och därefter fyra år i Vranarps skola. Hon föddes 1888 som dotter till Lars Svensson och Ingar Måns-son. De ägde och drev Tommarps Måleri.

År 1973 gjorde Lennart Kjellgren för Radio Kristi-anstad en intervju med Herta Larsson. Hon berättade om sin skolgång, utbildning och lärargärning.

När Herta gick sin första termin - det bör ha varit omkring 1895 satt fem till sex barn i varje bänk. Det fanns ännu inte griffeltavlor utan barnen skrev i sand. Lärarinnan Kristina Agrell talade utpräglad dialekt. Det kunde låta så här: "Gå hen i skabet o ta sånnafad-". Sista året i småskolan kom den unga och söta lärarinnan Maria Wollin till Tommarp. Hon blev mycket omtyckt eftersom barnen fick tala med henne och inte bara höra på, som var vanligt på den tiden.

Herta Larsson åkte till Malmö 1905 och gick en förberedande kurs på ca en månad. Sedan fick hon prova in på seminariet och kom in vid första försöket. Något hon tackade folkskollärare Hoflund i Vranarp för, som lärt henne den svenska grammatiken. Utbildningen var på ett år och hon hade precis fyllt 18 år då hon var färdig småskollärarinna. Hon

återvände till Tommarp och fick vikariera för Maria Wollin och hålla sin första examen i sin gamla skola inför sin konfirmationspräst. Hon var rädd och nervös men det gick bra sedan prästen lugnat henne.

Som ung lärarinna skulle Herta Larsson föregå med gott exempel. Dans var inte att tänka på, däremot ägnades ledig tid åt att läsa, spatsera och titta på tåget. Efter ytterligare ett par vikariat fick Herta Larsson en ordinarie tjänst 1907 i Skåne Tranås, där stannade hon åtta och ett halvt år. Människorna där var ganska fattiga men mycket snälla, enligt Herta. De kom med ägg, ibland en höna eller något bakat. Det var inte mutor, utan de gav av gott hjärta. Vid alla familjehögtider skulle lärarinnan bjudas och när någon dött skulle hon läsa för liket.

Herta Larsson framför Oskar II.

Vad heter hästens delar?

Både i Skåne Tranås och i Tommarp fick Herta Larsson bära in ved och torv, elda och städa skolsalen.

Hon fick åter en tjänst i Tommarp 1916 och blev kvar till pensioneringen 1949. Hon menade, att det blev allt trevligare med åren att undervisa, när det blev friare och barnen också fick tala och fråga.

Tilläggas kan, att Herta Larsson i många år var söndagsskollärare och hon tillhörde kommittén för Löderups sommarhem för barn, som hon lade ner mycket arbete på.

Herta Larsson avled i Tommarp 1982.

Ursprungligen publicerad i Farholmabladet

Kurirhustrun från Össjö gård *av Ingegerd Ericsdotter Christiansson*

Stenbocks kurir, Henric Hammarberg

Stenbocks kurir, förevidad i Carl Snoilskys dikt och på Nils Forsbergs målning, hette Henrik Hammarberg. Han var född 1686, studerade juridik och blev auskultant vid Göta hovrätt. När danskarna landsteg i Skåne 1709 för att försöka återerövra landskapet blev han adjutant till Magnus Stenbock, som utsåg honom till regementskvartermästare och ryttmästare vid Norra skånska kavalleriregementet. Henrik Hammarberg lär själv inte ha varit intresserad av en militär karriär och var ovetande om utnämningarna.

Efter slaget vid Helsingborg den 28 februari 1710 skickade Stenbock honom till Stockholm för att rapportera om utgången. Carl Snoilsky skildrade 175 år efteråt färden i dikten Stenbocks kurir, ur Svenska bilder:

*Är det den vilde jägarn
Som sätter av i sträck?
Ur stugan tittar bonden
Med undran och med skräck
En mörkblå ryttarkappa
Som i en blixn han ser
En kronans offic .
Stortidender för visso,
Den för, som har så brått.
Gud hjälpe oss, med dansken,
Har säkert slaget stått!*

Snoilskys skildring har dock inte så mycket med verkligheten att göra. Henrik Hammarberg red inte i sporrsträck, han åkte med vagn och övernattade på gästgiverier.

Senare samma år, den 10 december 1710, gifte han sig på Össjö gård med Abela Juliana Silfverskiöld, född 1690, dotter till professor Niklas Silfverskiöld och hans andra hustru Juliana Sigrid Gripenfl cht.

Om hustrun vet jag egentligen just ingenting, men jag greps av hennes öde när jag först skrev om henne för mer än 30 år sedan. Liksom många andra kvinnor kom hon att föda många barn:

Brita Juliana född 1712, död 1713; Brita Juliana född 1714, död 1755; Eva Margareta född 1715, död 1755; Christina Henrietta född 1716, död 1750; Gustaf född 1717, död 1739; Nils Julius född 1720, död 1771; Carl Fredrik född 1721; Anna Lovisa född 1722, död 1723; Hugo född 1724, död 1727; Anna Catharina född 1726, död 1731; Samuel Adolf född 1727, död 1798 och Abela Juliana, född 1728, död 1760.

I samband med den yngsta Abela Julianas födelse dog Henrik Hammarbergs hustru i barnsäng, den 14 november 1728. Hon var då 38 år och hade på sexton år fött tolv barn.

"En syn förutan like: Han sitter, och hon står." Snoilskys dikt Stenbocks kurir har inte så mycket med verkligheten att göra. Målning av Nils Forsberg, 1911.

Abela Julianas syster Ulrika Eleonora Silfverskiöld, född 1694, gifte sig med Henrik Hammarbergs bror Samuel Gustaf 1722. Hon fick fyra barn: uliana Christina född 1723, Gustaf Henrik född 1724, död 1736, Nils född 1725, död 1727 och Brita Maria född 1727, död 1759. Ulrika Eleonora dog 1728 efter att ha fött fyra barn på lika många år. Hon blev 34 år.

Ulrika Eleonoras dotter Brita Maria gifte sig med Hans Gustaf Gammal Ehrencrona 1748 och fick med honom barnen Gustaf Gammal född 1749, död samma år, Ulrika Eleonora född 1750, död 1801, Anna Christina född 1751, död 1794, Helena Juliana född 1752, död 1754, Brita Gustava, född 1754, död 1814, Henrietta Ingeborg född 1755, död 1826, och Eva Helena, född 1756. Efter att ha fött sju barn på åtta år dog Brita Maria Hammarberg 1759, 32 år gammal.

Det var inte ovanligt att adelsfruar födde minst lika många barn som bondhustrurna. Den stora skillnaden är att de fick barn med ko tare mellanrum.

Medan bondhustrurna hade två, tre år mellan barnen, var det inte ovanligt att adelsfruar fick barn med bara ett års mellanrum.

Spädbarnsdödligheten var hög, oavsett stånd och status. Under senare delen av 1700-talet dog vart femte barn före ett års ålder.

Henrik Hammarberg återgick till sin civila karriär efter Karl XII:s död och blev 1719 häradshövding i Luggude, Onsjö och Rönnebergs härad, 1737 lagman i Upplands och Stockholms läns lagsaga, 1739 vice president i Göta hovrätt och 1753 president i Svea hovrätt. 1753 drog han sig tillbaka till sitt gods Viredaholm, mellan Aneby och Gränna, där han avled 1768.

Ursprungligen publicerad i Göinge och Knislinge hembygdsföreningars årsbok 2016.

Konstnärinnan Anna-Greta Persson *av The ese Oleskog*

Bakgrund

För några år sedan fick jag syn på en tavla som fån gade mitt intresse. Tavlan hängde på äldreboendet Västänvid i Knislinge och motivet inkluderade bland annat Knislinge kyrka och lagerhuset. Där fanns också hus i förgrunden som jag inte kunde placera. Jag undrade vilka dessa hus var, var konstnären hade stått när tavlan målades samt vem konstnären var. Tyvärr fick jag inte klarhet i det då, men fotograferade tavlan för att kunna visa i hembygdsföreningen och kanske få svar där.

Knislinge kyrka och lagerhuset. Foto The ese Oleskog

Dock föll tavlan i glömska ända till maj 2015. Då skulle jag starta en facebookgrupp för Knislinge hembygdsförening och letade i min dator efter en bild på Klockaregården. Istället hittade jag fotografiet på tavlan och frågorna blev aktuella igen. Jag chansade och la in bilden på facebook för att se om någon annan kunde hjälpa mig. Några dagar senare hade jag fått svar på mina frågor. Motivet i tavlans förgrund var Bivaröds folkskola och Bivaröds gård och konstnärinnan var Anna-Greta Persson. Denna artikel ska handla om henne. Syftet med denna artikel är att fle ska få upp ögonen för denna lokala konstnärinna som har målat många härliga motiv från bygden.

Anna Greta Persson 1966.

Vem var Anna-Greta Persson?

Anna-Greta föddes 30 augusti 1916 som ett av 15 barn till Tilda och Sven Jönsson. Familjen bodde på en gård i Gisslaboda, i Örkeneds församling. Gården hade tillhört faderns släkt sedan 1652. Anna-Greta gifte sig med Karl Persson som arbetade på Wanås och de bodde i Spånga, i tegelhuset precis vid bron över Almaån.

Makarna fick t å barn, dottern Ingegärd och sonen Rikard. (Rikard driver idag Såg och Motor i Broby.) Anna-Greta var hemmafru och när hon fick en ledig stund från alla bestyr hon skötte i hemmet och trädgården, målade hon gärna.

Anna-Greta var med i Gryts kyrkokör och lärde då känna bland andra Ella Jönsson, numera boende i Knislinge. Ella beskriver Anna-Greta med idel positiva ord; vänlig, rar och hjälpsam. Genom Ella har jag fått tillgång till en tidningsartikel från 1971 då Anna-Greta målat en tre kvadratmeter stor tavla till Carl-Axel Wachtmeisters 50-årsdag. Då skribenten,

Wanåstavla (fotografi av tavla som tillhör Wanås gods)

Mildred Hilleskog, på ett så välformulerat sätt berättar om Anna-Greta, hennes konstnärskap och tavlan, har jag (med Mildreds tillåtelse) valt att återge texten här. Tavlan finns fortfarande på Wanås, men hänger tyvärr inte uppe längre.

Spångafrus väggmålning pryder Vanås-kontor

Med den gamla Spånga-brons vackra stenvall, genomströmmande av Alma-åns vatten, som utgångspunkt följer man den mäktiga lindallén upp mot Vanås vita sagoslott med blommande rhododendron i parken och svanidyll i dammen, för att sedan stanna vid en annan betagande syn – Gryts högtbelägna medeltidstempel.

Alla dessa sköna vyer och motiv fångas i ett enda ögon-svep, när man betraktar den närmare 3 kvm stora väggmålning, som den duktiga amatör-målarinnan fru Anna-Greta Persson, Spånga, Hanaskog skapat och som

nu pryder greve Carl-Axel Wachtmeisters arbetsrum på Vanås godskontor.

Debut i Hanaskog 1963

Anna-Greta Persson, Spånga - hemmafru, kyrkvärd, bildväverska, konstnärinna - är född i Gisslaboda, Örkeneds församling och brukar signera sina tavlor "Gissby". I början av 1940-talet började hon så smått

Gisslaboda (fotografi av tavla som tillhör Rika d Persson)

Spånga (fotografi av tavla som tillhör Rika d Persson)

att teckna och utvecklade så småningom sina konstnärliga anlag med tecknings- och målningskurser vid Hermods och NKI-skolan.

De mest tjusiga och underbara motiv hade hon bokstavligt talat strax invid husknuten, nämligen de vackra partierna vid Spånga bro med Almaåns lummiga strandslänter, de vattenomspolade stenarna i forsen och dunklet under de sekelgamla valven. Men det blev även många andra sköna vyer från bygden, dess tempel, gårdar och kulturhistoriska platser och minnesmärken som förevigades.

Anna-Greta Persson var dock (och är fortfarande) en synnerligen försynt och anspråkslös konstnärinna, som målade för sitt nöjes skull och ej ville uppmärksammas. Men i samband med en Röda Korsfest i Hanaskog i dec. 1963 lät hon sig övertalas att visa upp sina tavlor och det blev idel lovord hon fick höra och många beställningar hon fick taga emot. Vid denna offentliga debut visades ett 15-tal tavlor upp men publiken såg till att det ej fanns så många att sedan plocka ner, för de ville gärna pryda sina hem med något hembygdsmotiv. Även i samband med en julslytning i Kristianstad gavs ett smakprov av hennes produktion.

Som omväxling till måleriet ägnar Anna-Greta Persson sig åt en annan konstnärlig verksamhet, nämligen flamsk ävnad, där hon låter hembygdskärleken komma till uttryck i egna bildkompositioner. Och så blir det en och annan hyllningsadress, som skall textas åt vänner och bekanta.

Storbeställning

När Anna-Greta Persson fick beställning på den stora

väggmålningen till Vanås gods kontor blev hon litet betänksam. För det första gällde det ett verk av stort format och för det andra en komposition av olika motiv till en sammansmältande enhet. När skissen till väggmålningen visades upp och godkändes av beställaren - grevinnan Eva Wachtmeister, Västerslöv – skaffade Anna-Greta Persson en stor masonitskiva och satte igång med att på dess baksida återgiva skissens motiv i välstämda färger. Hela sommaren använde hon sina, från hem-, hushålls- och trädgårdsbestyr, lediga stunder till väggmålningen och för ett par månader sen hade hon glädjen att överlämna ett väl och smakfullt utfört arbete, som nu inramats och pryder greve Carl-Axel Wachtmeisters arbetsrum på Vanås gods kontor.

Det är intressant att studera denna väggmålning, som rymmer så mycket av naturskönhet, historia och hembygdskultur. Där välver sig mjukt den gamla stenbron över Alma å; där står slottsalléns vördiga linder i stram givakt; där reser sig den mäktiga snapphane-eken, som ett makabert minne från snapphanefejdernas tid, då misshagliga göingar skoningslöst hängdes av svenska krigsmän; där prunkar blommande rhododendron och azalea-buskar i all sin prakt; där breder en rödbok ut sin vackra krona; där simmar två vita svanar i dammen framför det vita trappstegsgavlade sagoslottet; där ligger det gamla svanhuset från 1700-talet blygt insmuget vid vattenspegeln och där skådar man ödmjukt stigluckorna i kyrkogårdsmuren framför Gryts medeltida tempelbyggnad och i vars gravkor förne ägare till Vanås vilar.

En bit hembygd

Grevinnan Eva Wachtmeister säger: "Denna tavla är så äkta och levande – en motvikt till det abstrakta och nonfiguativa. Fru Persson har lyckats mycket bra o jag har redan beställt två nya tavlor, fast i mindre format, till mina äldsta söner, så att de vart helst de befinner sig skall ha ett blickfång i sitt rum, som ger dem en påminnelse om och stärker deras samhörighetskänsla med hembygden". //MILL

Tavlorna

När Anna-Greta skulle måla en tavla var hon först ute på plats och gjorde en skiss, antingen direkt på spånskivan eller i ett block. Sedan målade hon tavlan i ateljén. Huset i Spånga bestod av två lägenheter, familjen bodde i den ena och ateljén låg i den andra.

Hon hade ofta många olika tavlor på gång samtidigt i ateljén.

Anna-Greta var ganska självkritisk gällande tavlorna och bad gärna sonen Rikard om hans åsikt. Även om hon inte alltid höll med om hans synpunkter var förändringen ändå ofta gjord nästa gång han fick se tavlan. När hon målade makens föräldrahem blev hon inte nöjd utan målade en ny version på baksidan av spånskivan. En annan tavla har två årtal i dateringen, det beror på att hon bättrade på den drygt 30 år efter att hon först målade den.

När tavlan var klar signerades den. Anna-Greta har använt sig av olika signaturer, men det verkar inte finnas något mönster om hon ändå signaturen "AGP", "AG Persson" eller "Gissby". En del tavlor blev daterade med årtal, andra inte. Slutligen var det maken Karl som ordnade med ramen.

Det är oklart hur många tavlor hon har målat genom åren. Det är också oklart hur känd hon var för sitt målande. I arbetet med denna artikel har jag både träffat människor som aldrig hört talas om hennes konstnärskap och de som nämner att de själva har en tavla som hon målat. Anna-Greta målade ofta tavlor och gav bort till vänner och bekanta. Hon tog också upp beställningar på tavlor.

Österlenmotiv (fotografi av tavla som tillhör Rikard Persson).

Anna-Greta målade även många tavlor med motiv från Österlen. Förklaringen till detta var att dottern Ingegärd, som var handikappad, under flera år bodde på ett hem i Simrishamn.

Fridhem (fotografi av tavla som tillhör Mats-Erik och Carina Nilsson)

Ängagården (fotografi av tavla som tillhör Emma Magnusson).

Åstringagården (fotografi av tavla som tillhör Aildred Hilleskog)

Anna-Greta målade inte bara byggnader utan även väldigt många motiv från den närbelägna naturen. Här några exempel.

Boskog. Fotografi av tavla i viinge församlingshem.

Spånga bro (fotografi av tavla som tillhör Rika d Persson)

Fotografi av tavla som tillhör S en Danielsson

Fotografi av tavla som tillhör Rika d Persson.

Båtar på hav. Fotografi av tavla i viinge församlingshem.

När tavlan till Carl-Axel Wachtmeister målades verkar den ha varit den första som var en komposition av flera olika moti . Dock verkar hon inte blivit avskräckt då hon målade fler tavlor i samma stil.

Ett exempel är tavlan föreställande Wanås, Gryts kyrka och Västerslövs gods som hänger i Hörsalen, Hanaskog. Tavlan var först i Nils Lindbergs ägo, men skänktes till Hörsalen i maj 1998 då bygdeföreningen tog över ansvaret för Hörsalen.

Fotografi av tavlan som hänger i örsalen

*Ett motiv som återkommer är blommor av olika slag.
(fotografi av tavla som tillhör Rika d Persson)*

*Anna-Greta var kreativ på många olika sätt. Som Mildred nämner
i sin artikel ägnade hon sig åt flamsk ävnad. Här är ett mönster som
hon själv gjort inför en flamsk ävnad.*

Anna-Greta började alltså måla i början av 1940-talet och målade under många år, men efter att hon och Karl flyttat till ma klägenhet på Ringvägen i Knislinge i början av 1990-talet målade hon inte så mycket mer. Bland de senare av hennes tavlor är tavlan till höger som hon målat till ett barnbarn.

Påskliljor (fotografi av tavla i viinge församlingshem)

Fågel (fotografi av tavla som tillhör Rika d Persson).

Några tavlor kan härledas till Anna-Gretas kyrkliga engagemang, t ex bilden ovan, med påskliljor och Golgata. Hon gjorde även en julkrubba av lera.

Avslutning

Till denna artikel har jag kommit i kontakt med många personer som låtit mig fotografera deras tavlor. Jag har sedan gjort ett urval av alla de tavlor jag träffat på. et finns många fl .

Tack till!

Rikard Persson, Ella Jönsson, Ingegärd Persson, Carina Nilsson, Asta Jansson, Sven Danielsson, Alf och Doris Paulsson, Herta Erlandsson, Joakim Hansson (Wanås gods) och Karin Landin Sandberg.

Ursprungligen publicerad i Göinge hembygdsförenings årsbok 2008

Anna Månsdotters och Nilla Nilsdotters brev

– en ovanlig brevsamling med Göingeanknytning *av Stig Östenson*

Lappasko-Nillans kista

2001 mottog Hästveda hembygdsförening en samling brev och andra papper, som av givaren hade hittats i ett lönnfack i en på 1970-talet ärvd kista. Breven, som var skrivna 1860–1905, hade tillhört Anna Månsdotter och hennes dotter Nilla Nilsdotter, som jämte Nillas dotter Tekla fr.o.m. 1877 var bosatta i Smörby i Hästveda socken och Östra Göinge härad.

Den medlem av hembygdsföreningens styrelse som inventerade brevsamlingen kunde från sin barndom på 1930-talet erinra sig, att en kvinna som hette Tekla hade bott i Smörby, och min hustru och hennes systrar visste berätta, att när de var små, hade en gammal kvinna som hette Tekla bott i ”Teklarummet” i undantagslängan till deras föräldrahem, gården Smörby 1.3. Gamla Hästvedabor mindes, att hon hade kallats Brö-Tekla, och att hennes mor gått under namnet Lappasko-Nillan.

Från 1905 till 1970-talet hade breven legat i en kista, som till Nilla Nilsdotters död 1928 befann sig i en stuga på Smörby 1.3:s ägor, uppförd 1876 för änkan Anna Månsdotters (1816–82) räkning, och där hon flyttade in 1877 med sin ogifta dotter Nilla Nilsdotter (1840–1928) och Nilla Nilsdotters då 15-åriga dotter Tekla Pålsson, konfirmerad i juni samma år. Av kistans ägare har jag fått veta, att den bär inskriften ”N T S 1827, varför den 1827 måste ha tillhört den Nils Tufvesson (1806–57), som var åbo i Olastorp i Hästvedas grannsocken Farstorp i Västra Göinge härad, då han 1840 gifte sig med Anna Månsdotter i Långaröd i samma socken. De hade flyttat till Farstorp 1837, Nils Tufvesson från Hemmeströ i Norra Åkarp, där både hans far Tuve Nilsson (1761–1844) och dennes far och farfar varit bönder i samma gård, och Hanna Månsdotter från Oppmanna kyrkby i Villands härad, där hennes far Oppmanna nr 4 var upp vuxen som son till nämndemannen Måns Troedsson (1765–95), vars far och farfar också varit bönder i denna gård, och där hennes morfar kyrkvärden Bengt Månsson (1748–1805), som härstammade från Balsby i Nosaby socken, var bonde i Oppmanna nr 1.

Både Anna Månsdotters far och hennes man råkade på obestånd. De och deras familjer bodde i Långaröd nr 3, där Måns Månsson i husförhållanden 1840–50 betecknas som ”gårdman” och hans svärson Nils Tufvesson som ”inhyses”. Måns Månsson utvandrade 1854 med sin hustru Karna Bengtsdotter (f. 1794, d. senast 1858 i USA) och fyra barn till Nordamerika, dit hans äldste son Bengt Månsson redan två år tidigare hade emigrerat som en av de första utvandarna till landet i väster från Göinge. Anna Månsdotter själv och hennes man och barn flyttade 1846 till Bubbarp, där mannen, ”inhyses fattighjonet” Nils Tufvesson, avled 1857. Utom änkan Anna Månsdotter och dottern Nilla Nilsdotter efterlämnade han två söner, Bengt N. Nyström (1841–1909) och Tuve Nyström (f. 1847, d. i USA tidigare 1882).

Breven och övriga papper i lönnfacket i Nilla Nilsdotters kista ger en bild av hur tillvaron för Anna Månsdotter och hennes barn och barnbarn kom att präglas av tre av 1800-talets mest framträdande företeelser i Sverige, landsbygdens proletarisering, inflyttningarna till städerna och emigrationen till Nordamerika. Många av breven är skrivna av personer, som antingen lärt sig skriva, innan den av riksdagen 1840–41 beslutade folkskolan inrättats på deras hemorter enligt 1842 års folkskolestadga eller tillhörde dess tidigaste elevgenerationer.

Äldst av handlingarna i kistan är en redovisning av en kronolänsman, hur han, i enlighet med Konungens Befallningshafvandes utslag den 24 maj 1842,

verkställt en utmätning i Ubbarp den 26 september 1851 för att uttaga "förre rusthållaren" Nils Tuve-
ssons fordran, 30 riksdaler banco med ränta, hos en
torpare, och hur han på exekutiv auktion låtit försälja
det utmäta, gäldenärens stuga och ett parti potatis,
vilket nätt och jämnt täckte kostnaderna för förrätt-
ningen – Nils Tuve-
sson fick intet, och gäldenä en
förlorade sin bostad och sin potatis.

Näst äldst är en skrivelse 8/11 1858 till prosten
Herslow i Hästeda angående "det lilla arfsbelopp,
som efter Kyrkoherde Benzell tillfallit hans inom
Herr Prostens Pastorat boende Systerdotter Anna
Månsdotter" samt en till skrivelsen fogad uppgift om
beloppets storlek, 4 Riksdaler 5 skillingar och 2 2/5
runstycken banco. Arvingar var fem syskon till kyr-
koherden, däribland en avliden syster, vars nio barn
- däribland "Nils Tufvassons i Farstorp Enka Anna
Månsdotter" – fick dela på sin mors andel

Då Anna Månsdotter 1858 utfick detta obet dliga
arv, var hon alltså sedan ett år änka med tre barn.
Sonen Bengt var lärning i Lund och etablerade sig
som utlärn glasmästare och förgyllare som spegelfa-
brikör i Kristianstad, medan hans yngre bror Tuve,
som vid faderns död hade tagits omhand av pros-
ten Herslow i Hästveda, sedermera utvandrade till
Nordamerika, som de flesta av sin mors släktinga .
Deras storasyster Nilla tog tjänst som piga och födde
1861 ett utomäktenskapligt barn, Tekla Olsdotter,
som från 12 års ålder kallades och kallade sig Tekla
Pålsson. Deras mor, "utfattiga inhysesänkan" Anna
Månsdotter, försörjde sig som piga/hushållerska och
kunde efter ett kringflyttande liv i andras tjänst år
1877 flytta in i egen stuga i Smörby, där hon avled
fem år senare. Stugans stenlagda grund har kunnat
identifieras i den backe, " Smörby li", efter vilken den
kom att kallas Liatorpet.

Att Anna Månsdotter fick bygga hus på Smörby
1.3:s ägor, berodde förmodligen på att hon var kund
hos Sven Ohlsson, som 1875–80 hade en liten han-
delsbod i Smörby, och att denne lade ett gott ord för

henne hos sin far rusthållaren Ola Svensson i Smörby
1.3. En styvson till Sven Ohlssons syster berättar i
sin levnadsbeskrivning, som han författade vid 89
års ålder 1965 om Sven Ohlsson: "Han skulle bli
handlande och satte upp en butik som diversehandel,
men det gick inte länge, för i Smörby fanns det bara
två bondställen och några torpare, och dom som
kom förbi, handlade sitt i Hästveda där det var bättre
sortering, så det blev att slå igen och bli bonde för
Sven." Anna Månsdotter, som enligt kvitton var Sven
Ohlssons kund 3/2 1875 –10/12 1877, övergick,
då hennes stuga väl var byggd, till att handla hos N.
Holmberg i Hästveda. Sven Ohlsson (1856–1941)
övertog 1885 Smörby 1.3 efter sin far och gifte sig
året därpå med Elna Caesar (1861–1945) från Bal-
lingslöv i Stoby.

Breven i lönnfacket

Av de 44 brev, som på 1970-talet påträffades i kistan
från Liatorpet mellan 115 och 70 år efter att de skri-
vits, är 39 ställda till änkan Anna Månsdotter (32)
och hennes dotter Nilla (7), 31 av dessa skrivna av
Anna Månsdotters söner Bengt (25) och Tuve (6),
medan 1 (en inbjudan till sonen Bengts bröllop från
brudens far) gällde dem båda och Nillas dotter Tekla.
Mottagare till de 4 brev, som ej är ställda till Anna
Månsdotter själv och de andra tre av hennes son
Tuve. Anna Månsdotters bror Bengt, hennes svärdot-
ter Victoria och hennes sondotter Agda hade skrivit
de återstående 8 breven. Här återges de delar av brev
som Anna Månsdotter fick, då hon 1860 –76 tjänade
i olika byar mestadels i Farstorp, samt avsnitt ur brev
som 1877–1905 sändes till Liatorpet i Smörby, med
Anna Månsdotter som mottagar 1877–79 och Nilla
Nilsdotter 1884 –1905, samt ur Anna Månsdotters
brev till sonen Bengt den 12 augusti 1877, då hon
var nyligen inflyttad i sin stuga. Hon skriver då bl.a.:

"Jag får låta eder veta, att jag är lyckligen hemma,
möcket bättre helsa efter docktors besöket ock
medsins intagningen.[...] Nu sitter jag med mina
kort, jag er min kära famelia, och gläder mig öfver

*Vid återgivningen av brevaavsnitt har brevskrivarnas egen stavning bibehållits, men ibland har en bokstav in-
satts. (Om "sösto" i ett Amerikabrev kompletteras med ett "r": "söstor", är det lättare att förstå, att det betyder
"syster"). Skiljetecken har tillfogats utan att detta påpekats, emellanåt också ordförklaringar inom parentes.
Utelämnade stycken markeras med tre punkter inom hakparenteser: [...].*

eder att helsan står bi [...] Helsa lilla Ellen Vecktoria Nyström [...]” Brevet avslutas med en vers, ”min vår har flytt, in barndom är förliden, mot andra dar jag föres fram i tiden, lik flyktingen som från sin lugna strand, af stormen drifts mot obekanta land.”

I sitt första brev till sin syster Anna Månsdotter, daterat ”Carver Setlamt (= Settlement) i Minnesota den 24 augusti 1860” framför hennes bror Bengt Månsson hälsningar från fadern och syskonen men också företräelser för att hon inte antagit hans erbjudande att bekosta en överresa till Nordamerika för henne och hennes barn.

”[...] nu får du göra som du vill men dätt vill jag hafwa sagt, att du handlar illa både mot dig och mäst mot Barnen, då du icke reser då du hade kunat.”

I det andra brevet, från början av 1868, ger Bengt Månsson, som då sedan några år var änkeman, sin syster i uppdrag att hitta en lämplig hustru åt honom i Sverige:

”[...] Dett skall vara en gammal piga som är imälan 40 eller 50 år gammal. Jag kan knaptsäga villken du skall fråga, för dett är 15 år sedan jag reste ifrån Sverige, så att jag känor inte till dem der nu. Jag vett inte om di lever eller di äro döda älla di äro gifta. Inte skall du fråga någon som är gift. Fast (trol. = först) beder jag dig, om du vill fråga Pettors Palla i Langaryd, hon som tiente hos dig. Vill hon resa hitt till mig, så behövar du inte o fråga flera, men vill hon inte, så vill jag du skall fråga några stöcken. Så vill jag att du skall skriva mig till o säga mig deras förhållande, så vill jag skriva strax tillbaka igen o säga, vilken af dem som jag vill skall resa. Jöns Abrahamsen i Troedstorp hade en tös, som tiente i Lur hos Neck Larsa Jöns, när jag bodde i Lur, fråga henne, om hon vill resa till mig. Vill inte hon resa till mig, så vill jag att du skall fråga en som tiente i Långare hos Nils Jönsen en samar (= sommar). Hon hete Johanna, hon var föd i Veselltofta saken (= socken). Sist jag talte vid häne, så tiente hon i Hästveda klakaragård (klockaregård). Der tiente en piga i Äsetorp, som hete Pet(r)onila, fråga häne. Fråga hörtis Svenberg, och så säg mig huru dett står till med hörtis Svenberg. [...].

Brevskrivaren berättar så småningom om sin hustru och hennes bortgång:

”Även vill jag omtala lite för dig min kära syster Anna om min hustrus förhållande och lefnad, medan hon var här på jorden. Dett är mer än 8 år sedan hon blev väkt och blef pånyttföd och feck frid med gud genom vår hara (herre) Jesom Chrestom. När hon hade tid, så vele hon så gerna läsa. 2 dagar förän hon blef siuk, så hade hon så möken glädie i gud. Så sade hon: ”Jag har så god i gud, se jag tycker jag skole vela dö.” Han berättar därefter om hur hon insjuknade och fortsätter: ”Så dog hon sex dager derefter. Döden försomar (= försummar) sig inte, dett är vest.” Han återkommer i slutet av brevet till temat ”en svensk piga”:

”Den du s(k)ickar hitt vill jag hava till min äkta hustru. Nu sluta(r) jag mitt Bref. Bed härran gud, att han mote väka dig och opplysa dig om vägen till livett. Bengt Manssen.”

I samlingens tredje brev från Bengt Månsson, daterat ”Karvo” (= Carver), tackar han sin syster Anna för ett brev, som han fått den 5 juni 1868, och för hennes bemödanden att ge honom besked om ett par svenska pigor, som han nämnt i sitt förra brev.

”Dett var ricktett lesamt jag inte kunde få någon till att resa hitt nu i framtiden, för jag har så möckett vackor gröda som står o är mogen nu”. På en lös lap skriver han: ”Kära syster Anna. Lått ingen se detta lilla brevett. Du har inte skrevet något om hurudan Johanna ser ut eller hurudan hon är till sinett, om hon är arg, vre och styg, äler hon är Beskedlig, Tålig och Snäll. Du har tient ihop med häne, så vet jag att du känor till häne. Säg mig om Jöns Abrahamsen har fle e töser, som inte äro gifta, än Nila. Jag har lust att veta dett”.

På Anna Månsdotters frågor om arv efter deras föräldrar, svarar han den 22 juli bl.a.:

”Kära syster Anna. Du beder om arf efter fader och moder, men ner moder var död, behålt fader alt. När Ola [= Bengts och Annas bror Ola Månsson, f. 1832] var död, så ärfde fader honom, och ner fader var död, var der inte något att arfva. Vår gamle fader var möckett rik här i Amerika. Han ägde omkring 305 Åker [dvs 305 acres = c:a 250 tunnland], men han gaf Malena och Svenberg och Elna [tre döttrar, födda 1837, 1835 och 1841] allt vad han hade fören han dog. Malmgren [trol. gift m. dottern Ingar, f. 1818] och jag, vi feck inte någedt.”

Det uteblivna Amerikaarvet var en missträkning för Anna Månsdotter. Ett annat Sorgeämne var, att dottern Nillas dotter Tekla aldrig erkändes av sin far. Sonen Bengt såg till att på olika sätt underlätta tillvaron för sin mor, sin syster och sin systerdotter. När modern på nyåret 1869 bekymrade sig över om hon skulle få ut något arv efter sina föräldrar, vidtog han mått och steg för att trygga hennes ålderdom, som han berättar om den 20/5 1869:

”Kära mor lilla. I hast får jag meddela er, att moster (=moderns moster) legat sjuk en månads tid. Hon gick och föll omkull och slagit sig. Hon lefver troligtvis inte så länge. Jag har haft hänne till att skriva ett nytt testamente. Mor får ärfva etthundrafemtio Rdr Rmt (= Riksdaler riksmünt) mer än mors andra syster, jag får 200 Rdr, min bror 200 Rdr Rmt, Nilla 200 Rdr efter hennes död. Jag har vakat öfver henne ett par nätter, men nu är hon bättre.”

När det gällde att få Olof Pålsson att erkänna faderskapet till Tekla Olsdotter/Pålsson, var Bengt Nyström utan framgång. Han skriver 5/3 1873:

”Kära Snälla moder och syster. [...] Pålsson kom ej på den utsatta tiden. Han har sedan genom bref underlättat, att han skulle komma men ännu ej afhörts [...].

1869 gick Bengt Nyström i giftastankar. Den 24 februari skriver han:

”Kommer mor till staden i nästa vicka, så skall mor få vara med på min förlofning. Jag har friatt till Victoria Ahlström. [...] Jag hoppas att mor ej har någonting emot en förening emellan Victoria och mig [...] Jag tror att vi skall bliva lyckliga tillsammans, som pärlan i guld. Hon är fattig, och jag är fattig, således tror (jag) vi skall komma öfverens. [...]”

I det ovan citerade brevet den 20 maj berättar han, att han bjudit mostern till bröllopet:

”Jag har anmodat henne att vara närvarande vid mitt bröllop, som jag har ämnat att ha det den 12te juni, så hoppas jag att Kära mor kommer på denna bjudning [...]. Jag skulle bjudit syster Nilla med, men som mor vet, så tycker inte moster om Nilla [...], så att jag anser, att det är inte värt att kifva med henne – hon kunde göra henne (= Nilla) arvslös, och det vore skada.”

Modern infann sig aldrig till bröllopet:

”Kristianstad den 17 juni 1869. Kära kära mor. Dett var ledsamt både för mig och min kära hustru, att mor inte kom till vårt bröllop [...] I hast af eder tillgifne son Bengt. Min kära hustru ber om sin hälsning. Gud välsigne eder alla där himma. D.S.” Vintern 1874.75 var ”moster Malenas” krafter i avtagande. Bengt Nyström skriver:

”Kristianstad den 28/1 1875. Kära Moder, Syster & Systerdotter. I hast får jag meddela, att Moster Malena ligger hårt sjuk och har liggat snart i 3 vecker. Hännens största önskan är nu att mor kunde komma till hänne och se häne lite tillgoda, jag tror ej att hon lefver länge. Om mor kan, så vet jag att mor kommer, men för alldel, gå ej som vanligt, utan åk på tåget, så kommer mor något fortare, och förresten så är här så mycken s(n)ö, så att mor kommer icke fram. [...] tag bra på sig, ty dätt är mycket kallt. Jag blir ond, omm mor icke åker på tåget denna gången. Bengt.

Arvet efter Malena Bengtsdotter gjorde det möjligt för Anna Månsdotter att hösten 1876 bygga hus i Smörby. Hennes moster, ”Jungfru Malena Bengtsson” hade avlidit i Kristianstad 15/3 1875 i en ålder av ”70 år, 1 månad och 27 dagar”.

Bengt Nyström inköpte inför sin mors och sin systers och systerdotters inflyttning i Liatorpet husg - råd och möbler och sände matvaror och godsaker till jul, enligt brev den 19 december 1876.

Anna Månsdotters yngre son Tuve, som från 10 till 15 års ålder togs omhand i Hästveda prästgård av prostens Herslow – ”vår gamle välgörare”, som han kallas i ett brev av storebror Bengt –, var under sin uppväxt föremål för en ensam mors bekymrade omsorger och en skötsam storebrors vakande och moraliserande öga. Den äldre brodern avslutar sitt äldsta bevarade brev till modern, daterat ”Christianstad den 26 Aprill” (troligen 1864) med denna uppmaning: ”Bed bror min att han icke festar. Venligen, hasteligen, B. Nyström”.

Tuve Nyström emigrerade till Nord-Amerika på våren 1871, bara någon månad efter att hans äldre bror förlorat sitt första barn, sonen Viktor. I sorg skriver Bengt Nyström till sin mor:

”Christianstad, den 23/3 1871. Lilla Snälla Kära mor. Tillfället ger mig stor anledning att bryta tystnaden, sorgens mörka täckelse höljer vår boning, i dattsamma som lyckan ler åt os, så vänder dän oss ryggen. Sist jag skref till eder berättade jag den glädjande nyheten att vi fått en liten kär som, nu däremot skall vi begrafva honom i morgon. [...] Vad som ångrar oss är att inte mor feck se vår lille Victor. Han var både rar och vacker [...] Lille Vecktor ligger lik här i butiken. Här har varit 14 eller femton att klä honom, mor kan tro han var åhållen. 10 månader 15 dagar har han lefvat. Dätta var vår sol”.

Längre fram i brevet skriver Bengt Nyström:

”Min kära snälla hustru ber både först och sist om sin hälsning. Jag hoppas, att mor snart kommer. Vi har så mycket att tala om. Tufve vill resa till Amerika, och dätt har jag ingenting emot. Dätt är väl hans lott. Jag tror att var och en har sin bana utstakad här i lifvet. Kom nu medlertid så fort som möjligt. Mina göromål förbjuda mig att komma någonstans; i Hast af eder Bengt - - - [...] Nu får mor icke se vår lille lockige Victor. Han dog så hastigt”.

Tuve Nyström lämnade Sverige senast i mitten av maj 1871. Den 27 juli skickar han sitt första brev från USA till sin bror, där han nämner, att resan ”drog ut på tiden, mellan Christianstad o Wisconsin 1 månad o 3 dagar”, och att han haft arbete sedan den 29 juni. Han fortsätter med en skildring av firandet av den no damerikanska nationaldagen den 4 juli: ”föreningsdag mellan inneboende amerekanare: här arbetades ej, faner svajade från alla möller och fartyg, från alla stora hus, här kördes omkring med Kanoner, 3 par hästar för, om qvällen kastades Raketer, här vid möllan fick vi 2 tönner bir (= öl) af kompaniet att dricka.” Brevet avslutas med en beskrivning av färden över Atlanten: ”Nu skrifver jag om resan. I Malmö fick ja ge 50 ö e för kontrakten, i Köpenhamn 33 för sakerna kom till hotället, 50 för nattloski (= nattlogi). Sen hade vi allting frit till Amerika. Vi fick nästan dålig mat på fa tyget. I Glaskof låg vi 1 1/2 dyng. Där fick (vi) god mat. ag hjälpte matroserna enqväll. Sen fick jag gå in o äta med dem de 2 siste dagarna. Vi var 500 passegere öfver Stora Skön (= Sjön, dvs Atlanten), Svänskar, Dankar, Skottlä(n)dare, o vi hade dans ombord. Där

Denna utsikt kan Tuve ha haft ifrån ett fönster på Ellis Island i New York, där alla immigranter togs emot. Foto: Eva Brumark

var sjakspel (= schack), drag- spel, o fiolinsmusik. Vi lärde tala af Skottländarna, flickerna di fick vi bli go fränd o svethard (good friends and sweet-hearts). Vi gävo våra tings namn på vårt språk, di skrattade, di sa dett på deras, vi skrattade. Vi hade god vind di 4 förste dagarna. Sen blef det storm, motvind. Mång(a) blef sjuka och spyde Jag blef icke sjuk. Jag hadd litet hufvudvärk o hade äckel i magen för mat. Di Skottländare hade bra, di fick så m cke vettebröd di vell ha, di kunde tala med besättningen. Vi Svänskar, Danskar vi fick äta to t skipsbröd. I Cjkaga (= Chicago) va svänskar som skulle gå till jernbanearbete (i) Misigon (?= Michigan). Jag Skulle gått med, men dett dröjde en dag länger. Så geck jag ensam med segelslup från Cjkaga. [...] jag skrifver nästa gån(g) om 3 månader. Min adräs är: T. Nyström, Marinätte, Okonto Co, Wiskonsin, Nort Amerika. T Nyström ber om hälsning till moder, syster och vänner. Säg till mor min, att jag har dett bra här. Vi voro 16 dyng på sjön mella(n) Glaskof och Qvebäk”.

Den 20 augusti 1871 meddelade Bengt Nyström sin mor ”dän glädjande underrättelsen att bror Tufve är lyckligen framkommen och har arbete samt finner sig mycket väl” och bifogade broderns brev.

I ett brev till sin bror den 3 augusti 1873 skriver Tuve Nyström:

”Skrif snart, får vi se om brev kan gå fram och tillbaka i 6 veckor”. Brodern var genast med på noterna och antecknade på brevet: ”bekommit den 26 augusti 1873”.

Tuves nästa bevarade brev till Bengt är från den 20 september 1874, och Bengt noterade, att det ankom den 13 oktober. Både 1873 och 1874 tog det således 23 dygn för att brev att befordras från Marinette i Wisconsin till Kristianstad i Skåne – den dubbla sträckan hade alltså inte kunnat klaras på sex veckor (42 dygn). Man påminns om att Jules Vernes ”Jorden runt på 80 dagar” med dess många uppgifter om restider och avstånd och snabbaste färd sätt till lands och sjöss hade kommit ut just 1872.

Sitt första brev från USA till modern, den 4/11 1872 inleder Tuve Nyström så här:

”Guds frid. Denna goda helsning skikas eder öfver Atlantarhafvets gungande böljor från eder son Tufve i Marinette den 4de dagen af November 1872. Min kära moder. Dett är nu första gången jag skriver till eder personligen, men jag hoppas att mor har läst mina brev till bror, så att mor vet hvar jag är och lefver. Jag får nu be mor att icke tänka illa om mig för dett jag gick bort uttan er egentliga vettsskap, men jag gjorde dett i den mening att icke oroa eder med några bekymmer, för än den glada underrättelsen kom till eder, att jag var lyckeligen fram(me). För jag hörde alltid mor säga att det var så besvärligt att komma öfver hafvet, men jag hade icke ondt af dett. Jag tyckte att den resan var bara roligt”.

Tuve Nyströms brev från Nordamerika till hemlandet skiljer sig från den äldre broderns vardagliga, vänliga och omtänksamma, hastigt nedrafsade meddelanden till modern. Tuve tycks ha varit en självcentrerad person, som var mån om att det han skrev skulle ”te sig bra ut”:

”Sept. 1878. Tack kära mor för det kärkomna brev jag från eder för en tid sedan emotog. Ni skrifver först att ni har helsan och mår bra alla tre. Och sedan att ni har ondt i ryggen och att edra knän darra som asplöve. Dessa knän på hvilka jag så ofta hvilat, darar nu af år och möda – oh Tid, du gryme Skonings(-löse) Tyran, hvadför läger du din börda så hårt på den gamla Enkan, så att hennes knän dara under

den tyngd? Hon har förtjent betre, du har ingen vörndnad för min moder, du vårdar dig inte om att jag lider med häne. En thing är det som du Tid icke kan förgöra, och dett är gerningarna, di lefver efter, utvecklas, förkofras, förädlas, wexer, och hvem kan säga hvar de stanna. Hvarkan (= Verkan) de(r)af kan en gang i tidens lengd koma att kännas öfver hela welden och evighet. Men hvad för tala i sorgsen ton om di gamle, som är så nära till Hemet(s) frid och hvila? – om någon skulle sörja, så är det de unga som har livets besvär och frestelser framför sig. Kunde vi förutse våra öden, men en alvis försyn har sparat oss detta, så att icke den närvarande dagens solskin måtte fördunklas af kommande stormar. Welkomen årens snö för den är förebilden af frid och hvila, det är blott en tillfällighet(s) krona, som skall affalla vid paradisetts grind för att ersättas med en fulkomligare och betre; Ljuva Hopp (...)” osv, osv.

Tuve gav gärna sin storebror ”goda råd”, så i brev den 3 augusti 1873:

”I ditt brev skrifver du om gesällernas strike (= strejk), om Paulsonafär och att du väntade tilökning i din familj. Jag undrar hur allt dett slutade. När gseler-na gör strike må du arbeta sjelf och ta got betalt, ty arbetslönen regleras efter tilgången på arbetare. Och försök jelp syster ta sin rätt af Paulson. Jag ville heldre upofra 300 Rdr för undersökning vid domstol än se honom gå fri, och behöfs det, så skrif till mig. Också har du vell två barn nu. Det är två år sen jag jick från hemet. Då hade du ingen. Dett går märkvärdigt fort. Du skrifver, att Bengt Svensson från Opmanna lofvade att ta ut arf efter Morfader, men dett är icke mycket att bli glad öfver, för det går icke lätt. Di säger om en man är inskriven medborgare i Förenta Staterna, så kan di proses och ta ut sin rätt efter honom, men är han fremling, så tar staten hans efterlemning, om der icke är anhöriga. Jag har hört efter öfver alt efter en lagbok, men jag har änu icke fått se någon. Jag tror jag läser engelska got nog nu så jag förstår det mesta. Här är en god rörelseplats med alting, men här är ingen bockhandel änu. Di som har lagböcker är p(r)osesmakare, och dett är deras yrke att leva af sakföring”.

Att vara tröstande låg inte väl till för denne unge man. Då han den 5 april 1875 besvarar ett brev från modern, där hon tydligt uttryckt dystra tankar, låter det så här:

”Nu skal jag svara på ert ref. Ni säger att ni les (= leds, är led vid), men dett skall ni icke göra, ty det är ingen jelp för det, och man måste foga sig efter nödvändigheten. Jag för min del les icke vid något, men jag är ju också en man och måste vara manlig. Qvinan är mera känslig och weck. Jag såg min systers ögon fucktas af tårar, då jag sade häne adje”.

Ett brev på hösten 1974 till sin storebror, den alltid lika vänlige och jäktade spegelfabrikören, avslutar Tuve Nyström frejdigt:

”Nu till sist sänder jag en vänlig helsning till bekanta och vener från eder Tufve of North America”, men då han fyra år senare, i det sista brevet till sin mor, erinrar sig några barndomsminnen, har han lagt av sina teatraliska later:

”Jag tänker ofta på er mor. Då jag står vid mit arbete är mina besta bankar fästade vid eder och mit barn-domshem, som jag lemnad(e), då jag var 9 år gamal och ni föilde mig ut til Ölsjö, då jag första gången begynte att arbeta för min leffen. Ni kunde så väl rekommendera och omtala pojken goda egenskaper, sade icke så mycket om hans fel, bara (att) han var lite småblyg. Jag mines alla di störste barndomshändelserna så väl, då vi bode i Anders Månssons hus i Tågarp. Ja var med er att plocka krösen en gån(g), och jag sat der til jag börja att frysa. Då tog ni mig up på (?knäet), svepte edra kläder omkring mig, blåste i min(a) händer och sade:

Så ja, nu ä då bra. Fryser du nu? Huru kunde jag frysa då, som jag var föremålet för så mycken kärlek och då edart örsäkrande ord sade, ’nu är det bra’, då var det också bra, och det är änu, då jag tänker på hur snäll mor jag har. Jag skall skrifva mer om dessa minen i nesta bref. Paperet är nu snart slut – är det icke små papers ark di har i America? Helsa min syster och henes dotter så mycket från eder son Tufve N. Nyström”.

På ett kompletterande papper får modern råd beträffande tapeter och tapetsering och målning av sitt nyuppförda hus, varefter följer två avslutande meningar:

”Jag fäste en bloma på brefvet, men hon mislykades. Nästa gång skall det bli betre”. Det blev ingen nästa gång, det blev inget nästa brev från den förlorade sonen Tufve of North America. Modern väntade förgäves på ett livstecken från honom de sista fyra åren av sitt liv.

Då Nilla Nilsdotter i Liatorpet, Lappasko-Nillan kallad, fyllde 65 år, lade hon för sista gången ned ett brev i lönnfacket i sin kista, ett gratulationsbrev till hennes födelsedag den 20 september 1905 från brorsdottern Agda Nyström i Kristianstad, skrivet den 12 september:

”Snälla faster Nilla! Jag har den äran ö gratulera på födelsedagen! Här skickar jag en ylleduk ö en silkeduk till faster och en till Teckla. Gif Teckla den, när faster träffar henne och hälsa henne så m cket från far ö mig. Nu skall faster inte använda sin gamle schalett längre, utan ha nu denna nye. [...] Far ber hälsa så mycket till faster och gratulera. Kom och hälsa på oss, när faster vill! Agda Nyström”.

År 1905 hade Nilla Nilsdotters bror Tuve i Nordamerika inte hörts av på mer än 20 år, och den andra brodern, spegelfabrikören i Kristianstad, var änpling och avled fyra år senare. Själv bodde hon i Liatorpet till sin död 1928 tillsammans med dottern Tekla och sin svärson arbetskarlen Sven Bengtsson, som ”Tekla Olofdotter” enligt församlingsboken hade blivit gift med den 30/12 1910, och som avled 1920, varefter ”Nilla Nilsdotter” och ”Tekla Bengtsson, f. Olsson”, bodde kvar i Liatorpet, i församlingsboken skrivna under Smörby1:3. Liatorpet revs efter Nilla Nilsdotters död.

Epilog

Lappasko-Nillans kista från 1827 inropades på auktion efter Liatorpets rivning 1928 av den Hästveda-bo, vars arvinge på 1970-talet hittade de bortglömda breven i lönnfacket.

Efter rivningen av Liatorpet ordnades det med ett skyddat boende för Nilla Nilsdotters dotter Tekla Bentsson (d. 1943), som inte kunde reda sig själv utan viss hjälp, då hon – av flera samstämmiga uppgifter att döma – torde ha varit lindrigt utvecklingsstörd. I Hästvedas församlingsbok var hon hela sitt

liv skriven under Smörby 1:3, men i verkligheten bodde hon efter Liatorpets rivning i "Teklarummet" i den med mangårdsbyggnaden i Smörby 1:3 hopbyggda läng, där Sven Ohlsson (d. 1941) och hans hustru Elna (d. 1945) hade sitt undantag.

I sitt brev till sonen Bengt efter inflyttningen i Liatorpet 1877 hälsade Anna Månsdotter till sin sondotter, "lilla Ellen Vecktoria Nyström". Denna hennes sondotter bodde som vuxen i Stockholm, gift Landahl. Ellen Landahl var den enda släkting som hördes av till Tekla Bengtsson under dennas sista 15 år. Hon glömde aldrig sin handikappade kusin i Göinge, därvidlag lik sin far, den omtänksamame spegelfabrikören. I Smörby finns b ev från åren 1930–43 bevarade från Ellen Landahl till Elna Ohlsson med hälsningar till Tekla. De var oftast åtföljda av kläder, pengar, julklappar eller andra presenter till Tekla, och de sista breven innehåller formuleringar av typen "och så ett tack för allt vad fru Ohlsson gjort för Tekla". I Smörby finns också ett julko t till julen.

1943 utan hälsningar till Tekla (hon hade avlidit den 11 december) samt ett kort från Ellen Landahl med lydelsen "Till Tekla Ett sista farväl från kusein Ellen". I sitt sista bevarade brev krigsjulen 1942 till Elna Ohlsson, som avled i början av år 1945, skriver Ellen Landahl i Stockholm, "Brö-Telöas" kusin och "Lappasko-Nillans" brorsdotter:

"Måtte vår Herre snart låta det bli Frid på jorden efter alla vedermödor, som folken fått utst. Man kan ej fatta att så fasansfulla saker kan förekomma i vår upplysta tid, att t.o.m. oskyldiga små barn få lida så hemskt. Måtte 1943 bli ett fredens år, fast det ännu ser mörkt ö hopplöst ut".

På Hästveda kyrkogård står en gravsten, en av de äldsta på kyrkogården, med denna inskrift:

*HÄR WILAR VÅR KÄRA MODER
ANNA MÅNSDOTTER
FÖDD I OPMANNA 1/2 1816
ENKA EFTER NILS TUFVESSON
I TÅGARP 1857
AFLED I SMÖRBY 22/5 1882 PS 484
NILLA, BENGT OCH TUFVE2*

Säkerligen var det Anna Månsdotters son Bengt som ombesörjde gravstenen. Kanske visste han, att hans bror Tuve i Nordamerika ännu var i livet 1882, kanske var detta bara något som han antog 22 år senare, 1904, avled rusthållaren Ola Svensson i Smörby, han som ägde halva byn Smörby, då han lät Anna Månsdotter uppföra sin stuga på hans ägor i "Smörby li", backen på vägen mellan Smörby i Östra Göinge och Sparrarp i Västra Göinge. Efter hans grav finns i dag inga spår på Hästveda kyrkogård.

Anna Månsdotters barn uppräknas på gravstenen i åldersordning. Nilla, den äldsta, som uppvaktades på sin 65-årsdag 1905 av sin brorsdotter, var född den 20/9 1840, och hennes bror Bengt den 12/11 1841, enligt Farstorps födelselängd, och lillebror Tuve sex år senare. I det den 23 mars 1909 daterade tillkännagivande, som "Landtbrukaren Herr Sven Ohlsson, Smörby, Hästveda" fick från " arnen", om fabrikören B.N Nyströms fränfalle denna dag, uppges denne emellertid ha varit född den 12/11 1839.

Han görs alltså två år äldre än sin verkliga ålder och ett år äldre än sin storasyster, säkerligen därför att alla trodde, att han måste ha varit äldst, en storebror, motsvarande den roll han hade som den alltid ansvarstagande, i förhållande till sin mor och sina syskon. Om hans gravsten är bevarad, finns säke - ligen det felaktiga årtalet där – men förmodligen är hans grav försvunnen alldeles som den fem år före honom avlidne Ola Svenssons i Smörby grav. Den gravsten, som han själv ombesörjde över sin mor, äger däremot bestånd, och där står han som nummer två i syskonskaran.

Ursprungligen publicerad i Göinge, Knislinge och Hjärsås hembygdsföreningars årsbok 2018

Birgit Norling 1913-1998

av *Gunilla Kärrdahl*

Under 2017 anordnade Göinge hembygdsförening en utställning med ett urval av Birgit Norlings broderade tavlor.

Birgit Norling (född Larsson) föddes 1913 i Bränskulla, Hjärsås. År 1941 gifte hon sig med Erik Norling från Lunnom, där paret sedan var bosatta. Birgit dog 1998.

Birgit började med att brodera dukar med motiv från sagoböcker. Den första var klar 1957. Hon övergick sedan till att brodera tavlor, i början ofta sagomotiv med naturen omkring i egen komposition. Senare blev det mestadels blom- och naturmotiv. Hon broderade då utan förebild och började alltid i nedre högra hörnet på tavlan.

De första utställningarna hölls 1968, dels på olika ställen i Norrland dels i Linköping och Stockholm. Därefter visades tavlorna mest lokalt och den senaste utställningen ägde rum på biblioteket i Knislinge 1992.

Tillsammans med maken Erik fick hon 1979 första Göinge kommuns kulturpris för ”konstnärlig verksamhet och torpinventering”.

Birgit var också mycket duktig på att skriva dikter och slogans och vann ett stort antal priser, bland annat en bil för en dikt i Året Runt 1965.

Blomsteräng

Blomsteräng - ett ofta återkommande motiv (detalj)

Vid tjärnen

Backstuga i Lunnom

Gislas stuga 1982

Först publicerad i Göinge, Hjårsås och Knislinge hembygdsföreningars årsbok 2021

Ester Ekelund En kvinna med stort engagemang

av Ingegärd Persson

Ester Ekelund i unga år

Under de hundra år Hembygdsboken har kommit ut är det enbart ett fåtal artiklar, som handlat om kvinnor som gjort betydelsefulla insatser för bygden. Jag vill därför i denna artikel uppmärksamma en av dem, Ester Ekelund. Hon bodde större delen av sitt liv i Knislinge. Hon åtnjöt där stor respekt som barnmorska och bankkamrer och också för sitt sociala engagemang och djupa religiositet.

Bakgrund

Ester föddes den 21 april 1877 i Ranseröd i Norra Sandby församling. Föräldrarna var Edvard Ekelund född 1836 och Else Lassesdotter född 1846. Ester var femte barnet i en syskonskara på nio syskon, mest flicka. Barnadödligheten var stor på den tiden och innan Ester fyllt femton år hade hon mist fyra av sina syskon.

Fadern Edvard blev i november 1867 bokspridare i Nordöstra Skånes Missionsförening och 1872 predikant. I hemmet i Ranseröd hölls ofta predikningar, eftersom missionshus saknades på orten. Husandakter försumrades aldrig. Guds ord lästes högt tre gånger om dagen. Inte enbart barnen skulle vara närvarande utan också arbetsfolk, som var sysselsatta på gården.

Ester lämnade hemmet i Ranseröd i november 1900, då hon flyttade till roby, där hon arbetade som skrivare vid Östra Göinge härads sparbank. Hon skaffade sig sedan utbildning som sjuksköterska och barnmorska. Från maj 1906 till augusti 1907 var hon barnmorska i Gävle. Hon flyttade därefter till Knislinge, dit föräldrarna också flyttat och hon tog hand om dem. Hon blev ortens första barnmorska. Hon arbetade som barnmorska fram till 1930-talet, ett arbete som hon kombinerade med att vara bankkamrer. Hon kom att vara Knislinge trogen tills hon avled 19 september, 1973. En tid bodde hon tillsammans med systemen Lina, som också varit barnmorska. Lina avled 1951. I familjegraven på Knislinge kyrkogård vilar också systemen Hilma, liksom föräldrarna och en brorson och hans hustru.

Barnmorska

Varför Ester valde att bli barnmorska känner ingen till, inte heller var hon fick sin utbildning. Ennes livshistoria vittnar dock om, att hon såg som sin livsuppgift att kunna vara sina medmänniskor till stöd och hjälp.

Barnmorskans historia är allas vår historia. Förr kallades i Sverige den som bistod vid förlossningen oftast jordemor eller jordegumma eller ibland ackuschörka. En jordemor hade ingen formell utbildning, endast erfarenhet av livet och eget födande. Hon var ofta en äldre kvinna, gift eller änka som själv fött barn. I det svenska bondesamhället ansågs det hedervärt att hjälpa till vid förlossningar. Det var också en uppgift som förenade kvinnorna och där social status inte utgjorde någon skillnad. Från 1700-talet började utbildade barnmorskor att ersätta jordemödrarna och ett kungligt reglemente från 1819 innebar att jordemorsskrået slutligen upphörde. Undan för undan har reglerna kring yrket ändrats; ogifta kvinnor fick bli barnmorskor och från 1829 fick man anända förlossningsinstrument. I Sverige fanns en formaliserad barnmorskeutbildning i Stockholm redan på 1700-talet. När Ester var ung fanns också utbildningar i Göteborg och Lund.

Enligt uppgift tjänstgjorde Ester vid mer än 1 000 förlossningar i Knislinge med omnejd. Det finns fortfarande Knislingebor, som kan berätta, att de blivit förlösta av Ester.

Arbetsförhållandena kan inte ha varit de bästa. Barn föds alla tider på dygnet. Som barnmorska behövde man vara beredd att ge sig iväg när som helst, vardag som helg, dag som natt. Hembygdsforskaren Folke Johnsson skriver i sin skrift om Knislinge Sparbank om Ester ”det hände att hon hals över huvud måste ge sig av från banken till en förrättning”.

Vid ett tillfälle, då hon under expeditionstid genom telefonbud anmodades att ofördröjligen fara ut på ämbetets vägnar vände hon sig till Stigner med orden; Det var från Bivaröd. Nils får ta mitt arbete. Snabb replik av herr Stigner: nähä till Bivaröd far jag inte”.

Arbetet som barnmorska kunde också vara tidsödande. När man som barnmorska kom till den födande,

stannade man så länge det behövdes. Ibland kunde det bli flera dagar. Om mamman var medtagen efter förlossningen, kunde barnmorskan stanna även efter det att barnet fötts för att sköta om barn och mamma.

På väg. Träsnitt Hilding Glans.

När Ester började som barnmorska i Knislinge var det inte många som hade telefon. Någon skickades med bud till barnmorskan, när det var dags att föda. Som barnmorska fick man ta sig fram i alla åder och på dåliga vägar, till fots, cykel, hästskjuts och så småningom bil. Ester kom att bli den första kvinnan i Knislinge som skaffade sig kö kort och bil.

Under Esters tid var hemförlossningar det vanligaste. Man födde hemma i sängen, på bordet eller i utdragssoffan. Det var enbart komplicerade fall som lades in på sjukhus. Det var på 1930-, 1940-talet som trenden vände och sjukhusförlossningar blev en norm.

I december månad 1932 fick Ester Kungliga Sällskapet Pro Patrias medalj av större storleken, troligt-

vis i silver vilket var regeln, för att ha tjänstgjort som barnmorska i 25 år. Det kan anmärkas, att i september månad samma år hade storasystemen Lina fått motsvarande medalj av mindre storleken i guld för att ha arbetat 31 år som barnmorska. Lina arbetade då i Frustuna i Södermanland.

Bankkamrer m.m.

1909 valdes Ester, 32 år gammal, in i styrelsen för Knislinge sockens sparbank. Hon hade året tidigare börjat en tjänst som räkenskapsförare. Valet av Ester i styrelsen var unikt i svensk kvinnohistoria. Brorsonen John Ekelund har berättat, att Ester var den första kvinnan i Sverige, som blev styrelseledamot i en bank.

Arbetet på banken kanske ändå inte var så jäktigt, banken hade t.ex. enbart öppet en - två dagar i månaden. Folke Johnsson skriver i sina anteckningar om banken "Direktionen brukade nämligen göra en liten kaffepaus, arvid banken helst sonika stängdes och de tjänstgörande travade iväg till närboende handlarens O J Sjöströms, i vilkens hem de höll kaffestuga. Under Per Perssons tid intogs mockan i hans hem. När fröken Ekelund flyttade in i hans fastighet blev det hon som fick stå för ärdinneskapet och det var starkt finfint kaffe armed hon undfagnade styrelsegubbarna. Det kunde hända att de vid återvändandet till banken kunde få se en större eller mindre kö bankkunder borta vid kommunalhuset, där de tåligt bidade utanför den stängda porten". Kaffepauserna hos Ester bekräftas av brorsonen, vilken som barn bodde i grannlägenheten och kunde höra styrelsegubbarnas samtal, när han lekte i trädgården.

Ester avgick som kamrer och sekreterare i juni 1940 och blev då sparbankens siffergranska e. Vid sparbankens 75-årsjubileum 1958 fick hon guldmedalj för sina insatser inom banken.

Uppdrag

Porträttgalleriet i boken Sveriges Sparbanker från 1943 beskriver Esters alla uppdrag: "F.d. kamrer. Fröken. Kamrer i Knislinge sockens sparbank 1908 - 40. Styr.led. 1909 - 41. Siffergranska e 1941. Anställd i Östra Göinge härad sparbank 1900 -1905. V. ordf. i barnav-nd. Kassör i lokala RK-kretsen.

Medaljutdelningen 1958.

F.d. led. av komm-fullm, komm-nd, o fattigv-styr.". Hon har efter 1943 enbart ett fåtal uppdrag.

Enligt Håkan Erlansson, vars farföräldrar umgicks med Ester, har Ester också varit telegrafist. I en brevväxling mellan farföräldrarna skriver farfadern att Ester personligen kommit med ett telegram från blivande hustrun.

Religiositet

Ester behöll under alla år sin varma gudstro och var starkt engagerad i frikyrkorörelsen och deltog ofta i möten i missionshuset i Hjärsåsllilla. Hon besökte också ofta missionsorganisationen Bibeltrogna vänners årsmöten i Stockholm, där hon hade sin syster Hilma. Hon var ledamot i Hjärsåsllilla Lutherska Missionsförenings och Kristliga Ungdomsföreningens i Hjärsåsllilla styrelser. Hon upplät också sitt hem för övernattnings åt de predikanter från annan ort, som predikade i missionshuset i Hjärsåsllilla. Ester var också söndagsskollärare.

Ester hade även långt upp i åren brevkontakt med de missionärer från trakten, som var verksamma i Afrika. Med en vacker och sirlig stil, även om hon skyller på sin avtagande syn, tillönskade hon, att Gud skulle vara med dem. Breven undertecknades med "Eder ringa tant Ester".

Annat

Ester förknippas med sin vackra villa Trädgårdshem och sin vackra trädgård. Villan finns kvar men är ombyggd. Den uppfördes 1927 av byggmästare Harald Håkansson, som också ritat den. Ester och

Lina köpte villan 1936 av Sven Svensson. De gav 15 000 kronor för den och övertog då också en skuld på 8 000 kronor

Ester var förtjust i trädgårdsskötsel och mycket kun-
nig. En släkting till henne drar sig till minnes, att det
fanns ett aprikosträd på framsidan av huset men att
det frös bort en kall vinter.

*"Skolgatan" sedd mot nordväst. Närmast: Trädgårdshem, [röket]
Ester Ekelund, (1927)*

Folkliivsarkivet i Lund ger oss en inblick i Esters hem, när man 1955 upptecknade religiösa familjeföremål och Ester var en av dem som deltog. "Det var mycket vanligt när jag var ung med sådana broderiarbeten och dukar på väggarna. Självt har jag en med texten Bön ändrar förhållanden, placerad över byrån med släktfotografierna, min sekretär är det, där jag sitter och skriver ibland. Det är inte jag själv, som sytt den, utan min syster, som sytt den och gett mig den och det är den enda av alla de gamla väggbonaderna jag numera har uppe... Rosenius porträtt hade vi hemma och den har jag uppe fortfarande. Det var nästan i varje troende hem man hade Rosenius på väggarna. Waldenströmarna hade Waldenström. Luther fanns i en del hem, även i våra kretsar".

Syskonen

När man ser på Esters och hennes syskons livshistorier slås man av hur de trots att de kom från enkla och förmodligen fattiga förhållanden hade kraft att ta sig upp på samhällsstegen. Att också kvinnor kan visade i hög grad storasystemen Lina prov på. Hon

var liksom Ester barnmorska. I Frustuna där hon huvudsakligen var verksam var hon också ledamot i kommunalfullmäktige, municipalfullmäktige, barnavårdsnämnden och fattigvårdsstyrelsen. Hon var dessutom barnavårdsinspektris, kassör i Svenska Barnmorskeförbundet och ordförande i Södermanlands barnmorskeförening. Lillasystemen Hilma bodde i Stockholm, där hon var sällskapsdam i en adlig familj.

Av bröderna var Joel den som tog initiativ till att sätta igång en strumpfabrik i Knislinge bl.a. för att avhjälpa då rådande arbetslöshet i samhället. Fabriken stod färdig 1930 och Joel blev dess disponent. Brodern Edvin var bosatt i Säfle, där han hade en firma Ekelund & Co Herreklipping.

Personliga minnen

Ester har en del släktingar kvar. En av dem är brorsondottern Eva Ekelund-Olsson, som träffade Ester både hos farföräldrarna och på släktkalas. Eva fick också som liten flicka åka med Ester på utflykt i hennes bil. Eva minns Ester som en äldre, lite allvarlig dam.

Eva minns, att Ester var sparsam och inte lät något förfaras. Bl.a. fanns det ett slags torkade päron med en speciell smak, som Ester bjöd Eva och hennes kamrater på. Ester torkade päronen först i ugnen och sedan på elementet i köket. Hon lade sedan päronen i en liten påse från Assars Jönssons affär, som det varit kaffe i. Det gav päronen en lätt anstrykning av kaffe

Eva berättar också, att Ester var en skicklig väverska, flitig och noggrann. Hon hade vävt regelbundet sedan hon var 12 år. När Ester var 87 år avrådde hennes läkare henne från att väva på grund av hennes avtagande syn. Beskedet blev en besvikelse för Ester, som inte visste vad hon nu skulle använda tiden till. Eva och hennes mamma hjälpte Ester att köpa Aida-väv, som hon kunde brodera dukar med större stygn på. Efter en tid ringde Ester och klagade över att hon inte kunde få mönstret att stämma. Det visade sig, att Ester broderat med stygn som var hälften så stora som de skulle vara. När hon sydde i rätt storlek var det lätt för henne att se. Eva har fortfarande kvar dukarna.

Ur Esters teckningsbok från ca 1890

Ester var också en skicklig tecknerska. Eva har kvar Esters teckningsbok från 1886 med förtjusande teckningar i. Teckningarna är mycket väl bevarade liksom de silkepapper i olika färger som skiljer dem åt.

Ett roligt minne som fastnat hos Eva är när Ester plötsligt fick för sig att hon behövde nya kläder. Ester skulle fylla 90 år och bli intervjuad i radio och också bli fotograferad i tidningen. Eva minns, att hon hittills enbart sett Ester i svart vinterklänning eller ljusblå sommarklänning med vit krage. Till vardags hemma var det vit blus och brun kjol.

Man åkte till Kristianstad. Besöket tog sin lilla tid, eftersom flera affärer skulle besökas. Allt skulle väljas och provas ordentligt. Eva och hennes mamma fick småspringa för att hinna med Ester. Det blev först underkjol och underkläder, sedan en klänning i beige, rosa och blekt grönt, beige kappa och skor samt en liten handväska. Eva minns framförallt Esters glädje över sina nya kläder och att hon blev behandlad med sådan vänlighet och respekt. De flesta expediterna hade inte sett henne på många år.

Slutord

Min förhoppning är att jag med artikeln kunnat förmedla bilden av en rikt begåvad, mångkunnig, förnöjsam och förmodligen också viljestark och bestämd kvinna, som gjorde stora insatser för bygden och var en föregångare på flera områden.

Skriftliga källor:

Riksarkivet

Kungliga Sällskapet Pro Patrias register

Folkliivsarkivet Acc nr M 14144:/ och Acc nr M14144:/1

Sveriges Sparbanker I. Halmstad 1943

Svensk bebyggelse. Skåne. Karlshamn 1945

Johnsson Folke E. En bilderbok och några minnesblad. Knislinge 1938

Johnsson Folke E. Knislinge Sparbank 1883-1958. Ett bidrag till en gammal sockensparbanks historia

Brev till missionärerna Irene och Karl Gustav Ohlsson

Wikipedia.org/wiki/Barnmorska

Sormlandsmuseum.se/utforska/valet-ar-ditt/forlossningskrisen/artikel

Porträttgalleri Södermanland- Projekt Runeberg, Malmö 1934

Vem är vem inom handel och industri? 1944-45. Örebro 1944

Muntliga källor:

Eva Ekelund-Olsson, Håkan Erlansson

Utdrag ur "Intressanta kvinnor och män i Brobytrakten 2" i Göinge och Knislinge hembygdsföreningars årsbok 2011 av Sven Jensén

Systrarna Karlsson i Broby

Anna, Helga, Hanna och Martha Karlsson

Tre av fyra systrar Karlsson, nämligen från vänster Helga, Hanna och Anna. Fotot är taget på 1920-talet och har lånats ut av släkten Carlsson i Nöbbelöv

Hur systrarna Karlsson levde och bodde

Denna artikel handlar om fyra systrar och en bror Karlsson, som föddes och växte upp på Store gård i Nöbbelöv mellan Broby och Knislinge. De fyra systrarna hette Anna (7/12 1900-29/11 1981), Helga (2/11 1902-12/10 1982), Hanna (7/2 1908-13/9 2002) och Martha (17/2 1911-20/8 1998). Deras bror hette Nils Edvin (10/3 1905-3/12 1963). Föräldrarna, som hette Olof och Pernilla, tog över gården 1900, vilket framgår av ett kontrakt från 1899. När broder Nils övertog gården 1931 flyttade tre systrar till Broby. En av systrarna, Helga, stannade

kvar som hushållerska till sin bror tills han gifte sig 1938 med Astrid.

Av de fyra systrarna kom tre av dem att leva nära varandra under stora delar av det vuxna livet men med olika roller i en sorts kärnfamilj. Anna blev den som fick ta hand om hushållet och skötte ma k-tjänsten till Helga och Martha, vilka drev Martha Karlsson "Garn- och manufakturaffä" på gamla Kristianstadsvägen i Broby. I tidningen Sydöstran skrev Margareta Andersson 2009 om en manufakturaffär i Karlsk onä, som var ett stycke kvinnohistoria.

Marthas affär kunde med stor sannolikhet ha platsat i den genren. Den innehöll nämligen mycket, som kvinnor på 1940- och 1950-talen kunde behöva.

De tre systrarna bodde på Ekbacken och efter år 1953 på Bödkaregatan 26. År 1987 sålde Martha och Hanna, som bodde tillsammans med Martha efter systrarna Helgas och Anna bortgång, huset på Bödkaregatan 26 till Assar Persson och hans fru. Olof Carlsson, som är brorson till systrarna, har köpekontrakten och köpebreven i sin ägo.

Hanna blev barnmorska

Hanna bröt sig loss från familjen ganska tidigt och jobbade på Broby gästgiveri och hos familjen Johnsson på Riksdagsmannagården i Broby. Hon skaffade sig den mest avancerade utbildningen av de fyra systrarna genom att utbilda sig till barnmorska i Göteborg 1935. Hon hade dessförinnan genomgått lanthushållsskola i Osby och folkhögskola i Önnestad. Efter avslutad utbildning 1935 fick hon en barnmorsketjänst i Ljungby 1936-38. Därefter arbetade hon 1938-41 i Hässleholm. Det är lite kuriöst att hon förläste den lilla flicka, som ett antal år senare skulle bli hennes brorson Åkes hustru. År 1941 blev hon distriktsbarnmorska och hon sågs ofta åka omkring på sin moped, vilken införskaffades i början av 1950-talet. Under flera år bodde hon i Glimåkra och Osby.

Hanna har berättat en del om sitt arbete i en liten krönika som troligen publicerades i ett för oss okänt forum. Den löd så här:

”Det var 1941 jag kom till en liten ort i nordöstra Skåne. Då hade jag tjänstgjort på sjukhus i några år. Det var lite annorlunda att gå i hemmen och förlösa än att vara på sjukhus. Det förstod jag nog. Det var ju inte så enkelt att få en läkare om det skulle behövas. Ibland hade jag ett par kilometer till närmaste telefon. Men jag längtade ut på landet.

Jag minns så väl när jag första gången blev utkallad till förlossning. Jag hade varit i orten bara ett par dagar och hade inte ens fått telefon. Det var på söndagsnatten jag väcktes av att dörrklockan ringde. Utanför stod en taxichaufför som undrade om jag kunde följa med till en by fem kilometer utanför orten. Jag kände

mig ganska liten men genom mitt huvud för ”Den som sig i leken ger, den får leken tåla”. Chauffören var pratsam och hoppades att den nya barnmorskan skulle trivas. Jag var nog ganska tystlåten. Jag tänkte mest på hur det skulle vara i hemmet jag var på väg till.

Vi kom fram, patienten var en förstföderska och allt verkade normalt. Jag skickade hem taxin och började förbereda för förlossningen. I köket stod en stor gryta vatten och kokte och jag lade i mina instrument. Underande tänkte jag:

”Var är nu förlossningsrummets kakelklädda väggar och allt annat sterilt?”

Efter ytterligare väntan föddes en liten välskapad gosse. Allt gick bra och efter ett par timmar kom taxin och hämtade mig.

Då vi just kom in i samhället började kyrkklockorna ringa till gudstjänst. Det blev så underbart fridfullt för mig, det var som en hälsning från himlen. Jag kände att jag inte stod ensam utan att jag även här fick anfalla både mig själv och mina patienter åt ”Den store läkaren”.

Visst var det bekymmer många gånger men också många, många glädjeämnen och jag ångrar inte mina sjutton år som distriktsbarnmorska.

Det var så roligt att komma till hemmen. Man blev god vän med familjerna. De äldsta barnen var väl lite undrande på ”tanten som kom med de små bäbisarna”. Sexualundervisningen hade inte slagit igenom då.

Det var strax före jul jag kom till ett ställe där de hade en liten flicka tidiga. Föräldrarna hade sagt att jultomten skulle komma med en lillasyster eller lillebror. Jag kom dit och det blev en liten gosse. Storasyter var hos en granne. Då allt var färdigt fick hon komma hem och skulle in och titta på lillebror. Man då hon kom in i rummet brydde hon sig inte ett dugg om honom. Hon bara stirrade på mig där jag stod i min vita rock och munbinda och så pekade hon på den och sa: ”Är det ditt skägg?”

En annan gång var jag i ett hem där det fanns fle barn. På kvällen då jag kom skickade vi upp dem på vinden där de fick ligga och sova. På morgonen kom de ner och då hade lillasyster kommit. Den äldste pojken var väl åtta år och en riktig pratmakare. Jag hade vakat

hela natten och va lite trött så jag svarade väl ibland lite förstrött. Så sa han: "Holgers (det var en granne) di ha osså en ticken liden." "Jaså" sa jag. Men då sa han: "Du ha nok vaed därnå!"

På ett annat ställe hade de en liten gosse. Trångbodda som de var fick han ara i köket med far. Jag gick ut och in i köket då, jag gjorde i ordning för förlossningen. Han hörde väl en och en annan gång att mor jämrade sig i rummet. Han tittade så svart på mig och jag förstod att han inte tyckte att jag var en snäll tant. Då lillebror kommit blev det tyst i rummet och då jag nästa gång kom ut i köket sa han: Har du dödat henne nu?"

Ja, vad säger man? Men innan veckan gått var vi de bästa vänner.

Min hyresvärd hade en liten flicka som ofta kom in till mig. Vi satt en gång och tittade i en bok med djur. Så var där en stork och jag frågade om hon visste vad det var för en fågel. "Det är en stork" sa hon. Jag vet inte vad som för i mig, men jag sa: "Är det han som kommer med de små bebisarna?" Hon tittade stort på mig och sa: "Tant är fel underrättad. Där fick en gammal barnmorska!"

I ett annat hem hade de en gosse som var sex år, och de hade länge väntat på fler barn. Nu skulle det bli en lillasyster. Storebror talade inte om något annat. Men man får inte alltid som man vill, det blev en lillebror. En tant som bodde strax intill träffade gossen dagen därpå och sa att han inte fick någon lillasyste. "Nä, vi ändrade voss!" sa han.

"Jag skulle ju vävt en vacker våd,
ej mönsterboken blev följd,
ty hoppas jag nu att mycken nåd blir
över min vävstol höljd."

Syster Hanna

Det som många gånger förvånade mig var hur hjälpsamma människorna var mot varandra. Det var så naturligt att någon granne kom och undrade om hon kunde vara till någon hjälp. Jag minns en gång då jag satt hos en förstföderska som hade det mer än vanligt kämpigt och det drog ut på tiden. Strax intill bodde en rar gammal tant som tittade in en och annan gång och undrade hur vi hade det. Någon gång bortåt efter-

middagen kom hon med ett stort fat våfflor och kaff. Då hade just en stor pojke fötts och det blev glädjefest. Delad glädje är dubbel glädje! Det här var några småglimtar. Nu är det väl så, att då man blickar tillbaka i tiden glöms det mest bekymmersamma och tråkiga först, och det glada och roliga minns man bäst. För som alla andra yrken har mitt haft ljusa och mörka sidor. Allt blev inte gjort som man tänkte och ville."

Martha Karlsson utanför sin manufakturaffär på 1950-talet. Godisapparaten i bakgrunden tillhörde "Gubben i källaren". Huset i bakgrunden är den gamla sockenbanken. Fotot har lånats ut av släkten Carlsson i Nöbbelöv.

Martha och Helga drev en garn- och manufakturaffär

Martha Karlssons "Garn- och manufakturaffä" blev ett begrepp i Broby. Vi vet att Martha startade verksamheten den 1/9 1935. Dessförinnan drevs affären av en annan innehavare. Martha och Helga hyrde affärslokalen och den är placerad i husets norra del. Men det var egentligen både Martha och Helga som drev den.

Marta var mer utåtriktad och Helga var den som verkade i det tysta. Helga var också lärarinna i söndagskolan i både Nöbbelöv och i missionshuset i Broby. Martha var mycket barnkär och hade till och med leksaker i affären till sina kunders barn. Detta gjorde naturligtvis Martha mycket populär.

Brorsonen Olof minns mycket bra hur affä en såg ut. Han berättar sina minnen så här:

”Det är så mycket som kommer för mig när jag börjar tänka på en epok som jag hade förmånen att uppleva under en period i barndomen. Det första som jag reflekterar över var att affä en till stor del var en social institution. Det var mycken information som utbyttes i affä en. Självklart omkring innehåll och varor i butiken men också mycket socialt prat ”om vad som sig i Broby med omnejd tilldragit haver”.

Jag minns att man gladdes med varandra när det var befogat och sörjde tillsammans när det behövdes. Kunderna fick möjlighet att ”prata av si ” utan någon hets och tidspress eftersom både faster Martha och faster Helga tog den tid som behövdes i kundkontakten. Min minnesbild är att det var mycket viktigare att vårda kundrelationen än att sälja en viss vara. Pengar föreföll vara av underordnad betydelse – det var viktigare att möta kunden och dennes behov.

Jag kan erinra mig de två gjutna trappstegen upp till den tunga glasdörren som ledde in i affä en. Som liten fick man t ycka till ordentligt för att få den att öppna sig till det som idag skulle betraktas som en kulturskatt. Det första som slog emot en på vänster sida var hyllor med packar av grova tyger i olika nyanser. Framför dessa stod ett ställ med lite blusar och några andra enkla klädesplagg. Detta var i barndomen bara en yta som snabbt skulle passeras och vi ville fram till glasskåpet som innehöll lite olika leksaker och kunde sätta igång fantasin och drömmar hos mig men också hos alla de andra barnen som med långtande blickar satt framför skåpet och njöt.

Faster Martha tyckte mycket om barn och ville ge oss alla en möjlighet att drömma och längta. Här såldes dockor av celluloid med klädestillbehör och träleksaker från BRIO men också många andra leksaker och här fanns alltid en stor generositet att få hålla och ta på och provleka.

Spinner jag vidare på detta tema var ju en av höjdpunkterna på året julslytningssöndagen. Efter en arbetsdag på lördagen skulle affä en städas och på kvällen pyntade fastrarna i butikslokalen med alla möjliga varor. Jag minns att det ofta var mycket sent på kvällen innan de kunde komma hem. Det fanns

ett skyltfönster som fylldes med vackra varor men för oss barn tittade vi nog bara på leksakerna. Golvet i hela butiken fylldes också med olika varor som exponerades och många näsor trycktes mot glasdörren för att inte missa någon detalj. Glasrutorna spärrades av med brunt omslagspapper medan skyltningen gjordes och förlåten rämnade inte förrän någon gång på söndagen. Om detta var vanligt förekommande i byns affä er vet jag inte men vad jag vet är att faster Martha var barnsligt förtjust i överraskningsmoment både för sig själv och andra.

Fortsätter vi tillsammans in i affä en fanns det en butiksinredning bak disken som till stor del påminner om den som fortfarande ses i Carl Lindvalls Järnaffä , med den skillnaden att det inte fanns lådor utan öppna fack fyllda av stick- och virkgarn. Disken var utformad som ett stort L. Uppe på densamma fanns en provlåda med olika silkesgarn. Framför disken var det uppmonterat en liten ”reling” där kunderna kunde sätta väskan eller lägga mössa och vantar.

I ett stort antal lådor i disken fanns grejor och materiel som sannolikt bara ett fåtal nu levande ”vuxna barn” känner till. Drog man ut en låda kunde det finnas DMC garn av lin och silke, p ydligt ordnade efter färgnyanser som var fler än alla egenbågens färger. Moulinégarn, Guntermanns sysilke, bendelband och jag vet inte vad. Till detta behövdes knappar, knappar och åter knappar – i alla former, färger och storlekar. Allt prydligt i lådor av rustikt kärnvirke, i små fack, noggrant sorterade och lätta att hitta för de invigda.

I andra lådor låg sådant som för mig som barn var både spännande och samtidigt symbol för en vuxen värld som bara fick anas. nte så att det var något hemligt men jag visste ändå inte riktigt hur jag skulle förhålla mig till det. Vad jag pratar om var Underkläder för damer! Om vi tänker på dagens stringtrosor så var detta den ultimata motpolen. Här fanns korsetter, snörliv, BH och trosor, nej förresten underbyxor i laxrosa, stora som tält. Sannolikt fick damerna skavsår under armarna om de drog upp dem i full längd. Materialet var mjukt och fint men även för en pojke i förpuberteten minns jag dem snarast avtändande.

Tittar jag längre bort åt höger ser jag för mitt inre uppe på disken några rullar med omslagspapper i olika bredder och olika mönster på rullar färdiga att riva av och användas av flinka fingra att slå in paketen med. Ändå längre bort åt höger ut mot väggen mot Kristianstadsvägen fanns ett litet "provrum" där damerna kunde prova blusar, en kofta eller städrockar av bomull och så småningom tillverkade i materialet charmeuse-nylon.

En del fick fö månen att gå in i det allra mest privata: rummet bakom själva affärslokalen. Detta rum var ett mellanrum av personalrum, kontor, lagerlokal och syateljé. För en liten pojke var det väldigt spännande att få vara där och närma sig vuxenvärldens sätt att fungera. Jag kunde lyssna på konversation ute i affä en men lika ofta umgås med fastrarna när det var ett fåtal kunder. Faster Martha var ju ansiktet utåt och faster Helga ryckte in som butiksbiträde om det behövdes. Däremellan satt hon vid sin symaskin och arbetade med stickning eller virkade eller sydde gardiner eller höll på med något annat "produktivt", alltid flitig och med ett tålamod som var otroligt. I motsats till dagens samhälle där allt skall göras samtidigt var hon verkligen närvarande i det hon gjorde för stunden. Det hände ju ibland att ett garnnystan "tjorvade" ihop sig och då kunde faster Helga ta denna utmaning och sitta i princip hur länge som helst för att lösa knuten – snacka om mindfulness. Det begreppet var inte uppfunnet på den tiden men det var verkligen medveten närvaro att göra en sak i taget, stress var inte heller något som fanns i den lokalen.

Faster Helgas viktigaste arbetsredskap var den gamla fina trampsymaskinen av märket Singer. Själva symaskinen kunde inte fällas ner i bordet utan hade en fin huv av trä som sk dd. Min minnesbild är att den nästan alltid stod på golvet eftersom symaskinen användes väldigt ofta. Det lilla arbetsbordet framför, en del av maskinen, hade ett infällt måttband som hjälpmedel och om jag kommer ihåg rätt så var det infällt i vackert trä som ornament, s.k. intarsia.

De fyra systrarna Karlsson i mogen ålder. Från vänster Hanna, Martha, Helga och Anna. Foto: Lennart Kristensson i Hässleholm

När jag blev lite större, jag gick på Realskolan, cyklade jag på lunchen ner med en matlåda till fastrarna. Dessförinnan hade alltid deras storasyster, faster Anna, lagat maten och själv cyklat till syskonen med detta. På den tiden fanns ingen skolmat att tillgå utan jag cyklade varje middagsrast till faster Anna på Bödkaregatan för att äta och så småningom fick jag då förtroendet att transportera matväskan med de rostfria kantineerna inlindande i en gammal Norra Skåne ner till affä en för att fastrarna där skulle få sin mat. Denna intogs i det inre rummet mellan eventuella kunders inköp. När maten var uppäten fick de gå ner för en trappa till källaren och den minimala toaletten och det minimala handfatet för att skölja av och diska tallrikar och kantariner.

Ja den trappan var smal och brant men här sprang de upp och ner många gånger per dag för att hämta framför allt garn i källaren. Nu närmar jag mig ett fenomen som vid lite äldre ålder fascinerat mig väldigt mycket:

När kunderna skulle köpa garn för att t ex sticka en kofta beräknades åtgången av garn med hjälp av ett mönsterkort och stickbeskrivning. Det var ju viktigt att garnet kom från samma färgbud för att ge koftan

en jämn nyans. Ofta hade kunderna inte råd att köpa allt garnet på en gång. Hur löste man det? Jo, då lade fastrarna undan garn till hela koftan, ofta med god marginal, men sålde garnnystan för nystan. Vad gjorde man med då med resten? Jo, alla tilltänkta nystan lades i en stor plastpåse och så skrev man namnet på kunden på en liten bit papper med en blyertspenna och lade i påsen. Dessa förvarades sedan där det fanns plats. Jag lovar det fanns garnpåsar precis över allt i de inre regionerna och inte minst under trappan i källaren. De fanns under matbordet och under skrivbordet och ni kan ju ana hur lätt det var att hitta just fru Anderssons eller fröken Svenssons påse. Så skulle kanske ett garnnystan säljas och så förvara påsen igen tills nästa försäljningstillfälle. Med dagens mått mätt en orationell hantering men vilken service åt kunderna!

Från minnenas labyrinter kommer fler och fler bilder fram efter hand. Jag hoppas jag kunnat förmedla lite spridda bilder av mina subjektiva minnen från "faster Marthas affä" som ju varit en institution även för mig och säkerligen mer än jag själv anar präglat min bild av driftiga kvinnor, företagsamhet men framför allt ett eftersträvarsvärt mål av serviceanda och generositet baserat på en övertygelse att "allt vad ni vill att människorna skall göra för er, det skall ni också göra för dem".

Anna skötte hushållet

Anna blev alltså den systern som fick sköta "familjens" markttjänst. Olof Carlsson har berättat, att när han gick i realskolan, så gick han hem till faster Anna och fick ett mål varm mat varje dag. Anna bar också mat till sina systrar i affä en varje arbetsdag. Disken fick de sköta i ett litet kyffe, så de var nog mycket tåliga. Det var också Anna, som i yngre år skötte hushållet till sin bror tills han gifte sig.

Lite mer om systrarna Karlsson

Marta tog körkort 1935 och köpte en Opel Olympia 1939. Kriget gjorde emellertid, att hon inte kunde köra. Efter kriget sålde hon bilen till Josefssons.

De tre systrarna var mycket gudfruktiga och tillhörde Bibeltroga vänner inom Lutherska missionsförbundet. De var starkt förankrade i en dimension

Martha Karlssons körkortsbild. Olof Carlsson har sparat det gamla körkortet.

utanför den här världen. En konsekvens av denna övertygelse gjorde, att de utförde många praktiska uppgifter i missionsföreningen på helt ideell grund. Helga sydde t.ex. otaliga dukar och andra alster, vilka såldes på arbetsauktioner till förmån för olika hjälpändamål.

Anna och Helga var mycket hemkära, medan Martha och Hanna var mycket glada för att resa. De senare reste flera gånger till Norge, Schweiz och andra europeiska länder. Även de norra delarna av Sverige besöktes med förtjusning. År 1935 gjorde Hanna en studieresa till Danmark under sina avslutande studier till barnmorska. Hon skrev då ett åttasidigt brev till syster Martha och berättade med stor inlevelse om denna underbara resa.

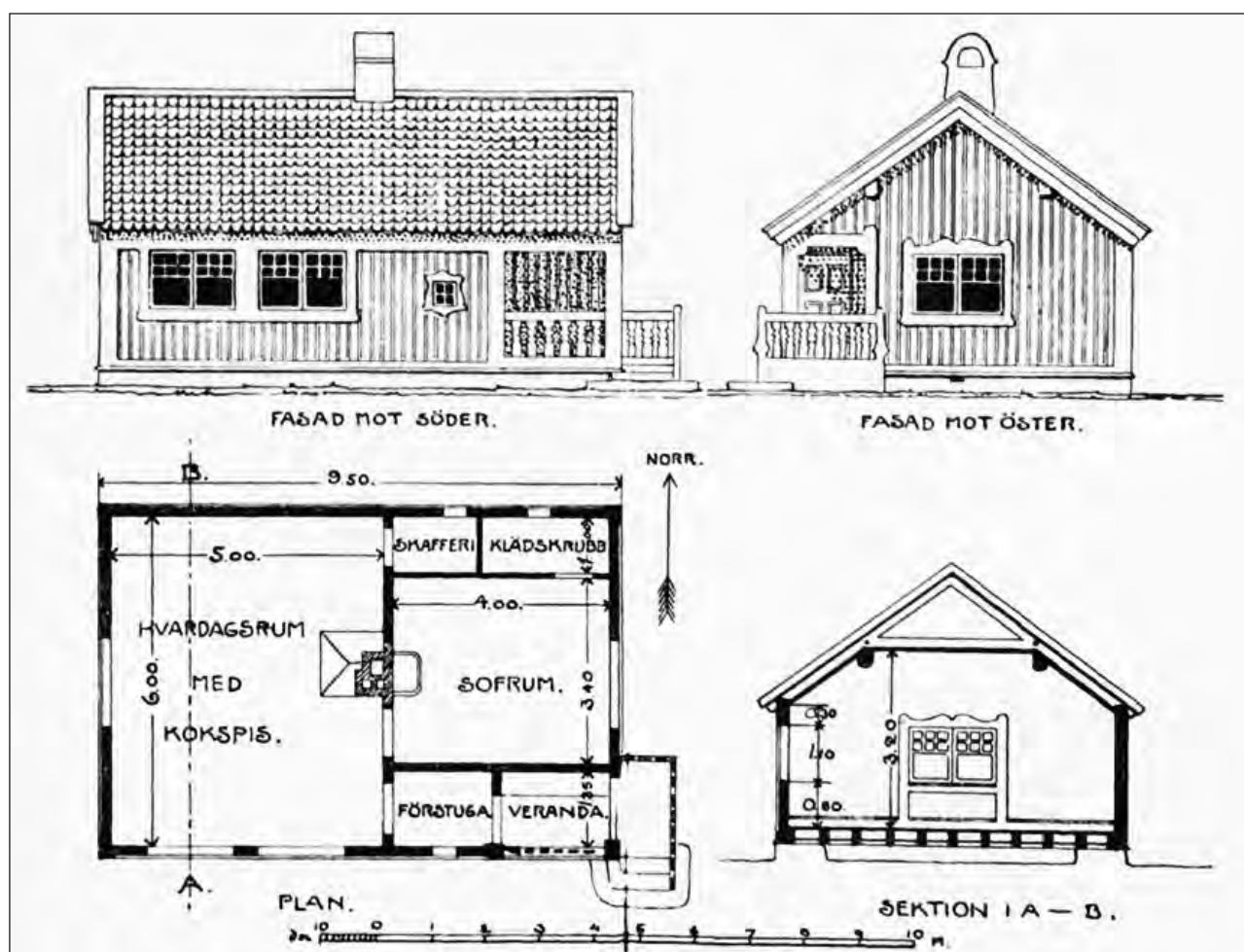
Affären fick efterträdare

Solveig Fredriksson tillsammans med Ulla Blixt övertog affä en efter Martha och Helga Karlsson 1969 och drev den till 1974, då allt såldes ut. Det var en riktig manufakturaffä, berättar Solveig. Man hade garner, tyger, knappar, knappnålar, underkläder med mera till damer. På Marthas och Helgas tid såldes dessutom städrockar och korsetter.

Ursprungligen publicerad i Frostabygden, 2007

Anna Sofia Magnussons liv som egnahemsinnehavare i Ringsjöbygden

av Robert Norrman

Typritning för egnahem av Ragnar Östberg

År 1904 beslutade den svenska riksdagen att en egnahemslånefond skulle bildas. Tanken var att mindre bemedlade arbetare skulle kunna låna pengar ur fonden bland annat för köp av jordbruksfastigheter. Lagen slog fast att det i första hand var landets hushållningssällskap som skulle förmedla fondens kapital.

Även om både män och kvinnor hade möjlighet att låna ur fonden, så visar statistiken att endast 2 av de

totalt 252 lån, som beviljades av hushållningssällskapet i Malmöhus län under tidsperioden 1905-1911, gick till kvinnor. En av dessa kvinnor hette Anna Sofia Magnusson och hon köpte en bebyggd jordbruksfastighet av Bosjöklosters dåvarande ägare, friherre Lave Beck-Friis.

Bakgrunden till framväxten av en egnahemslånefond

Vilka var då orsakerna till att riksdagen lät instifta en egnahemslånefond år 1904? Under senare delen av 1800-talet och det tidiga 1900-talet började Sverige sin övergång från jordbrukssamhälle till industrisamhälle. Omvandlingen förde med sig en rad konsekvenser som inte sågs som önskvärda av det styrande samhällsskiktet. Tiden präglades bland annat av den socialistiska arbetarrörelsens framväxt, en fortsatt stor utvandring till i synnerhet Nordamerika samt av en arbetskraftsbrist på landsbygden till följd av landsbygdsbefolkningens inflyttning till städerna.

Dåtidens samhällselit ansåg att småbruksbildning skulle kunna vara ett bra sätt att komma till rätta med ovan nämnda samhällsfenomen. De var nämligen av åsikten att en jordägare aldrig blev socialist samt att möjligheten för potentiella utvandrare att få jord i Sverige skulle råda bot på emigrationen. Vidare menade de att större jordägare skulle kunna få en stabil arbetskraftsreserv om landsbygdsbefolkningen fick möjlighet att köpa egendomar på landsbygden som inte var större till arealen än att dess ägare var hänvisade till att arbeta utanför det egna lantbruket för att kunna försörja sig.

Ytterligare ett argument för småbruksbildningen som inte får glömmas bort är att samtiden såg jordbruksproduktion i mindre skala som en effektiv produktionsform. Det är i ljuset av dessa omständigheter som riksdagens beslut år 1904 skall ses.

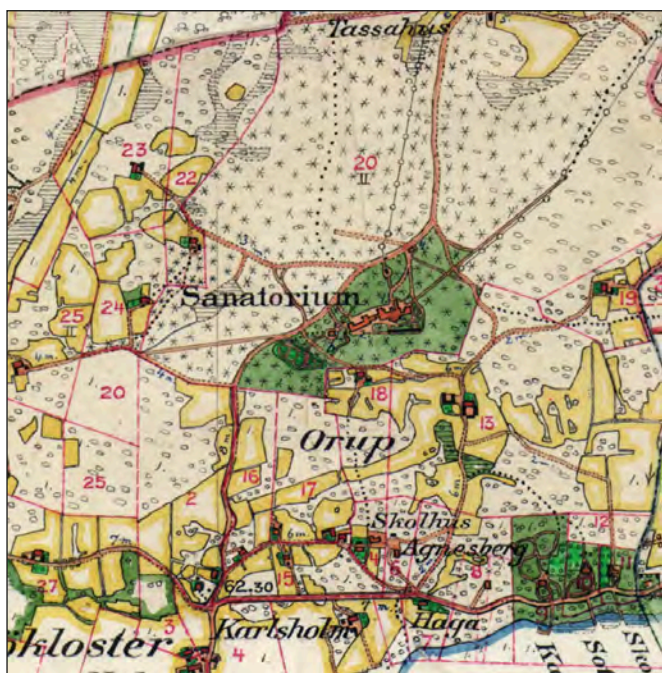
Kvinnornas möjlighet att förvärva egnahemslån

I det betänkande som framlades år 1914 och som sammanfattade egnahemsrörelsens första år, påtalas att andelen låntagande kvinnor var "öfverallt ganska ringa". Detta förhållande bekräftas av uppgiften att det bland de sammanlagt 147 individer i Malmöhus län som erhöll lån från hushållningssällskapet, för införskaffande av ett jordbruksegnahem, under tidsperioden 1905-1909 endast fanns två kvinnor. Även under tidsperioden 1910-1911 var skillnaden mellan könen påtaglig, då motsvarande siffra visar att det inte fanns en enda kvinna bland de 105 personer som beviljades lån.

Vad gäller riksdagens inställning till kvinnor som egnahemsinnehavare, så får denna betraktas som positiv. Redan i det betänkande som framlades av egnahemskommittén år 1901 förespråkades det att även kvinnor skulle ha rätt att erhålla egnahemslån på samma villkor som män. Kvinnornas position stärktes även på så sätt att det föreslogs att änkor och döttrar, till framlidna innehavare, skulle ha rätt att inträda i den dödes ställe som låntagare. Ståndpunkten framhölls även i den proposition som framlades år 1904, då kvinnans likaberättigade ställning med mannen även underströks i detta dokument.

En i allra högsta grad relevant fråga att ställa sig i detta sammanhang är varför det var så få lån som förmedlades till kvinnor. Förhöll det sig kanske på så vis att det var tämligen många kvinnor som sökte, men att en stor del av dessa ansökningar avslogs? Enligt det betänkande som framlades i egnahemsfrågan år 1914 avslogs tjugo ansökningar till hushållningssällskapet mellan 1905 och 1911 i Malmöhus län. Då uppgifter saknas kring könsfördelningen hos dem som ej beviljades medel, har det inte varit möjligt att studera huruvida det var vanligare eller ej att kvinnor nekades medel ur lånefonden. I vilket fall som helst kan slutsatsen dras att kvinnorna var kraftigt underrepresenterade bland de som lämnade in en ansökan till hushållningssällskapet.

En förklaring till varför kvinnorna aldrig ansökte om lån i någon större utsträckning kan vara att de kan ha haft problem att införskaffa den summa pengar som krävdes för att överhuvudtaget komma på fråga för ett egnahemslån. I enlighet med de bestämmelser som fastställdes i 1904 års proposition skulle de som avsåg att erhålla ett lån själv inneha kontanta tillgångar som motsvarade en sjättedel av egendomens totala värde. Då detta säkert var en ganska stor summa pengar för de män som ansökte, var det med största sannolikhet en betydande mängd kapital för de kvinnor som ville erhålla lån då deras löneläge var sämre än männens.

Orupstrakten. Häradsekonomska kartan, 1910-15.
Anna Magnussons ägor har nummer 22.

Vem var Anna Magnusson?

Det vi vet om Anna Magnusson är att hon föddes i Bosjökloster den 10 augusti år 1882 och att hon vid tidpunkten för beviljandet av egnahemslånet var 26 år gammal och ogift. Vidare var hon bosatt hos föräldrarna i Stanstorp fram till dess att hon tillträdde sitt egnahem och denna omständighet kan säkerligen ha underlättat för henne att få ihop de pengar som behövdes för att hon skulle komma på tal för ett egnahemslån. Av materialet framgår även att hon hade erhållit inkomst "[g]enom tjänst", men det är inte möjligt att exakt få reda på var eller med vad hon hade arbetat. Då hon var skriven hemma hos föräldrarna fram tills dess att hon tillträdde sin fastighet tyder detta på att hon åtminstone inte hade arbetat som piga.

Av ansökningshandlingarna framgår att Magnusson hade kontanta tillgångar om 1000 kronor i form av besparingar. Några andra egna tillgångar hade hon inte. Det jordbruk hon köpte var en bebyggd jordbrukslägenhet som brukades av hennes far, Magnus Persson. Den omfattade 10,6 hektar varav byggnadstomten utgjorde 0,1 hektar. Jordbrukslägenheten kostade 2800 kronor att köpa och hon ansökte om

ett lån på 2500 kronor. Hon beviljades 2300 kronor och helt i enlighet med riksdagens beslut sattes räntan på lånet till 3,6 procent. Av handlingarna framgår att egnahemslånet togs den 13 juli år 1908.

Brukandet av fastigheten

Det var inte bara genom lån som staten försökte befrämja egnahemsbildningen. En metod som användes var att premiera välskötta småbruk. I ett arbete som Gottfrid Björkelund gav ut år 1913 påpekar han att de jordbruksegnahem som bildades i Mellanskåne under tidsperioden 1902-1912 var att betrakta som "blomstrande". Detta ställningstagande grundade han på iakttagelsen att inte mindre än 162 jordbruksegnahem i regionen anmälades till premiering under denna tidsperiod.

Hur gick det då för Anna Magnusson? Tillhörde hennes jordbruk de som blomstrade? Ur det tillgängliga materialet har det inte varit möjligt att fastställa om hennes jordbruk anmälades för premiering. Dock kan en hel del intressant information hämtas ur den rapport som skrevs av den kontrollant som hushållningssällskapet efter en tid sände ut för att undersöka hur jordbruket sköttes och hur låntagarens ekonomiska situation såg ut. Protokollet visar att såväl Magnussons byggnader som åkerareal sköttes väl. Dock påpekar besiktningsmannen att en lada borde byggas. Magnusson hade vid tidpunkten en djurbesättning om en häst, tre kor, en kalv, två svin samt åttio höns, vilka samtliga var välskötta. I protokollen beskrevs småbrukarnas ekonomiska situation med vitsorden "god", "rätt god", "tillfredsställande", "rätt svag" och "svag". Magnussons finansiella situation betecknades som "god" och det påpekades i den skriftliga redogörelsen, som kontrollanten lämnade, att hon hade "[p]engar på banken".

Självförsörjande eller lönearbete vid sidan om det egna jordbruket?

Germundsson låter i sin doktorsavhandling understryka att egnahemsinnehavarnas enheter ofta var så beskaffade att dessa individer hänvisade till att erhålla åtminstone en del av deras inkomster från arbete utanför den egna gården. För att kunna avgöra huruvida detta var fallet för Anna Magnusson är det

nödvändigt att försöka få fram ett slags minimikrav för hur ett egnahem borde vara beskaffat för att en jordbrukare skulle kunna erhålla hela sin utkomst ur egendomen. Liksom Edling understryker uppnås inga tillfredsställande resultat genom att enbart fokusera på enheternas totala areal, vilket blir missvisande till följd av att det föreligger betydande skillnader ur en natur- och näringsgeografisk synvinkel inom rikets olika delar.

Istället är det av vikt att studera arealernas sammansättning, då detta kan säga något om de enskilda egendomarnas förmåga att generera avkastning. Edling påtar att de jordbruksinnehavare som hade upp till tre hektar odlad mark var hänvisade till arbete utomgårds. Morell låter understryka att en jordbruksenhet måste bestå av minst fem hektar åker för att den skall kunna räknas som bärkraftigt och Germundsson går steget längre då han hävdar att 6-7 hektar "god åkerjord" var en förutsättning för att ett jordbruk skulle kunna vara självbärande.

Åkerjordens andel av Magnussons egnahem

Hur stor mycket åkerjord hade då Anna Magnusson? Det "Ekonomiska kartverkets beskrifningar", som kom ut år 1918, ger en detaljerad beskrivning av hur egnahemmets mark var beskaffad. Liksom redan påpekats tidigare i texten hade det jordbruk som Anna Magnusson ägde en total areal på 10,5 hektar om byggnadstomten räknas bort; mossar och kärr utgjorde 1,9 hektar, skogs-, hag- och betesmark utgjorde 6,6 hektar och åkerjord och trädgård utgjorde 2 hektar. Om vi får tro Edlings, Germundssons och Morells definitioner kunde Anna Magnusson förmodligen inte försörja sig på det som hennes egnahem gav.

Animalieproduktionens betydelse

Det som skulle göra det lilla jordbruket till ett konkurrenskraftigt alternativ till den storskaliga driften, var bland annat dess inriktning på tillverkning av animalier. Denna produktion var lönsam inte minst därför att det fanns en betydande efterfrågan på dessa varor i städerna och eftersom det var fråga om varor som behöll sitt värde då den utländska konkurrensen var tämligen begränsad av transporttekniska skäl.

Vidare gav den samtida tekniska utvecklingen inte de större jordbruken några fördelar, då de hjälpmedel som användes inte bara var ganska få till antalet utan även då de fanns tillgängliga för såväl den store jordbrukaren som för den mindre. Bland de samtida debattörerna betonades även småbrukarnas intäkter från olika former av biinkomster och den mest omhuldade av dessa var produktionen av ägg.

Vilken roll kan då kött- mjölk- ost- samt äggproduktion tänkas ha spelat för Anna Magnusson? I avsnittet ovan har det redan konstaterats att den allra största delen av de hektar mark som hon hade i sin besittning utgjordes av det som i beskrivningen till den ekonomiska kartan omnämns som "[s]kogs-, hag- och betesmark". Detta innebär att det fanns en potentiell möjlighet för henne att ägna sig åt animalieproduktion. Besiktningens protokoll visar också att hon ägde tre kor och en kalv. Vad som även är intressant är att Magnussons ägnade sig åt den omhuldade äggproduktionen, då hon ägde inte mindre än 80 höns.

Ringsjöbygden. Häradsekonomiska kartan, 1910-15.

Kunde Anna Magnusson klara sig på sitt jordbruk?

Germundsson påtar att en familj som endast ägde en åkerareal om 2,5-2,7 hektar samt en djurbesättning om en häst, två mjölkkor, fem grisar och tjugo

fjåde fän inte kunde försörja sig enbart på det egna jordbrukets avkastning. En sådan enhet var, enligt Germundsson, så liten att den endast kan ha utgjort "ett stöd till familjens försörjning".

När det gäller Anna Magnusson, så vet vi att hon hade 2 hektar åker och trädgård och att hon hade en djurbesättning om en häst, tre kor, en kalv, två svin samt åttio höns. Om det antas att Germundssons resonemang är korrekt, så borde hon alltså inte ha kunnat försörja sig enbart på det som hennes brukningsenhet gav. Det får i detta sammanhang dock ej glömmas bort att Magnusson var ensamstående, vilket kanske kan ha möjliggjort att hon klarade sig på det som hennes jordbruk gav.

Möjligheter till lönearbete i Ringsjöbygden

Om det nu var så att Anna Magnusson var beroende av lönearbete utomgårds för att klara uppehållet är det relevant att undersöka om det fanns arbetsgivare i hennes omgivning som kunde vara i behov av den arbetskraft som hon hade att erbjuda. Möjligheterna att erhålla anställning i området runt Ringsjön får bedömas som goda för en ensamstående kvinna i tjugooårsåldern. Det finns nämligen flera faktorer som pekar på att den nye innehavaren på Bosjökloster, greve Philip Bonde, var beroende av en arbetskraftsstyrka för godsets skötsel. De stora fruktodlingar som han lät etablera inom godsets domäner under hans första år på egendomen krävde en säsongsanställd arbetskraftsstyrka vid skördetid. Vidare var förekomsten av nötkreatur vanlig, vilket kom till uttryck på så vis att godset ägnade sig åt såväl avel som åt mjölkproduktion. Då tillverkningen av animalier var en produktionsform som vid denna tidpunkt tog mycket arbetskraft i anspråk, är det inte orimligt att anta att det fanns ett behov av helårsanställda mjölkerskor, vilket var en arbetsuppgift som småbrukarkvinnor som Anna Magnusson mycket väl kan tänkas ha tagit på sig att utföra.

Löne- och anställningsuppgifter saknas

Huruvida Anna Magnusson helt livnärde sig på sitt jordbruk eller ej ger källmaterialet dock inget klart

och entydigt svar på, men det innebär för den sakens skull inte att vi helt kan utesluta arbete utomgårds. Då lönerullarna och anställningsuppgifterna för Bosjöklosters gods och andra stora arbetsgivare i omgivningen, såsom exempelvis AB Ringsjö Stenbrott och Orups sanatorium, för den aktuella tidsperioden inte har varit möjliga att finna, så har det inte varit möjligt att konstatera om Magnusson varit anställd under sin tid som egnahemsinnehavare.

Makens övertagande av egendomen år 1917

Den svenska riksdagen beslutade redan år 1858 att ogift kvinna skulle kunna förklaras myndig, vilket innebar att hon fick såväl handlingsfrihet som ansvar i ekonomiska frågor. Detta beslut möjliggjorde för en ogift kvinna som Anna Magnusson att ta ett egnahemslån och köpa en liten jordbruksenhet. De politiska beslutsfattarna var dock inte benägna att ge gifta kvinnor samma rättigheter, utan vid giftermål blev kvinnan omyndig. Det var först år 1921 som kvinnor blev myndiga och jämställda med maken i ekonomiska frågor.

När Anna Magnusson under 1910-talet gifte sig med Jöns Larsson, erhåller han lagfarten på jordbruket:

Sedan jag den 27 augusti 1917 erhållit lagfart å 13/1000 mantal [...] å vilken fastighet min hustru Anna Magnusson år 1908 erhållit egnahemslån, så förbinder jag mig härmed till personligt betalningsansvar för såväl kapital som ränta å egnahemslånet enligt två af Anna Magnusson utgifna skuldebrev till Malmöhus läns Hushållningssällskap.

Utvecklingen fram till försäljningen av jordbruket efter makens bortgång

Det finns inte mycket information kring vad som hände efter det att maken övertagit lagfarten för jordbruket. Ett nytt besök gjordes dock av en kontrollant för hushållningssällskapets räkning och han konstaterade att jorden sköttes medelmåttigt och att byggnaderna var välskötta.

De båda makarna innehade jordbruket fram till Jöns Larssons bortgång. Efter makens död valde Anna Larsson att sälja jordbruket och att lösa egnahemslånet.

Detta framgår av ett brev som Anna Larsson skrev till en kamrer Gustafsson daterat den 25 februari år 1928: Lånet inlöstes den 30 mars år 1928 och därmed var Anna Larssons tid som ägare av sitt jordbruksegnahem till ända.

På grund af min mans Jöns Larsson dödsfall och försäljning af Landtbruket får jag härmed uppsäga mitt egnahemslån på hemmanet 13/1000 [...] [L]ånet är taget år 1908 den 13 juli, utgjorde då 2300 kronor. Kommer in och betalar det den 29 mars.

Änkefru Anna Larsson

Avslutande reflektioner

Anna Larssons tid på sitt lilla jordbruk får betraktas som framgångsrik. Främst Germundssons forskning har visat att det inte var alldeles ovanligt att småbrukarna efter några år fick lämna sina egendomar av ekonomiska skäl. Detta öde mötte dock aldrig makarna Larsson, utan gården såldes när maken avled och Anna löste sitt lån i nära anslutning till försäljningen. Även det faktum att hennes ekonomi betraktades som god, då hon hade pengar på banken, vittnar om en dräglig tillvaro.

Dock har det inte varit möjligt att fastställa om den goda ekonomin hade sin grund i att paret arbetade utomgårds även om arealens sammansättning och djurbesättningen indikerar att det fanns en möjlighet att det var så. Då lönerullar och anställningskontrakt för Bosjöklosters säteri och andra arbetsgivare i området inte har varit möjliga att finna arken på Bosjökloster slott, Landsarkivet i Lund eller på Riksarkivet i Stockholm, så har det inte varit möjligt att ge ett definitivt svar på huruvida makarna försåg arbetsgivarna runt Ringsjön med arbetskraft eller ej.

Otryckta källor

Landsarkivet i Lund:
Bosjöklosters kyrkoarkiv.
Födelse och dopböcker för Bosjökloster socken 1881-1902.
Egnahemsnämnden i Malmöhus län.
Hushållningssällskapet i Malmöhus län
Egnahemsnämndens protokoll, serie AI:1, 1905-1912.
Egnahemsnämnden i Malmöhus län.
Hushållningssällskapet i Malmöhus län
Egnahemsnämndens låneakter. Serie F, nr 90.
Häradsskrivaren i Frosta och Färs fögderi.
Mantalslängder för Bosjöklosters socken af Frosta härad och Malmöhus län 1909-1917.
Lantmäterienheten, Länsstyrelsen i Malmö:
Jordregister för Malmöhus län.
Jordregister för Bosjöklosters socken (nr. 101)
Handlingar angående ägostyckning å 4 mtl säteri i Bosjöklosters socken, Frosta härad, Malmöhus län. Upprättad år 1907 af Axel Nilsson, kommissionslantmätare. (nr 59)

Tryckta källor

Betänkande af den utaf Kongl. Maj:t den 10 juli 1899 tillsatta egnahemskomitén, del I, 1901. Stockholm.
Betänkande i egnahemsfrågan afgifvet den 14 oktober 1914 utaf de af chefen för Kungl. Jordbruksdepartementet tillkallade sakkunnige, del I-II, 1914. Stockholm.
Kungl. Maj:ts propositioner och skrivelser. Proposition 1904:92.
Rikets allmänna kartverk.
Ekonomisk karta öfver Malmöhus län, 1915. Blad 30.
Ekonomiska kartverkets beskrifningar, 1918.
Del 5, Frosta härad. Malmö.

Litteratur

Björkelund, Gottfrid, 1913. Frosta härads minnen. Hörby.
Björkelund, Gottfrid, 1944. Frosta härads historia. Lund.
Björkelund, Gottfrid, 1945. Bosjöklosters historia. Lund.
Edling, Nils, 1996. Det fosterländska hemmet. Egnahemspolitik, småbruk och hemideologi kring sekelskiftet 1900. Stockholm.
Edling, Nils, 1998. Småjordbrukets tid – en inledning. Ur: Bebyggelsehistorisk tidskrift, nr 35, s. 7-18. Uppsala.
Germundsson, Tomas, 1993. Landsbygdens egnahem: Egnahemsrörelsen, småbruket och landskapet i sydsvenskt perspektiv. Meddelanden från Lunds universitets geografiska institutioner, serie avhandlingar, nr 117. Lund.
Morell, Mats, 1998. Småbruken och deras jordbruksproduktion under 1910-talet och mellankrigstiden. Ur: Bebyggelsehistorisk tidskrift, nr 35, s. 75-90. Uppsala.
Norborg, Lars-Arne, 1988. Sveriges historia under 1800- och 1900-talen. Svensk samhällsutveckling 1809-1986. Stockholm.
Norrman, Robert, 2001. Åtta egnahemsjordbrukare. Pionjärer på Bosjökloster. Ur: Frostabygden 2001, s. 38-49.
Åberg, Alf, 1985. Vår svenska historia. Tredje upplagan. Stockholm.

Ursprungligen publicerad i Göinge hembygdsförenings årsbok, 2009

Mordet på Broby ålderdomshem

av Sven Fjelkestam

Broby ålderdomshem efter namnbytet

Introduktion

När han passerade rhododendronbusken och tog de sista tunga stegen på trädgårdstrappan kunde man tro att han hade dålig kondition. Men flämtningarna kan förklaras av att det är en ganska stor höjdskillnad från Västergatan upp till huset, som ligger och visar sin smutsgula tegelfasad för Vita skolan och ålderdomshemmets bakgård. (På den tiden hade man både grisar och höns för ålderdomshemmets försörjning och det var en åker där nu Lindgården ligger). När mannen långsamt tog de sista stegen uppför entrétrappan och tittade in genom fönstren till blomsterrummet med sina blomkrukor, spreds en osäker känsla hos hela familjen Fjelkestam. Vem kom och störde när man satt och drack kaffe denna soliga sommareftermiddag 1954? När mannen ringde på dörrklockan fick jag, nyss fyllda 16 å , uppdraget att gå och öppna.

Mannen presenterade sig som reporter på Kristianstadsbladet och önskade tala med min pappa. Var så god och kom in, sa min pappa varpå reportern steg in och frågade om detta var överlärare Mauritz Fjelkestam. På hans jakande svar kom frågan: "Det gäller mordet på ålderdomshemmet. Överläraren sitter ju

i Fattigvårdsstyrelsen och jag vill veta vad som har hänt". Samtidigt tog han fram ett litet skrivblock med spiralbinding som tydligen alla journalister har som arbetsredskap.

Det kan jag inte informera om, enligt vårt reglemente har jag tystnadsplikt och får inte avslöja interna förhållanden inom fattigvårdens område, sa min pappa.

På min mammas min och kroppsspråk förstod jag att han i alla fall hade berättat om mordet för henne. Reportern fick gå med oförrättat ände. Inom någon timme upprepades proceduren men denna gång var det en representant från Norra Skåne i Hässleholm. Han lyckades inte heller få ut någon information. Nästa dag stod dock allt om mordet att läsa i tidningarna. Men vi skall ta det från början.

Föreståndarinnan

Till den år 1952 ledigförklarade befattningen som föreståndarinna vid ålderdomshemmet i Broby hade Ingeborg Rosenström från Helsingborg sökt och ansågs också vara den mest kvalificerade för befattningen (två sökande). Vid fattigvårdsstyrelsens sammanträde den 27 juni 1952 konstaterades dock att hon saknade betyg för tiden 1942 – 1949, varför man ajournerade sammanträdet. Ingeborg Rosenström - född 1902 - hade sedermera per telefon meddelat att hon under denna tid bedrivit egen kaféerörelse i Örebro.

Efter ny överläggning av ärendet den 30 juni 1952 beslöt styrelsen antaga syster Ingeborg Rosenström från Helsingborg såsom föreståndarinna vid ålderdomshemmet från den 1 augusti 1952. Hon kom formellt att stanna på denna post till den 15 juli 1954, då fattigvårdsstyrelsen beviljade hennes avskedsansökan. Dagen innan hade hon anhållits av landsfogden i Kristianstads län.

"Mordet"

Dagarna före julen 1952 var hela ålderdomshemmets personal och en del av patienterna upptagna med förberedelser inför den stundande helgen. Men i ett rum en trappa upp låg den 89-åriga pensionären Johanna Persson från Nöbbelöv för döden. Hon hade den 18 december 1952 undersökts av hemmets läkare, provinsionalläkaren Gunnar Harner, som konstaterat att slutet när som helst kunde väntas. En trolig version av vad som sedan hände kan man läsa i Östra Göinge Häradsrätts Dom meddelad å tingshuset i Broby den 5 april 1955 (från avsnittet om Ingeborg Rosenströms redovisning av händelseförloppet):

"Den 19 december, några timmar innan Johanna avled, tillsade Ingeborg Rosenström Emma Jönsson att sitta hos Johanna i dennas rum på andra våningen. Ingeborg Rosenström såg att slutet kunde komma när som helst. Klockan omkring 14.35 kom Emma Jönsson ned i bottenvåningen, där Ingeborg Rosenström och den övriga personalen sysslade med julstök och meddelade att Johanna avlidit. Då en sådan underrättelse ju var väntad ringde Ingeborg Rosenström genast till fattigvårdsstyrelsens ordförande Nilsson och meddelade dödsfallet. Det var nämligen brukligt att Nilsson underrättade begravningsentreprenören och avtalade med denne om hämtning och bisättning av den döda kroppen. Emma Jönsson återvände till Johannas rum men kom medan telefonsamtalet med Nilsson ännu pågick tillbaka och uppgav att Johanna ännu levde. Ingeborg Rosenström gjorde då med ena handen tecken till Emma Jönsson att hon skulle lugna sig så att Ingeborg Rosenström skulle få tillfälle att själv förvissa sig om hur det förhöll sig. Nilsson meddelade att han som vanligt skulle underrätta begravningsentreprenören och att denne skulle komma omkring klockan 16 samma dag. Efter samtalet omtalade Ingeborg Rosenström det inträffade för Maj-Britt (avser det åtalade hembiträdet Maj-Britt Hermansson, boende i Sösdala och vid denna tid kokerska på ålderdomshemmet) och sade att hon var förtvivlad över att hon inte själv förvissat sig om dödsfallet och att hon nu nog fick klander av Nilsson. Mellan denne och Ingeborg Rosenström rådde nämligen ett spänt förhållande.

Ingeborg Rosenström begav sig sedan upp på Johan-

nas rum. Hon såg på Johanna och fick den uppfattningen att denna var död. Hon trodde sig känna ett fåtal oregelbundna pulsslag på Johannas ena handled. Dessa tycktes upphöra kort efter det hon börjat känna dem. Ingeborg Rosenström hade sprungit uppför trappan och var mycket nervös och uppskakad. Hon visste inte om pulsslagen kom från hennes egen puls, men om de kom ifrån Johannas puls ansåg Ingeborg Rosenström dem vara så kallade efterslag som ibland kunna uppstå kort efter det döden inträtt.

Hon fortfor att känna på Johannas handled en lång stund utan att känna några ytterligare pulsslag. Hon styrktes därför i sin uppfattning att Johanna var död. Hon blev under tiden ännu mer nervös och skakade i hela kroppen. Även Emma Jönsson, som var närvarande i rummet, var nervös. Emma Jönsson yttrade att hon tyckte att Johanna levde. På grund av sitt upprörda tillstånd litade Ingeborg Rosenström icke på sina iakttagelser om att Johanna var död. Hon ville slippa ånyo ringa till Nilsson för att lämna ett annat besked om Johanna. Hon fick den tanken att hon kunde ge novatal, om det fanns liv i Johanna.

Hon gick därför ned till ett medicinskåp i bottenvåningen och fyllde en injektionsspruta med, som hon trodde, en milliliter novatal (som är ett smärtstillande medel) och injicerade sedan detta i Johannas ena lår. Hon trodde att Johannas hjärta, om hon var vid liv, icke skulle tåla en sådan injektion. Hon återvände sedan till medicinskåpet för att intaga nervlugnande medel och upptäckte då att hon injicerat tonocard (som är ett hjärtstimulerande medel) i stället för novatal. Novatal och tonocard förvarades i ampuller som, fransett etiketterna, voro av exakt samma utseende. Hon fyllde därefter injektionssprutan med en milliliter novatal och injicerade detta i Johannas ena lårmuskel.

Vid detta tillfälle var Emma Jönsson icke kvar i rummet och hon var icke heller närvarande senare, då de övriga åtgärderna företogs. Hon kan icke erinra sig att Johanna reagerade på något sätt vid injektionerna. Vid den senare injektionen var Ingeborg Rosenström ensam i rummet. Hon stod sedan och väntade. Hon kunde ej känna något pulsslag på Johanna. Ingeborg Rosenström var innerst inne säker på att Johanna var död. Sedan kom Maj-Britt in i

Johannas rum. Ingeborg Rosenström var fortfarande mycket uppskakad och darrhänt. Hon yttrade flera gånger att hon icke visste vad hon skulle företaga sig. Hon tillade att hon ju inte kunde gå ner och ringa till Nilsson och säga att Johanna levde, när hon trodde att hon var död. Ingeborg Rosenström sade vidare att hon var mycket förtvivlad. Maj-Britt tyckte det var synd om Ingeborg Rosenström och sade: "Ja, då får Nilsson vatten på sin kvarn." Maj-Britt tog så en gummiduk, som användes i sängarna hos patienter som "väter" och lade den över Johannas ansikte. Duken togs nog från Johannas säng. Sedan lade Maj-Britt ena handen ovanpå duken över Johannas mun och näsa. Emma Jönsson kom då i dörren. Ingeborg Rosenström hejdade henne och tog ur nyckeln varmed dörren öppnades från utsidan och stängde dörren inifrån. Sedan tog Ingeborg Rosenström bort gummiduken.

Maj-Britt yttrade nu att de kunde använda de tabletter som Maj-Britt under Ingeborg Rosenströms semester av misstag givit en patient. Det var tabletter som Ingeborg Rosenström sagt voro farliga. De hade av hemmets läkare ordinerats mot värk. De voro brunaktiga. Maj-Britt fick ncklarna för att hämta tabletterna från medicinskåpet. Hon återkom strax med ett glas vatten vari tabletterna upplösts. Hon sade att Emma Jönsson hjälpt henne krossa dem. Ingeborg Rosenström hällde vätskan i Johannas mun. Hon kunde inte svälja. Vätskan stannade i munnen. Några sväljningsrörelser syntes inte. En del av vätskan rann genast ut ur hennes mun och ytterligare en del rann ut i samband med att hennes huvud senare doppades i vatten. "Vi stod där och stod där. Vi var båda i panikstämning".

Maj-Britt sade att om man doppar hennes huvud i vatten så är man säker. Maj-Britt gick och hämtade en spann med vatten. De hjälptes sedan åt att lyfta Johanna och doppa hennes huvud i vattnet. Ingeborg Rosenström minns inte hur hon fattade i Johannas kropp. Ingeborg Rosenström tyckte att det var så hemskt och vände bort huvudet för att slippa se på. Hon kommer inte ihåg hur länge huvudet hölls under vatten. Troligen hölls det så endast en kort stund. Inga livstecken märktes. De lade sedan Johanna tillbaka i sängen. Då rann det av den svarta vätskan ur hennes mun."

Därefter ställdes rummet i ordning och föreståndarinnan Ingeborg Rosenström och hembiträdet Maj-Britt Hermansson lovade varandra att inte yppa vad som skett. Begravningsentreprenören Lennart Larsson kom som avtalat och Johanna Persson begravdes utan att någon misstänkte att något brottsligt ägt rum.

Avslöjandet

Maj-Britt Hermansson höll tyst till maj 1954, då hon berättade om händelserna för Emma Jönsson, som ju var med när det hela började. Hon i sin tur förde den 24 juni informationen vidare till fattigvårdsstyrelseledamoten Ester Wihlborg, som omgående informerade fattigvårdsstyrelsens ordförande Ove Nilsson, tillika polis i Broby.

Han kallade omedelbart till ett möte den 27 juni efter midsommarfirandet för att utreda förhållandena. Utredningen företogs formellt med anledning av att det kommit till Ove Nilssons kännedom att vissa oegentligheter förelåg beträffande föreståndarinnan Ingeborg Rosenström å Broby ålderdomshem.

Maj-Britt Hermansson

Närvarande vid mötet var, förutom Ove Nilsson och fru Ester Wihlborg, sjukvårdsbiträdet Emma Jönsson och förra kokerskan (vid detta tillfälle titulerad hembiträdet) Maj-Britt Hermansson. Hermansson hade varit anställd på ålderdomshemmet under tiden 15/3 1952 – 31/5 1954.

Maj-Britt Hermansson hade då redogjort för vad som hade tilldragit sig vid Johanna Perssons död. Ur protokollet kan följande citeras: "Därefter hade Rosenström sagt till Hermansson att hon skulle gå ner och hämta en spann vatten för att tvätta av golvet. Hermansson hade hämtat en vanlig skurspann full med vatten och ställt denna på golvet i sjukrummet. Rosenström hade då fattat tag i Persson och dragit henne ur sängen samt stoppat hela huvudet ner i

spannen så att vattnet stått ungefär jämt efter halsen och hållit kvar den sjuka 2 å 3 minuter på detta sätt. Därefter hade Rosenström åter lagt Persson tillbaka i sängen. Persson hade då förefallit vara död. Huruvida det bubblat eller dylikt i vattnet när huvudet hölls nere kunde Hermansson ej uttala sig om. Därefter hade Rosenström och Hermansson hjälpts åt att torka av den döda och bytt linne på henne." Hon upplyste också om att anledningen till att hon inte tidigare talat om händelsen var att hon inte vågade så länge hon var i tjänst på ålderdomshemmet. Vid detta tillfälle medgav inte Hermansson att hon själv hjälpt till med att hålla i Perssons fötter när man stoppade hennes huvud i spannen.

Emma Jönsson vitsordade de uppgifter i vad det avser händelserna till dess hon kom ner och anmälde att Persson troligen ej var död. Efter telefonsamtalets

slut hade Rosenström, medförande en spruta och medicin, gått upp till sjukrummet. Där hade hon givit den sjuka en spruta i ena benet, troligen morfin. Därefter hade Rosenström haft någon svart medicin i ett glas. Hon hade sagt till den sjuka att hon skulle taga den medicinen så kom hon till Gud. Därefter hade Rosenström hållt medicinen i den sjuka och sagt åt henne att gå ut. Avslutningsvis meddelade Emma Jönsson att Rosenström är mycket besvärlig mot personalen i övrigt. Hon ljuger och sätter ihop historier än om den ena och än om den andra.

Protokollet avslutades med bevittnade underskrifter där Hermansson och Jönsson intygade att uppgifterna äro med sanningen överensstämmande under edlig förpliktelse. Protokollet utgör sedan en bilaga till fattigvårdsstyrelsens protokoll från det extra inkallade sammanträdet onsdagen den 30 juni 1954.

Reportage från Kristianstadsbladet 1954

Fattigvårdsstyrelsens sammanträde

Vid detta sammanträde var följande närvarande: fru Ester Wihlborg, lantbrukarna Nils Bengtsson och Herman Axelsson, fru Ethel Jönsson, lantbrukare Arvid Nilsson, polisman Ove Nilsson, fru Elisabet Ekstrand, lantarbetare Nils Hansson, metallarbetare Helmer Hansson, fru Svea Nilsson och överlärare Mauritz Fjelkestam. Dessutom var socialvårdskonsulent Vesta Almqvist från Kristianstad särskilt kallad.

Till sammanträdet hade också Hermansson och Jönsson kallats till klockan 19.00 och föreståndarinnan Ingeborg Rosenström till klockan 20.00. Rosenström hade inte blivit informerad om anledningen till kallelsen.

Till en början fick Hermansson och Jönsson gå ut i ett annat rum medan ordföranden redogjorde för styrelsen om anledningen till sammanträdet. Sedan kallades de in och fick bekräfta sina anklagelser. När Rosenström anlände kallades hon in till styrelsen, där ordföranden underrättade henne om att hon var misstänkt för vissa grövre tjänstefel. Hon förnekade att hon gjort sig skyldig till gärningarna och påstod att det var Hermansson som var den skyldiga. Att hon inte anmält saken till styrelsen berodde på att de vid detta tillfälle varit goda vänner och att hon velat skydda henne.

Sedan de särskilt kallade hade lämnat styrelserummet beslutade styrelsen enhälligt att omedelbart avstänga föreståndarinnan Rosenström från tjänsten och ge henne fem ton dagar på sig, dels för att inkomma med ytterligare förklaringar och dels för att kunna lämna sin ansökan om avsked från och med den 15 juli 1954. Dessutom beslutade styrelsen att polisanmäla saken för att få utrett vem som var skyldig till de begångna gärningarna.

Därefter inkallades Rosenström på nytt. Hon tillfrågades om hon vidhöll tidigare uppgifter om att hon var oskyldig, vilket hon bekräftade. Därefter delgavs hon styrelsens beslut om att polisanmäla saken för att få utrett vem som var skyldig. Rosenström tyckte det var "hemskt" att polisanmälan skulle göras och bad att man skulle kalla in Hermansson. Rosenström frågade då Hermansson om det inte var hon som var skyldig, vilket hon förnekade. Därefter gjorde

Rosenström följande uttalande "jag tager skulden på mig". Efter påpekande från ordföranden att ett direkt erkännande måste föreligga gjorde Rosenström följande uttalande "det är jag som gjort det". På begäran om närmare förklaring av vad Rosenström gjort svarade hon "det var jag som doppade Johanna Perssons huvud i spannen".

Slutligen beslöt styrelsen göra den ändring i tidigare fattat beslut att polisanmälan i saken skulle anstå och nytt beslut därom fattas vid ett senare sammanträde. Dagen därpå den 1 juli informerades landsfiskal Oscar Rudmar om händelserna på ålderdomshemmet av Ove Nilsson. Enligt uppgift från Ove Nilsson sade då Rudmar att "Vi låter saken bero tills utställningen är över". Utställningen som avses var Broby Hantverks- och Industriutställning, där Rudmar var vice ordförande i bestyrelsen. Den skulle öppnas nästkommande dag fredagen den 2 juli och avslutas söndagen den 11 juli. Vid en senare utredning förnekar dock Rudmar att han yttrat detta.

Polisingripande

Vid nästkommande ordinarie styrelsemöte den 16 juli behandlades ärendet ånyo. I kallelsen som Ove Nilsson skrev några dagar tidigare angavs att man skulle: "Besluta huruvida polisanmälan skall göras i det ärende, som behandlats vid sammanträdet den 30/6 1954". I protokollet kan man däremot läsa följande: "I anledning av vad som förekommit vid fattigvårdsstyrelsens sammanträde den 30/6 1954, § 41, meddelade ordföranden att föreståndarinnan Ingeborg Rosenström anhållits av landsfogden i Kristianstads län den 14/7 1954, efter anmälan av landsfiskalen i Broby distrikt. Landsfiskalen hade underrättats omedelbart efter sammanträdet den 30/6 och socialvårdskonsulent Vesta Almqvist hade lovat underrätta landssekreteraren och landsfogden. På grund därav hade ordföranden frångått beslutet att uppskjuta polisanmälan till senare sammanträde, vilket godkändes av styrelsen."

När Ingeborg Rosenström kom hem den 14 juli efter en semesterresa i Blekinge, anhölls hon och häktades några dagar senare. Som huvudvittne hade åklagaren utsett fröken Maj-Britt Hermansson som

förhördes den 21 juli. Polisen ville då ha svar på en rad frågor som inte stämde överens med den häktade Ingeborg Rosenströms berättelse. Maj-Britt Hermansson erkände då att hon hållit i den gamlas ben när syster Ingeborg doppade ner hennes huvud i en vattenhink. Hon var således medansvarig och anhölls därför samma dag. Däremot godkände inte tingsrätten några dagar senare åklagarens begäran om häktning utan hon fick stå under vervakning i stället.

Mediebevakning

Aldrig tidigare hade Broby blivit så uppmärksammat i landets tidningar som nu. Det gick så långt att ordföranden i fattigvårdsstyrelsen till och med beordrade att inga tidningar fick komma in på ålderdomshemmet eftersom det skulle oroa de gamla. Tidningen Arbetets reportrar fick i stället ett reportage om hur besökare fick lämna ifrån sig sina tidningar. Rubrikerna var: "De gamla i Broby får inte läsa tidningen" och "Järnridå kring ålderdomshemmet". På bilderna som publicerades kan man också se bladen av de två stora träd som växte vid infarten till ålderdomshemmet. Det var lönnar.

Medicinalstyrelsens rapport

Torsdagen den 12 augusti 1954 kom nästa nyhet i denna affär till åklagarmyndigheten i Kristianstad. Det var Kungl. Medicinalstyrelsens utlåtande av den 11 augusti om bedömningen av tidpunkten för Johanna Perssons död. Någon undersökning av den begravda kroppen ansågs utesluten. Enligt medicinalstyrelsen kunde det inte anses styrkt att Johanna var vid liv ens då den första åtgärden med injektion vidtogs. Landsfogden Sandwall begärde omedelbart att häradsrätten skulle upphäva häktningsbeslutet. Rosenström släpptes därför från sitt fängsliga förvar i Växjö. Hon fick då efter på egen begäran en patientplats på S:t Lars sjukhus i Lund.

JO-anmälan

Torsdagen den 26 augusti 1954 kunde man läsa följande i Kristianstadsbladet under rubriken "Alla antog att någon annan polisanmälde Brobyaffären: Landsfogde Sven Sandwall i Kristianstad har nu till JO översänt sin rapport över den utredning han

verkställt angående den fördröjda polisanmälan i Brobyaffären. Efter det att ordföranden i Broby fattigvårdsstyrelse, fjärdingsman Ove Nilsson, först fått veta att allt inte stått rätt till med pensionären Johanna Perssons död på ålderdomshemmet, dröjde det som bekant nära tre veckor innan landsfogden i länet fick anmälan härom. Landsfogde Sandwall konstaterar i sin rapport, att såväl landsfiskal Oscar Rudmar i Broby som fjärdingsman Ove Nilsson förfarit felaktigt i sin handläggning av de yppade misstankarna mot dåvarande föreståndarinnan på hemmet, fru Ingeborg Rosenström."

Namnfrågan

Vid fattigvårdsstyrelsens sammanträde den 12 februari 1955 togs ett ärende upp som handlade om namnfrågan på Broby ålderdomshem. Ur protokollet kan följande läsas: "För att så småningom försöka eliminera benämningen ålderdomshem hade ordföranden föreslagit att ålderdomshemmet skulle erhålla ett särskilt namn, vilket bifölls av styrelsen. Bland andra namn fördes på förslag namnen Lindgården och Hemgården. Vid därefter ställd proposition i ärendet beslöt styrelsen antaga namnet Lindgården. Dessutom beslöt styrelsen att ärendet skulle underställas kommunalfullmäktige för godkännande."

Innan ett ärende kan behandlas av kommunfullmäktige måste det beredas av kommunstyrelsen, vid denna tid hette det kommunalnämnden. Ur kommunalnämndens protokoll från den 22 februari citeras följande: "Kommunalnämnden beslöt med hänsyn till att namnet Hemgården låter mera inbjudande föreslå fullmäktige att ålderdomshemmet i stället benämnas Hemgården". Måne någon biologisk bevandrad ledamot hade tvivel om det var lindar som stod som vårdträd vid gatan framför ålderdomshemmets huvudfasad.

Den 29 mars 1955, innan löven spruckit ut, behandlades namnförslaget av kommunfullmäktige. Från protokollet citeras: "Beredningsutskottet hade yrkat bifall till fattigvårdsstyrelsens förslag enär av kommunalnämnden föreslagna namnet Hemgården mera giver en antydning om hem för anstaltsvård. Kommunfullmäktige beslöt bifalla fattigvårdsstyrelsens förslag och skall som en följd härav ålderdomshemmet i fortsättningen benämnas Lindgården."

Häradsrätten

En vecka tidigare, tisdagen den 22 mars 1955 klockan halv tio inleddes domstolsförhandlingarna i tingshuset i Broby och nu gällde det inte mord utan försök till dråp. Ordförande var häradshövding Carl Davidsson, Broby, som till sin hjälp hade följande nio nämndemän, samtliga män: Ferdinand Ahlberg, Ekeröd; Carl Persson, Killeberg; Fridolf Larsson, Osby; Carl A Malm, Glimåkra; Simon Sjöo, Glimåkra; Sven Svensson, Emmislöv; Hugo Sjöberg, Osby; Aron Matsson, Strönhult och Gunnar Harner, Broby. Den senare var inkallad som extra nämndeman och hade utfärdat det egentliga dödsbeviset för 89-åriga Johanna Persson. Enligt Harner inträdde döden klockan 14.35 den 19 december 1952 och dödsorsaken var hjärnblödning i sin tur orsakad av kraftnedsättning vid hög ålder på grund av allmän atrofi (näringsrubbing).

Åklagaren, landsfogde Sven Sandwall, Kristianstad yrkade ansvar för fru Rosenström för försök till dråp i förening med grovt åsidosättande av tjänsteplikt. Om detta yrkande inte skulle bifallas yrkades på ansvar för grovt tjänstefel. För Maj-Britt Hermansson yrkades enbart ansvar för försök till dråp. Som stöd för sitt åtal hade Sandwall varit i kontakt med riksåklagaren, som gjort en inventering bland svenska rättsfall och en lagstiftningsutredning från 1942 gällande försök till vissa brott. Domstolens beslut förväntades också bli prejudicerande eftersom man ville ha svar på om någon kan straffas för att ha tagit livet av en redan död människa.

Den huvudåtalade fru Rosenström var enligt tidningsreferaten lugn men skygg. Hon kom från S:t Lars sjukhus i Lund, där hon vistats och genomgått en stor sinnesundersökning. Enligt Läns-Demokraten konstaterade överläkare T. Gyllerup vid rättspsykiatriska avdelningen på S:t Lars sjukhus i Lund att fru Rosenström inte är sinnesslö och inte lider av någon psykisk sjukdom bortsett från ett asteniskt depressionstillstånd betingat av omständigheterna. Hon försvarades av advokat Nils Gustin, Kristianstad.

Maj-Britt Hermansson försvarades av advokat Nils Bruzelius, också från Kristianstad. Hermansson hade genomgått en liten sinnesundersökning i Kristianstad. Hennes sinnesbeskaffenhet to de inte ha avvikit

från det normala vid det aktuella dödsfallet men hon kan ha drabbats av panikkänsla vid tanken på att den gamla kvinnan kunde hamna i sin kista skendöd. Båda advokaterna bestred åtalet för försök till dråp, eftersom de åtalades åtgärder riktades mot en redan död person. Däremot medgav Gustin tjänstefel för fru Rosenström.

Denna tisdag i slutet av mars 1955 hade vädrets makter missgynnat rättegången. Ett rykande snölopp över Göingebygden hade inneburet att ett brott på huvudkabeln medfört att varken ljus eller värme fungerade tillfredsställande i rättegångssalen (nuvarande kommunfullmäktigesal). Förhandlingarna klarades av på en dag och Östra Göinge Häradsrätt kunde meddela sin dom den 5 april 1955.

Domen

Så här lyder domslutet: "Häradsrätten lämnar åklagarens talan mot Ingeborg Rosenström och Maj-Britt Hermansson om ansvar för försök till dråp å Johanna Persson utan bifall. Häradsrätten dömer Ingeborg Rosenström jämlikt 25 kap. 4§ och 6§ första stycket strafflagen för ovt tjänstefel till fängelse ett år sex månader. Häradsrätten förordnar att med verkställigheten av det Ingeborg Rosenström sålunda ådömda straffet skall anstå, samt att på hennes uppförande under en prövotid av tre år – räknat från den dag beslutet av vad angår den villkorliga domen vinner laga kraft mot henne – skall bero, huruvida straffet skall gå i verkställighet. Ingeborg Rosenström skall icke stå under övervakning."

Domen överklagades till Kungl. Maj:ts och Rikets Hovrätt över Skåne och Blekinge. Hovrättens dom meddelades i Malmö den 12 september 1955 och var kortfattad. Hovrätten fastställer häradsrättens dom. Domen överklagades till Högsta Domstolen.

Högsta Domstolen avslutade målet den 29 februari 1956 (nuvarande skottdag) å Stockholms slott med bl. a. följande motivering: "Kungl. Maj:ts har i Högsta Domstolen förehaft detta mål. I målet har icke gjorts gällande annat än att Johanna Persson var död redan när den första av de ifrågavarande handlingarna företogs. Straff för försök till dråp måste anses fö utsätta att gärningen – liksom dråp – innefattar angrepp

mot annans liv. Ingeborg Rosenström och Maj-Britt Hermansson kunna följaktligen icke fällas till ansvar för försök till dråp. Beträffande y kandet om ansvar å Ingeborg Rosenström för grovt tjänstefel föreligger ej skäl att frångå domstolarnas bedömning. På grund av det anförda prövar Kungl. Maj:t lagligt fastställa det slut hovrättens dom innehåller.”

Namnfrågor

Det kan vara en naturlig reaktion att man i Broby gärna ville lägga affä en om mordet på Broby ålderdomshemmet i glömskans arkiv genom att byta namn. Det kunde ju också gälla ordföranden i fattigvårdsstyrelsen själv. Vid fattigvårdsstyrelsens sammanträde den 1 juli 1955 hette ordföranden enligt protokollet fortfarande Ove Nilsson. Men i protokollet från den 30 augusti 1955 hette ordföranden Ove Leveau.

Vid sammanträdet den 1 juli 1955 behandlades ånyo namnet Lindgården på ålderdomshemmet. Det hade ju nu framgått att de två vårdträd som stod vid entrén var lönnar, varför ålderdomshemmet i folkmun fick ett mer adek at namn. Enligt § 64 i protokollet begärde man därför medel för att inköpa en skylt med namnet Lindgården att sätta upp på huvudfasaden mot gatan. Inga extramedel beviljades utan man fick av akta till nästa budgetår. Då beställdes enligt protokollet den 17 januari 1956 skylten ”Lindgården” med raka bokstäver för c:a 150:-.

Lönnarna hade man ännu inte fällt vilket var något förvånande. Först den 22 september 1956 beslutade man detta, dock utan att nämna vad för sorts träd det var. Enligt protokollet § 86 beslutade fattigvårdsstyrelsen att fälla en del mindre träd på tomten”ävensom två större träd utmed Storgatan. De sistnämnda dock efter medgivande från byggnadsnämnden. Träden skulle lämpligen kunna ersättas med nyplanterade lindar i stil med på skolplanen befintlig ”.

Den 16 november 1956 behandlade Byggnadsnämnden Fattigvårdsstyrelsens begäran. Så här stod det i Byggnadsnämndens protokoll:

”§2, Fattigvårdsstyrelsen. Borttagande av två träd vid Lindgården. I skrivelse den 5 oktober 1956 hade

fattigvårdsstyrelsen begärt byggnadsnämndens medgivande att i samband med omplantering av trädgården framför Lindgården få taga bort två lönnar, som vore till hinder för såväl växtligheten som för trafiken på Storgatan. Nyplantering av lindar var avsedd att göras. Ärendet bordlades för besiktning på platsen.”

Vid nästa sammanträde den 9 januari 1957 hade byggnadsnämnden genomfört sin besiktning och nu ändrade man också rubriken för ärendet:

”§3. Fattigvårdsstyrelsen. Borttagande av två lönnar vid Lindgården. Byggnadsnämnden biföll fattigvårdsnämndens framställning.”

Därmed kunde man sätta punkt för historien om mordet på Broby ålderdomshem, men...mordet på Broby ålderdomshem var inget mord, det var inte heller dråp, inte ens försök till dråp.

*Tack till arkivarie Maria Södergård,
som varit mig behjälplig att ta fram protokoll
och pressklipp från Östra Göinge kommuns arkiv.*

Ursprungligen publicerad i Österlent, 2013, nr 3

Reformationens kvinnor

av Carin Gyllander och Lena Holmgren

Anne Pedersdatter Galt. Foto: Carin Gyllander.

Listan över kvinnor som på ett eller annat sätt gjort sig bemärkta under reformationen kan göras lång: drottningar som Dorothea av Danmark, högreståndskvinnor som Sofia rahe på Trolleholm, Elisabeth Vasa i Mecklenburg, Elsebe Krabbe i Helsingborg eller Anne Pedersdatter Galt i Smedstorp, för att nämna några.

Utställningen "Kvinnor i förändringens tid – reformationen och vår" ordnades 2013 i Domkyrkoforum i Lund, som ett led i projektet "Kvinnor i Svenska kyrkan i Lunds stift". Två av utställningens bidragsgivare, Carin Gyllander och Lena Holmgren, berättade i Österlent, nr 3/2013, om Anne Pedersdatter Galt (1546 – 1607).

Anders Bing

Anders Bing (1525 – 1589), från Smedstorps sätesgård, tillhörde redan i ungdomsåren danske kungens umgängeskrets. Kungen, Fredrik II, hade dessutom uppmärksammat Bing för hans insatser i det s.k. Nordiska sjuårskriget (1563-1570) och belönade honom genom att dels – och i samband med sitt eget bröllop – arrangera ett storslaget bröllop på slottet i Köpenhamn för Bing och hans blivande fru Anne Pedersdatter Galt, dels genom att utse Bing till läns-herre på Varberg och "troman" över Norra Halland. Kriget hade gått hårt åt Varberg med omnejd och ett stort återuppbyggnadsarbete låg framför Bing, som även skulle försvara Halland mot intrång.

Kontakten med Köpenhamn hölls vid liv och Bing blev bland annat inbjuden till kungliga dop och bröllop samt till olika möten.

Smedstorps kyrka. Foto: Carin Gyllander.

Anne Pedersdatter Galt

Anne Pedersdatter Galt, som var född i Jylland 1546, ingick 1572 äktenskap med Anders Bing. Fram till makens död 1589 bodde hon i Varberg. Makarna var godhjärtade men barnlösa och tog hand om både släktingars barn och fattiga föräldralösa barn. Bing gjorde sig även känd som en rättvis och medkännande länsherre.

Gravmonumentet. Foto: Carin Gyllander.

Bing avled under förberedelserna för att ta emot änkedrottning Sophie som skulle komma till Varberg för att möta sin dotter Anne, drottning av Skottland, på väg hem med sin make från ett besök i Norge. Bings död kom synnerligen olämpligt med tanke på det celebra besöket, vilket påverkade både jordfästningen och ankans överlämnande av länet.

Under Bings levnad hade det varit ganska tyst om Anne Pedersdatter, men efter hans död ändrades förhållandet och det berättas bland annat om hur hon rättade till oklarheter i Bings ekonomi och redde ut påstådda brister och missförhållanden, innan hon flyttade till Smedstorp och iklädde sig rollen som slottsfru där.

Arvstvister

Redan efter fem års äktenskap hade Bing utfärdat ett "förläningsbrev" till sin hustru, vilket skulle ge henne full förfoganderätt över Smedstorps sätesgård och alla övriga ägodelar under hela hennes livstid. Förläningsbrevet hade upprättats med arvingarnas samtycke. Trots detta försökte dessa strax efter Bings död få förläningsbrevet ogiltigförklarat. Återstoden av Anne Pedersdatters liv kom därför att kantas av arvstvister och rättegångar.

Predikstolen i Smedstorps kyrka. Foto: Carin Gyllander.

Gravmonumentet

En kort tid efter Anders Bings död lät Anne Pedersdatter uppföra det så kallade "Bingska gravmonumentet" till minnet av maken. Monumentet, som har en framträdande plats i Smedstorps kyrka, anses vara ett av den skånska renässansens mest fulländade konstverk. Utöver monumentet finns i kyrkan även altarpupsats och predikstol, donerade av Bing och hans hustru. Denna generositet sågs inte med blida ögon av arvingarna, som stod i tur att arva efter Anne Pedersdatters död och nu såg arvet krympa.

Religiositeten

Anne Pedersdatter var beläst och väl hemmastadd i bibelns texter, vilket fick sockenprästen Lau ensen att tycka det var onödigt att trösta den nyblivna änkan med "tröstespråk" ur bibeln. Änkan hade dessutom tillgång till en mängd annan tänkvärd litteratur, författad och sammanställd av lärda män. Bland annat hade hon en bok som Mogens Madsen, reformationstidens biskop i Lund, författat och dedicerat till henne.

Som så ofta är det främst männens historia vi har tillgång till, men trots de knappa uppgifterna om Anne Pedersdatter Galt framstår hon ändå som en företagsam, inflytelserik och minnes ärd kvinna värd att omnämnas som just en av "reformationens kvinnor".

Källor: Curt Wallin: Anders Bing, lensman på Varberg, Anne Galt, slottsfru på Smedstorp. En 1500-talskrönika av Curt Wallin. Bokförlaget Österleniana, 1986

Ursprungligen publicerat i Farholmabladet nr 2, 2021

Ett brutet anställningsavtal på Össjö gård

av Ingegerd Ericsson Christiansson

Ulrika Berch. Porträttmålning, Össjö gård.

I februari 1844 städslade änkefru Ulrika Berch på Össjö gård en ny piga.

Anna Ulrika Juliana Berch var en i raden av änkefruar som ägde Össjö säteri. Hon var född 1787 i Livland och sedan 1817 änka efter Georg Filip von Berg, född 1769 också i Livland, naturaliserad och adopterad Berch. Ulrika Berch hade bytt till sig Össjö mot Vrams Gunnarstorp 1839 och bodde på Össjö gård till sin död 1852. Hennes ättlingar äger gården än idag.

Den nya pigan hette Johanna Larsdotter och var städslad som kokerska. Ulrika Berch hade lovat 40 riksdaler i årslön, enligt en överenskommelse under tecknad den 24 februari 1844.

Johanna hann dock aldrig tillträda sin nya tjänst. Några dagar senare, den 4 mars, skrev änkefru Berch till Johanna, som då bodde i Ängelholm, och meddelade ordagrant:

”Din urlöf sedel skickar jag dii till bakas de Fästepeningar du har fått kann du behålla men jag vill för ingen del ha dii i min tjenst.”

Johanna ansåg att fru Berch hade sagt upp henne utan skäl, och skickade in en stämningsansökan till Norra Åsbo häradsrätt. Målet togs upp vid hösttinget i Åby, nuvarande Klippan, i oktober 1844. Johanna infann sig själv i rätten, medan änkefru Berch representerades av hovkamrerare Hendberg, som var förvaltare på Össjö gård.

Johanna Larsdotter yrkade att änkefru Berch skulle betala en halv årslön och därtill ersättning för de kostnader hon haft för mat och bostad under det halvår hon varit utan tjänst. Kostnaden uppgick till 18 skilling om dagen, totalt 68 riksdaler och tolv skilling, och Johanna hade kvitto på denna utgift. Hon kunde också visa intyg på att hon på sina tidigare platser uppfört sig ”troget, villigt och beskedligt” och alltid rekommenderats till det bästa.

Sin senaste anställning hade hon haft hos Johanna Handberg i Ausås, till april 1844. Också där hade hon ”uppfört sig troget, beskedligt och ärligt”. Hon hade ”uppfyllt sina göremål som hon blivit befallt till” och med ”mycken omsorgsfullhet” skött Johanna Handbergs make när han under en månads tid låg svårt sjuk i Laholm. Johanna Handberg har ”tackat henne mycket för sin ömhet emot oss, å skall intet glömma henne om det står i min förmåga att kunna hjälpa henne”.

Hovkamrerare Hendberg hävdade att änkefru Berch ”av förhastande” kommit att städja Johanna Larsdotter och bestred att änkefrun skulle vara skyldig att betala hennes lön.

Össjö gård. Vykort, foto Axel Blomgren, Klippan

Utslaget kom i november 1844. Rätten konstaterar att änkefru Berch inte haft något skäl att bryta avtalet med Johanna Larsdotter, varken med avseende på hennes duglighet till tjänsten eller hennes uppförande sedan hon slutat sin förra tjänst. Ulrika Berch blev därför skyldig att ge Johanna gottgörelse för det brutna legoavtalet. Eftersom Johanna inte kunde antas ha saknat tillfälle att ”i någon mån göra sig tiden till godo” beslutade häradsrätten att änkefrun skulle betala hälften av den överenskomna lönen, alltså 20 riksdaler riksgälds, och ”i kostpenningar och för huslega” 50 riksdaler riksgälds. Johanna fick också behålla fästpengarna. Dessutom fick Ulrika Berch

ersätta Johanna för rättegångskostnaderna med fyra riksdaler banco.

Ulrika Berch var inte nöjd med utslaget utan tänkte överklaga till lagmanstinget, som behandlade tvistemål från häradsrätten. Antingen fullföljde änkefrun dock aldrig sin talan, eller också gick beslutet även där emot henne. I häradsrättens protokoll finns nämligen ännu en inlaga: ”Att jag å denna dag blivit till fullo gottgjord för här ovanberörde fordran av Hovmarskalkinnan von Berch, enligt i dag skedd överenskommelse betygar Ottarp den 30 Juni 1845 Johanna Lars Dotter genom N Fredriksson”